

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HAYATİ ASILYAZICI

anılar ve izlenimler

60. sanat
yılı anısına

İstanbul, 2014

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

HAYATİ ASILYAZICI

anılar ve
izlenimler

Kaynak Yayınları No: 775
Yayıncı Sertifika No: 14071
ISBN: 978-975-343-925-1

1. Basım: Aralık 2014

Genel Yayın Yönetmeni
Sadık Usta

Editör
Gökçe Şenoğlu

Sayfa Tasarım
Güler Kızılelma

Kapak Tasarım
Nihal Sevim

Baskı ve Cilt
Overprint Matbaacılık ve Dış Tic. Ltd. Şti.
Eski Bağlar Mevkii Dereboyu Cad. No: 66
Halkalı-Küçükçekmece/İstanbul
Tel: 0212 698 21 00-20-25-40
Fak: 0212 698 21 17
Sertifika no: 21176

© Bu kitabın yayın hakları Analiz Bas. Yay. Tas. Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.nindir.
Eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen
alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Galatasaray Meşrutiyet Caddesi Kardeşler Han No: 6/3
Beyoğlu 34430 İstanbul
www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

HAYATİ AZILYAZICI, Artvin-Arhavi'de doğdu. Kastamonu Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ve Gazetecilik Enstitüsü'nde okudu. 1954'ten bu yana tiyatro, müzik, opera-bale, edebiyat, plastik sanatlar gibi birçok sanat alanında yazılar yazdı. *Kim* dergisi, *Hürvatan*, *Hareket*, *Dünya*, *Akşam*, *Yön*, *Ortam*, *Yeni Ortam* ve *Yazko Edebiyat* gazetelerinde yazı işleri müdürlüğü yaptı, *Cumhuriyet* gazetesinde bir süre sanat yazıları yazdı; sanat sayfalarını yönetti. *Tiyatro 70*, *Varlık* ve diğer birçok dergide yazıları yayımlandı. Sinan Yayınevi'ni kurdu, yönetti. İstanbul Belediyesi'nde kültür ve sanat danışmanlığı, Şehir Tiyatroları'nda Genel Sanat Yönetmenliği yaptı (1977-12 Eylül 1980). UNESCO'ya bağlı Uluslararası Eleştirmenler Birliği üyesidir. Türkiye Tiyatro Eleştirmenleri Birliği'nin kuruluşunda yer almış ve yönetim kurulunda on yılı aşkın görev yapmıştır. Uluslararası PEN Yazarlar Derneği kurucu üyesidir. İstanbul Filarmoni Derneği yönetim kurulu üyeliği yapmıştır. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Türkiye Yazarlar Sendikası üyesidir. TYS'de genel sekreterlik ve yönetim kurulu üyeliğinde bulunmuştur. Kırk yıldan beri "İsmet Küntay Tiyatro Ödülleri" seçici kurul başkanlığını sürdürmektedir, ayrıca Beşiktaş Çırağan Lions Kulübü Derneği'nin Tiyatro, Opera ve

Bale, Müzik Seçici kurul jüri başkanlığını sürdürmektedir. Akademi İstanbul'da bale ve dans bölümü başkanlığı yapmıştır (1995-2004). Halen Ulusal Kanal'da "Sahne Sanatları" adlı programın yapımcılığını ve sunuculuğunu sürdürmektedir. Aynı zamanda *Aydınlık* gazetesinde kültür sanat bölümü sorumlusudur.

2007 yılında Rusya Federasyonu Kültür Bakanlığı'ndan "Dostluk ve Tiyatro" dl aldı. Ordu Belediyesi'nden, Anadolu'da tiyatroya yaptığı hizmetler nedeniyle "Tiyatro" dl aldı. Yine 2007'de, 50 yıl sanat yazıları yazdığından Türkiye Gazeteciler Cemiyeti yesi olarak "Burhan Felek Hizmet dl" aldı.

Yayımlanmış kitapları: *Glasnost Sonrasında Sovyetler'de Sanat* (Broy Yayınları), *Savaşın Küllerinden Doğan Soprano/ Remziye Alper* (Kaynak Yayınları, 2012).

HAYATİ ASILYAZICI

anılar ve
izlenimler

ÖNSÖZ

Çocukluğumdan başlayarak (bu bölümü kısa geçiyorum) 60 yıllık sanat yaşamımda benim de herkes gibi bir yol haritam oldu. Altmış yıllık kültür sanat ve gazetecilik yaşamımda tanıdığım ünlüleri ayırt etmem çok güçtü. Ancak sanat yazarlığı, eleştirmenliği ve gazetecilik gibi meslek hayatımı belirlemiş odak noktalarıdır tanıdığım ünlüler. Bunun dışında Batı'dan Doğu'ya yapmış olduğum geziler, gördüğüm ülkeler ve tanıdığım sanat insanları, kurumları beni, yaşamımı geniş alana odaklama zorunluğunda bıraktı. Anılarımı asıl gözlemlediğim ve tanıdığım sanatçılarla soyutlama durumunda kaldım. Tüm sanat alanlarını kapsayan geniş bir yelpazede dolaşarak edindiğim anılar ve izlenimler beni bu alanda kitaplar yazmaya yönlendirdi. Bu konuda yazmaya geç başladığımı düşünüyorum. Çünkü tiyatro, müzik, opera, bale ayrıca dans, edebiyat, plastik sanatlar ve biraz da sinema dünyası ile buluşmayı yaşam biçimime dönüştürdüm; kendimi bu sanat alanlarına odakladım. Bu birinci kitapta biraz kendi anılarımın önde olduğunu söylemek zorundayım ama ikinci ve üçüncü kitaplarda, sürdürebilirim, Doğu'nun ve Batı'nın çok sayıda ünlü

sanatçısıyla ilgili anılarımı da yazacağım. Bireysel anılarım özel yaşamlarla ilgili değil, nesnel bakış açımıla sanatçıları ön planda tutuyorum. Şimdilik politikacıları yazmak bir başka alana yönelmek demektir. Bu nedenle tanıdığım sanatçılarla ilgili anılarımın ve onlara yönelik izlenimlerimin, bu tür bir yazı dalında oldukça değişik bir yöntem olduğunu düşünüyorum.

Elinizdeki kitap Sevi Orakoğlu Özbelli'yle yapılan nehir söyleşinin bir ürünüdür. Beni bu anıları anlatmaya teşvik ettiği için kendisine çok teşekkür ediyorum. Kadir Kıvılcımlı, Kemal Özdemir ve Zafer Bilgin'e teşekkür ve sevgilerimi iletiyorum. Kaynak Yayınları ve Sadık Usta'ya da teşekkürler...

Hayati Asilyazıcı

- *Konuşmamıza ocukluğunuzla başlayalım.*

- Çocukluk deyince insanın aklına çok büyük şeyler gelir. Yani ocukluk insan yaşamında en önemli bir kesimdir; en önemli devredir ya da en önemli evresidir denilebilir. Ama ben çocukluğunu Aziz Nesin kadar ustalıklı, onun kadar başarılı anlatabilen bir yazar okumadım, öyle bir kitaba rastlamadım. Örneğin Gorki'nin de çocukluğunu okudum; kendi çocukluğunu yazmış, çocukluğunun öykülerini yazmış. Çünkü sosyalizm döneminde Gorki'nin gerçekçiliği dünya edebiyatında çok önemliydi. Ama bizim Aziz Nesin'imizin çocukluğunu yazması başkadır. *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* kitabını tamamlayamadan aramızdan ayrılması, bana göre büyük bir edebi eserin yitirilmesine neden olmuştur. Ben yitik sa-yıyorum Aziz Nesin'in *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* adlı yaşamöyküsünü. Bu gerçekçi bir yaşamyksyd. Nesin'i saygıyla anıyorum.

Ata yurdum rastlantı eseri Kafkasya'dır ama ailem 1917 Devrimi'nden sonra Türkiye'ye göç etmiş. Annem babam evlendikleri yıllarda İstanbul'da Boyacıköy'de oturuyorlarmış. Ben daha doğmamışım. İstanbul'da doğmam gerekiyor, öyle hazırlıklar yapıyor. Annem bana hamile ama öyle bir an geliyor ki çok genç yaşta sağlığı bozuluyor ve hava değişimi nedeniyle Arhavi'ye gitmek zorunda kalıyor. O zamanki İstanbul'un havası da temizdi ama Ar-

havi başka; halen Türkiye'nin en havadar yerlerinden biridir. Artvin'e bağlıdır Arhavi. Bu nedenle, bir rastlantı sonucu Arhavi'de doğdum. Doğum tarihimde hep Arhavi'yi anarım. Ben dokuz aylıkken, annem Gülcemal vapuruyla İstanbul'a geliyor, çünkü yine rahatsızmış. Babaannem ona eşlik ediyor, ben dokuz aylık küçük, henüz yürümeye başlamayan bir erkek çocuğum. O günlerde Gülcemal en ünlü yolcu vapuruymuş, şimdi sadece adı kaldı anılarda. Bir de Bahçekapı'da, Gülcemal adını taşıyan bir mağaza var benim anımsadığım. Hatta şu anda kullandığım iki şapkamın ikisi de Gülcemal mağazasından alınmadır.

- *Mağaza halen açık mı, çalışmaya devam ediyor mu?*

- Tabii halen açık, Bahçekapı'da Milli Piyango İdaresi'nin karşısında, Şekerci Hacı Bekir'in sırasındadır. Bahçekapı'nın en işlek caddesidir burası. Herhalde aynı aile içinde babadan oğula geçtiği için, Gülcemal mağazası hâlâ aynı adı taşıyor. İşte şu gördüğünüz şapkam bile Gülcemal'den alınmadır.

- *Evet, güzel şapka.*

- Aynı şapkanın bir numara büyüğü de var, bu siyah öbürü koyu lacivert. İki değişik paltoma uygun iki şapka.

- *Gülcemal vapuruyla yolculuğa dönelim.*

- Böyle bir rastlantı sonucu, sağlık nedeniyle babaannem anneyi alıp Arhavi'ye götürüyor. Ama annem ilerleyen aylarda İstanbul'a dönemiyor. Çünkü İstanbul'a dönmesi için Arhavi'den Hopa'ya gidilmesi gerekir. Arhavi bir bucak, Hopa ilçe. Hopa'ya son Karadeniz iskelesi denir ama o tarihlerde Hopa'nın iskelesi yok. Vapur açıklarda durur, motorlarla vapura yolcu taşınırdı. Karadeniz'in hırçın dalgalarında motorlarla vapura gitmek hiç de kolay olmayan bir yolculuk biçimidir. Ben böyle yolculuklar yaptım. Şimdi bunun benim için taşıdığı önem nedir? Tabii ki ata yurdu-

muz Kafkasya ama Arhavi'ye inilmiş. Orada babamın dedesi tarafından yaptırılmış bir ev var. Burası Arhavi'nin dokuz kilometre ilerisinde, şimdi Aşağı Şahinler denen yerde. O zamanki adı Napşint'di. Eski adı bu, artık bu adların hepsi değiştirildi. Cumhuriyetten çok sonra, son Demokrat Parti hükümeti döneminde buralara yeni adlar verildi. Aslında bu değişikliğin nedenini anlayamadım. Kimi yerler Anadolu'da yaşayan azınlıklar döneminden kalan adlar taşıdığı için hepsini Türkçeleştirdiler. Bütün dünyada benzer şeyler yapıyorlar. Demek ki biz de o modaya uyduk, bunu yaptık. Napşint bir köyü ama gerçekten şaheser bir köyü. O zaman filmi çekilseydi, Arhavi'nin bu Napşint köyünün ne denli güzel olduğunu görmek mümkündü. Fakat Arhavi'nin bütün köyleri güzel, mahallelerin hepsi birbirinden güzel. Arhavi'nin özel bir konumu var.

Ben dokuz aylıkken, annem ve babaannemle yola çıkıyoruz, babamsa işi gereği İstanbul'da çalışıyor. İstanbul'a tabii ki vapurla geliniyor, karayolu falan yok. Zaten hasta bir kadın da karayolunu tercih edemezdi. Annemin yine rahatsızlığı varmış o zamanlar. Sürekli hasta olan bir kadındı, ben de hep hasta olarak hatırlıyorum onu. O şifa bulmayan hastalıklardan biri olduğu çok sonra anlaşıyor. O dönemde adı konulamayan hastalıklardan biri.

Karadeniz bir genç ülkesi, gurbetçi çok çıkıyor Karadeniz'de. O zaman şimdiki gibi çay ve fındık da yok. Hani fındık var da pek az, iki yılda bir ürün veriyor; yeterli değil. Çünkü toprak parçaları küçük. Herkes tarlasını ekiyor ama örneğin mısır da yetmiyor. Çünkü tarlalar da küçük. Karadeniz'in durumu böyle. Ama ormanı gür, ağaçları boldur Doğu Karadeniz bölgesinin. İşte orada yaşarken İstanbul'a gelişimiz kesinleşiyor ve vapura Hopa'dan biniyoruz. Gurbetçiler de biniyor. Vapur her iskeleye uğradığı için Hopa'dan sonra Rize'ye uğruyor. Rize'de gurbetçiler biniyor, yani İstanbul'a başka şehirlerden gurbetçiler geliyor; Rize'den binen, Hopa'dan binen, tabii Hopa'nın da hinterlandı var, arkadan Artvin'den, Borçka'dan, ilçelerden, hatta bazıları Kars'tan inip, Ardahan'dan

Hopa'ya gelip o iskeleden vapura biniyorlar. İstanbul'a ya da Samsun'a, Zonguldak'a, işte Karabük'e, yani iş sahalarına gidiliyor. Nerede sanayi bölgesi varsa, nerede yaşam koşullarını gerçekleştirebilecekleri durumlar, konumlar varsa... Herkes para kazanmak için bir yeri seçiyor. Rize'de Trabzon'da böyle konaklayarak geliyor İstanbul'a vapur.

İşte Trabzon'dan sonra, Samsun'a doğru vapur yükünü buluyor, insan bakımından kalabalıklaşıyor. Babaannem hava alması için rahmetli annemi... Hepsi rahmetli oldu şimdi, ikisini de rahmetle, saygıyla anıyorum. İnsan tabii ki annesinden söz ederken birtakım dramatik anlar yaşayabiliyor. Ben de o durumları hep hissederim. Anne sevgisinin, erken yitirdiğim annem nedeniyle ne denli büyük olduğunu hep bilirim ve annesine tepki gösteren arkadaşlarımla ilkokul yıllarından başlayarak hep tartışmışımdır, anneni nasıl üzersin diye. Çünkü anne kavramı bende büyürken birden yok oldu. Bir güneşin batıp tekrar doğacağını bilirsiniz, ayın batıp tekrar doğacağını bilirsiniz ama annemin öldüğünü, artık bir daha gelmeyeceğini bildiğim için annelerini üzen arkadaşlarımla hep tartışır, hatta kavgaya ederdim açıkçası.

- Zaten bazı şeylerin değeri kaybedince daha iyi anlaşılır, kaybın yarattığı boşluğu görür insan, sanırım böyle bir etki.

- Evet. Psikolojik de bir durum bu. İşte ne yapıyorlar vapurda, kemeçeler çalıyor, herkes tulum, zurna eşliğinde horon tepiyor, dans ediyor. Karadeniz ve dolaylarının halk oyunları oynanıyor güvertede, ben de kamaradan seyrediyorum bunları. Hep oraya inmek istemişim. Sonunda babaannem almış beni götürmüş o güverte kısmına, orada seyretmişim horon oynayanları. Derken birden ayağa kalkmışım, tabii ayağa kalkabiliyorum, dokuz aylık olmuşum artık. Ayağa kalkmışım, onlarla böyle dans etmeye başlamışım.

- *Çok güzel.*

- O gün bugün dans ederim zaten. İyi bir dansçıya bunu söylemek ne kadar doğru olur bilmiyorum ama ayağa kalkıyorum ve o ritme uyarak, ben de böyle yerimde sabit durarak...

- *Gerçekten mi?*

- Evet, daha ancak tay tay dönemindeyim. Bir süre böyle devam ediyor, sonra yürümeye başlıyorum.

- *İlk yürümeniz mi?*

- Evet, ilk yürümem orada, vapurda başlıyor.

- *Horonla?*

- Horonla başlıyor, evet, çok ilginç değil mi?

- *Evet, çok güzel.*

- Bunu annem anlatırdı. Babaannem bizimle uzun yıllar yaşadığı için, o da anlatırdı: Benim oğlum orada yürüdü, horon tepenleri izledi önce, ayağa kalktı, kendi ayakları üzerinde raks etti diye. Kendime göre bir tempoyu tutturmuşum ve arkadan yürümeye başlamışım. Onlara doğru gidiyorum, yürüyüş o yürüyüş, sonra yürü ya kulum demiş Tanrı. Halen yürüyorum, koşturup duruyorum. Çok mutluyum yürümekten, koşarak çalışmaktan, yani işten yılmayan bir karakterim var. Ama o gün bugün dansı severim. Demek ki orada dans içime işlemiş.

- *Ruhunuzda varmış demek.*

- Evet, işte öyle bir şey çıkıyor ve o dans beni yürütüyor. Bu da pek rastlanmayan bir olay, bunu Carlos'a anlatsaydık keşke.

- *O da çok etkilenirdi herhalde.*

- Evet.

- *Ben bu olayı elektronik postayla yazarım ona.*

- Olur, iyi olur, bırakmayın ilişkinizi.

- *Tabii ki, tabii ki.*

- İşte kaç günde geliyorsa vapur, üç günde mi dört günde mi, sonunda İstanbul'a geliniyordu. Günlerce sürüyor, çünkü bütün iskelelere, belki hepsine değil ama illere uğruyor. Ordu, Rize, Trabzon, Giresun, belki Fatsa'ya da uğramıştır, bilemiyorum artık onu. Ama Samsun var, Zonguldak var ve İnebolu'ya da uğrar mutlaka, çünkü İnebolu çok önemli. Bakın, şimdi mi anlatayım bilmiyorum, İnebolu neden önemli? Kurtuluş Savaşı yılları söz konusu ama onu sonra, Kastamonu'ya geldiğimde, lise yıllarımdan konuşurken anlatırım.

- *Notlarına alıyorum, İnebolu'nun neden önemli olduğu konusuna döneceğiz. Şimdi İstanbul'a gelem.*

- İşte İstanbul'a gelişimiz böyle. Boyacıköy'de herhalde üç dört yaşına kadar oturduk. Babam Anadolu'da başka bir görev alınca kadar Boğaziçi'nde yaşadık. Oturduğumuz ev deniz kıyısında idi. Konuşmaya başlamıştım artık. Ev sahibimize Apostol amca derdim. Boyacıköy Boğaz'ın Avrupa tarafındadır. Bebek'i geçiyor-sunuz, ne geliyor?

- *Arnavutköy var.*

- Hayır, Arnavutköy önce, Bebek'ten sonra Hisar var. Rumelihisarı'nı geçtikten sonra, Boyacıköy geliyor.

- *O hat üzerinde.*

- O hat üzerinde. Orada oturduğumuz evi anımsıyorum. Tabii sonradan öğreniyorum, o zaman çikolatalar hep ithal, yerli çikolata yok. Çikolatayı çocukluğumdan beri sevdiğim için (zaten her çocuk sever), annem ya da babam çikolata alıyor, onları yiyorum ama çok da yiyemiyorum, biraz naif bir tarafım mı var nedir?

- *Belki şekere alerjiniz vardır?*

- Alerjiden ziyade, çok boğazlı olmadım hiçbir zaman.

- *Çocukken de mi?*

- Çocukken de öyle; belki şişman olmayışımın bir nedenidir, demek o özelliğimiz korudu, bilemiyorum artık. Orada bahçeye bırakılmadığım zaman, sokaktaki çocuklara kâğıtlar içindeki, konfeti şeklindeki çikolataları atardım. Onlar da yerdi, paylaşırdım onlarla. O paylaşmayı seviyordum, tek çocuk olmama karşın. Uzun yıllar tek çocuk oldum, yok çok uzun yıllar değil, yani bir iki yıl ama şundan dolayı uzun gelmiş olabilir: Baba kendi üç kardeşi arasında en büyüktü, ben de ailenin en büyük erkeğinin ilk çocuğuydum. İlk torunu olduğum için, babaannemin gözünde başka bir önemim vardı.

- *Babanız da sizin gibi en büyük çocuk mu?*

- En büyüğüydü, evet. O zaman çok genç babam, sonra Eti-bank'a geçecek, bilmiyorum ne kadar sonra geçtiğini ve aile kopmaları başlayacak. Zaten 5 yaşına geldiğimde, annemi yitireceğiz. Babam Bolkar Dağı'ndan Keban'a atandı, Keban'da süresini doldurdu. Tabii madenler dağlarda olduğu için ben Arhavi'de, babaannemle kalıyordum. Babam Keban'dan başka bir yere atanacaktı. Fethiye'ye gidecek, orada bir süre birtakım malzemeyi toparlayacak ve Divriği'ye atanacaktı. Bunlar bana sonradan anlatılıyor. O yüzden Arhavi'de bırakılmışım. Okul çağına gelince kim getirecek beni Divriği'den, kim getirecek beni Keban'dan Bolkar Dağı'ndan, dağ başlarından? Babam alıp getiremez, annem tek başına sağlıksız bir kadın, yapamaz. Demek ki ben feda edilmiş bir ilk çocuğum. Ama bunu okula ancak orada, Arhavi'de gidebileceğim kanısıyla yapıyorlar elbette. Daha okula başlamadan önce, 1942'de anneyi yitiriyoruz.

- *Yine Boyacıköy'e dönelim. Orada birkaç yılınız geçiyor.*

- İki ya da üç yıl, evet, çünkü üç yaşında iken annem babamla orada çekilmiş bir fotoğrafımız var. Başka da yok, annemle ilgili başka bir şey yok.

- *Bir tek o fotoğrafınız var.*

- Bir tek o fotoğraf var; babam, annem ve ben.

- *Kardeşiniz ne zaman doğuyor?*

- O benden bir yıl sonra doğuyor. Kardeşim Nurettin, ondan daha sonra bahsederim. Babam ikinci kez evlenince iki kız kardeşimiz daha oluyor. Ben öteden beri uzak kalmak konumunda kaldım. Annemin ölümünden sonra kardeşim de Arhavi'de babaannemle kaldı. Artık yapacak bir şeyimiz yoktu. Ben ilkokula başladığımda zaten İkinci Dünya Savaşı Sovyetler Birliği'nde de bütün şiddetiyle sürüyordu. Savaşın en kızgın döneminde, 43-44 yıllarında ilkokula başlıyorum. O savaşa Arhavi'den bakışımı, çocukluğumdaki ürkekliğimi nasıl anlatabilirim? Bu savaşta bombalar Türkiye'ye ya da Doğu Karadeniz'e yağarsa, yaşamımızı nasıl koruyacağız? Bu konuda hükümetin buyruğu olan sığınakları yaptıрма işi vardı ama babaannem, dedem yaptırmamıştı sığınak. Arhavi'de deniz kenarına yakın bir yerdeydi dedem ama biz biraz daha içerideydik. Belki dedem yaptırmıştır, tam anımsamıyorum; olabilir.

- *Ama babaanneniz bu konuyu daha dikkate almış olabilir?*

- Daha dikkate aldı, evet ve çok başarılı bir sığınak yaptırdı. Orada çocuklarla oynardık, çünkü çökecek gibi topraktan değildi; o en keskin kırmızı toprağın bulunduğu bölümde yaptırmıştı. Alman ağır bombardıman uçakları avcı uçaklarının korumasında geçiyordu. Deniz üzerinde uçmaktan çok içeriden, insanların yoğun olduğu bölgeden geçen bir rota kullanıyorlardı. Belki deniz üzerinden kendilerine atılacak top mermilerinin atış alanından çıkmak istiyorlardı. Kafkas bölgesindeki petrol merkezlerini bom-

balamak için buradan geçiyordu uçaklar. Bu büyük bombardıman uçaklarının siyah dumanlar salarak Sovyetler Birliği'ne, Kafkaslara doğru ilerleyişini görürdük. Sonra dönüşlerini de, yine içeriden gidiyorlardı, Sovyet avcı uçakları kendilerine yetişemesinler diye. Karadeniz bölgesinin bir avantajı var ağaçlardan dolayı, hepimiz güvenli bir şekilde gizlenerek uçakları izliyor ve savaşın dehşetini yaşıyorduk. Uçaklar Batum'a, yani Kafkas bölgesine yaklaştığı zaman savunma toplarının ardı arkası kesilmeyen sesleri yükselirdi. Savaşı içimizde duyuyorduk o zaman, korkunç bir şeydi. Savaşın nasıl korkunç bir şey olduğunu daha sonra Kurtuluş Savaşı'nı okurken ya da Osmanlı tarihini okuduğumuzda görecektik; savaşın ne denli korkunç olduğunu tarihten öğrendiklerimizle anlayacaktık. O bombardıman uçaklarını koruyan Alman avcı uçakları ancak belli bir yere kadar gidebiliyordu. Bir tanesinin yara aldığını duyduk. Trabzon'da zorunlu iniş yapıyor bu uçak, çünkü gidemeyecek. Diğerleri bombasını atamadan geri dönüyor. Bu aylarca sürdü, belki 2 yıl sürdü. Bir türlü başarılı olamadı Alman uçakları, o büyük bombardıman uçakları bomba atamadı petrol bölgelerine. Atsalar yerle bir edecekler oraları ama topla savunma düzeyi çok yüksekti. İkinci Dünya Savaşı'nı sonra daha aydınlatıcı anlatırım, çünkü ilerleyen yıllarda, sonraki yazarlık dönemlerimde, bu savaş bölgelerini gezerek, kampları dolaşarak tarihle yaşamı birleştirdim ve bu konudaki bilgi dağarını doldurdum.

- *Evet, ilerde bu konuya daha ayrıntılı dönelim.*

- Bu bir meraklı, özel bir meraklı. Belki çocukluğumdan kalan bir korkunun getirdiği, savaş korkusunun getirdiği bir duygu, savaş bilmek arzusu.

- *Bir hissi miras var orada, değil mi?*

- Evet, oradan geliyor. Kimsenin bilmediği kadar ilgilendim İkinci Dünya Savaşı'yla, tabii tarihçileri saymıyorum, onların işi bilmek.

- *Dediğiniz gibi, daha kişisel ve belki merak etme, hani ilgilenme bazında belki?*

- Evet.

- *Okul öncesi dönemi konuşurken, annenizin ölümünü de anlatabilir misiniz?*

- İlkokul öncesinde de Arhavi'de olduğum için beni taşıyacak durumları yok. Babamın ne zaman nereye atanacağı belli değil, oradan oraya koşturuyor adamcağız, annem de ancak bir yere kadar ayak uyduruyor. Sonunda Keban'dan ayrılacaklar, babam Fethiye, Köyceğiz, o bölgeye gidecek. Oradaki harap olan hava hattı inşaatı artık çalışmaz hale gelmiş, oradaki kullanılır malzemeyi sökecek babam. Kullanılabilir malzeme bulmak çok önemli İkinci Dünya Savaşı'nda. Bu malzemeyi bir vagona yükleyip Divriği'ye nakledecek, çünkü Divriği'ye tren gidiyor. Ve nitekim babam da Divriği'ye atanacak sonra fakat bu işlerden önce olaylar şöyle geliyor: Eşyalarını toparlıyorlar ve bir gün sonra sabah dedemle buluşacaklar. Dedem de ertesi gün Samsun'a varmış oluyor. Annemi ve kardeşim Nurettin'i dedeme teslim edecek babam, üçünü vapura bindirip ayrılacak ve Fethiye Köyceğiz, işte o tarafa doğru, işine gidecek Etibank'ın.

- *Annenizle kardeşiniz de Arhavi'ye, sizin yanınıza gelecek.*

- Arhavi'ye yanımıza gelecek, sonra babam Divriği'ye atanınca annemi ve bizi yanına aldırmaı düşünüyor. Orada artık ilk defa aile olarak bir araya gelebileceğiz. Orada okul var çünkü. Orada şehir madene çok yakın, bir-bir buçuk kilometre uzaklıkta. Divriği de önemlidir benim yaşamımda, Kastamonu gibi. Fakat Arhavi çocukluğumda çok önemli. Savaşı orada gördüm, o savaş tutkum beni savaş kitaplarına ve İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili bütün yayınları okumaya yöneltti. Türkçede yayınlanmış kitapları okudum, sonra giderek Batı'da, Sovyetler Birliği'nde, Balkanlarda, Polonya'da savaşı görmüş kişilerden, orada mücadele vermiş kişilerden

savaşı dinlediğimi anımsıyorum. Savaş zamanındaki Nazi kamp-
larını dolaşıyorum, ne durumda olduklarını anlamak için batıya,
batıdan vazgeçip doğuya gittiğim dönemlerde onları görüyorum.

Anneme gelirsek... Annem hareket edecekleri gecenin sabahın-
da, sabaha karşı şafak sökerken bir öksürükle uyanıyor. Babama
sesleniyor, "Ağzımdan kan geldi, bana bir leğen" diyebiliyor. Ba-
bam hemen sıçrayıp gidiyor. Annem 25, babam 32 yaşında o za-
man, çok gençler. Çok da çevik insandı rahmetli babam, hemen
leğeni getiriyor. Kan boşalıyor annemin ağzından, kendi anlattı-
ğına göre babam leğeni tutuyor. Kan devamlı ağızdan geliyor, ne
olduğunu anlayamıyorlar. Ruhunu teslim etmeden önce bir nefes
aldığını gördüm diyor babam. Orada, "Ah, Hayati, seni son kez gö-
remeyeceğim" diyor ve bitiyor nefes.

- *Son nefesinde onu söylüyor.*

- Son nefesinde onu söyleyebiliyor. Bu bütün hayatımda bir
laytmotif gibi kaldı. Hep böyle anne özlemi yaşadım, anne sözü
geçtiği zaman hep yüreğimi burktu. İçimi dağladı, zaman zaman
sessiz ve derinden ağladım. Çocukluğunda sesli ağlamayan ilk ço-
cuk ben değilim ama sesli ağlamayan bir çocuktum. Benim ağla-
dığımı bilemezlerdi, ancak gözyaşlarımı gördükleri zaman ağladı-
ğımı anlarlardı.

- *Evet.*

- Belki de annem için sessiz ağlamayı öğrendiğim için, hayatım
boyunca, büyük üzüntülerimde, acı duyduğum zamanlarda, sev-
diklerimi yitirdiğimde ya da sevdiklerimden ayrıldığımda da ses-
siz ağladım. Çünkü duyarlı bir insanım, duygusal yönüm de var,
balık burcuyum. Şimdi bunların yorumu kolay tabii. Çocukluğuma
dönünce, bu şeylerin yorumunu yapabiliyorum. Annemin mezarı
getirilemiyor, mezarını da bilmiyoruz, çünkü Keban'a gömüldü.
Babam hemen o gün gömüyor. Samsun'a akşamüstü varabiliyor.
Bir gün önce geliyor Allah'tan, orada yeğenleri var, kuzenler var,

dedemin babamı bekleme konusu var. İstanbul'dan gelecek bir başka vapurla dedemle kardeşim Nurettin dönecek. Anne yok ama plana göre annem de dönecek.

- *Ama annenizi gömüyorlar, babanız kardeşinizi Samsun'a götürüyor.*

- Annemi gömüyorlar, babam kardeşimi alıyor. Kardeşim, annem nerede deyip ağlıyor, annen hastanede falan deyip avutuyor küçük çocuğu. Sonra geliyorlar Samsun'a, dedem de gelmiş oluyor. Vapur da geliyor, hatta Cumhuriyet vapuru adı, bakın ne rastlantı. Güzel de bir vapurdu fakat deniz dalgalanınca çok sallanırdı. Altyapısı değişti fakat çok hoştu Cumhuriyet vapuru, bir antikaydı yani. Gerçekten ona bindim, gördüm sonradan, kamara-ların kapıları, kapı tokmakları, hepsi antikaydı. Çok eski bir gemi ama çok temiz bakılmıştı. Anımsıyorum, çocukluğumda bindim, İstanbul'da da gördüm, sonra atıldı gitti, jilet yaptılar.

- *Ben de öyle işitmiştim. Babanızın dedenizle karşılaşmasına dönelim.*

- Anlattıklarına göre çocuk gene bilmiyor, annesini hastane-de biliyor. Babam dedeyi tanıştırıyor kardeşime, çocuk bir buçuk yaşlarında ama ilk kez görüyor dedesini. Babam, bu dede, diyor. O, dede değil amca, diyor kardeşim. Yabancı bir bey görünce amca denir ya, dedem yabancı kardeşim için. Gece zamanı, akşam karardıktan sonra, dedem babam ve kardeşim Cumhuriyet vapuruna giriyorlar. Gemi limanda bağlıyken kardeşim orada uyuyor. Sonra babam dedemi bırakıp geminin kalkmasına yakın ayrılıyor. Dedem de acı çekiyor, çok sevdiği bir kızıydı annem. Annemin adı Makbule'ydi. Herkes evladını sever ama az gördüğü için Makbule kızını, babamla vedalaşmaları biraz hüzünlü oluyor tabii. Kardeşim kamarada uyurken babam bırakıyor onları. Kardeşim sabah uyandığında, babam nerede, annem nerede diye bütün huysuzluğuyla dedeme çok sert davranıyor, zorluk çıkartıyor. Götür beni

diyor, dedem vapurdayız evladım, onlar da gelecek diye anlatıyor ama ne yapıyorsa işe yaramıyor. Kardeşim o kadar sinirleniyor ki gemi süvarisi geliyor, ilgileniyor, kaptan geliyor ilgileniyor ara ara. Çok ağlıyor kardeşim, öyle veya böyle, sonunda vapurla geliyorlar. Ölümüne çare yok ama çocukluğuma döndüğüm zaman işte hep bunu, annemin ölümünü anımsarım. Güzel bir halk türkümüz vardır, "Ölüm Allah'ın emri, ayrılık olmasaydı". Buna Azerilerin cevabı var, "Ne ayrılık ne ölüm, hiçbiri olmasaydı" diyor. Acaba ölmek nedir, yani insanlar daha uzun yaşayamaz mıydı, hastalıklar nedir, bunlar çocuk belleğinde yer ediyor. Bunları o zaman karmaşık duygular içinde yaşıyordum, aklımda ilkokula gitmek vardı, tabii artık ilkokul başlıyordu. Anneyi zaten üç yıldır görmüyordum.

- *Peki, size nasıl açıkladılar, hatırlıyor musunuz, ilk nasıl öğrendiniz, anneniz gelecek derken...*

- Dedemle birlikte gelecek diye biliyoruz.

- *Yani gelecek diye bir beklenti var o sırada. 5 yaşındasınız, hatırlıyor musunuz, nasıl söylendi, ne oldu?*

- Nasıl söylenmediğini hatırlıyorum. Bir komşu kadın geldi. Ben dedemin evinde kalıyorum, hafta sonlarında babaannem geliyor, beni götürüyor. Kendi evine götürüyor, çünkü bir yardımcısıyla birlikte yaşıyor, o kız da akrabadan, kendi büyüttüğü biri. Sağa sola gidiyor, ehliyetli ebe babaannem.

- *Öyle mi?*

- Evet, köyün bütün doğumlarını yapan o. Babaannem Kafkas mutfağını, Türk mutfağını, Ermeni, Rum mutfağını öğrenmiş, mutfak his yemekler yapan bir kadın; düğün dernek hep ondan. Genç kadınların elbiselerini o diyor. O zaman yerli Sümerbank var, onun dışında hepsi ithal kumaşlar. Arhavi'de köy ve şehirde, kasabada, herkes şık giyinmeyi sever. Kadınlar çok şık giyinir, bayramda seyranda mutlaka ithal kumaştan elbise diktirilir bayanlara. Baba-

annem patronu dayardı ve keserdi. Hepsine dikiyordu, gelinlere, genç kızlara, delikanlılara tişört gibi o zaman...

- *Erkeklerle de dikiyor?*

- Erkeklerle keten pantolonlar dikiyor. Bir tek makineyle gelmiş Gürcistan'dan.

- *Çok maharetli bir kadınmış.*

- Çok. Buna karşılık hiç ücret almaz. Hiçbirinden para almaz ama gelinler genç kızlar onun fındıklarını toplar, tarlasını imece usulü işlerler.

- *Karşılığında yardım ediyorlar.*

- Babaannem alışık değil, tarla işlerini, fındık toplama işlerini yapamıyor. Onun için babaannem hep meşgul. Daha çok Arhavi'de kalıyor, hafta sonlarında beni alıyor götürüyor. Onu çok seviyorum, hep koynunda yatırır beni.

- *Çok güzelmış.*

- Evet, çok da güzel bir kadındı. Annem gibi, annem de çok güzel bir kadındı, hem de çok güzel bir kadındı. Şimdi, nasıl haber geldi? Telgraf çekiyor babam. Dedemle kardeşimi vapura teslim ettikten sonra, çıkar çıkmaz Samsun'dan babaanneme telgraf çekiyor. Makbule'yi kaybettik, işte Nurettin'le kayınpeder geliyorlar. Bize nasıl söyleyecekler? Arhavi'ye haber gelecek, dedem yok, annemi seven çok. Bir komşu kadına haber veriyor babaannem, komşu kadın geliyor. Çok garip bir şey söyleyeceğim, kesinlikle şimdiki yorumum değildir bu. Komşu kadın, tanıdığımız bir kadın geliyor, onun da adı Fatma'ydı galiba. Fadime derler Karadeniz'de. Fadime Teyze ya da dadı diyorlardı büyük teyzelere, yaşlı kadınlara. Dadı, bizdeki dadı anlamında değil, büyük teyze anlamında; gençlere abla, teyze, bizdeki gibi. Kadın, Fatma Hanım düştü, ayağını kırdı, sizi köye bekliyorlar diyor. Bir buçuk kilometre ineceğiz, o

zaman araç gereç yok, hiçbir şey yok. İneceğiz, yedi kilometre gideceğiz şosede, bir buçuk kilometrede bizim mahalleye sapacağız. Köy dere boyunda. Herkes telaşlanıyor evde, yengem, evlenmemiş genç teyzem, Naciye teyzem. Saniye büyükanne, dedemin üçüncü eşi beni çok severdi. Üvey anne gibi davranmadı hiç. Dedem yok zaten, dayım kederleniyor. Ayrıca dayım bizden ayrılıp çekip gidiyor, ben üç kadınla yola düşüyorum. Ayşe yengem de katılıyor bize. Köye gideceğiz, bizim eve. Bu haber ilk geldiğinde içime düşen şey, korku ve üzüntü, anneme bir şey oldu, mutlaka bir şey oldu.

- *Hissettiniz onu.*

- Hissettim. Babaannem öyle düşecek kadın değil. Düşülür tabii, mümkün ama yani ilk o anda içime öyle bir şey doğdu. Çocuk kalbi işte öyle hissediyor. Yolda gidiyoruz. Yağışlı bir hava, hafif çiseliyor zaman zaman. Mart mı Nisan mı? Nisan. Serin ama seyrek çiseliyor, fazla yağmurlu değil. Hep içimden dua ediyorum, eğer annem ölmemişse bir kurban kestireceğim diye vaat ediyorum. Annemin hep hasta haberleri gelirdi, Makbule hasta, Makbule hasta... Köye gidiyoruz. Bizim köydeki ev çok büyük. Çarlık Rusyası 93 Harbi'nde hem karadan Erzurum'a hem de denizden Trabzon'a kadar buraları işgal etmiş. Bizim oraların yolları hep o zaman Rusların yaptığı yollardır, onun için arabanın gidebileceği yollardır ama araba yok ortada. Arada bir yük kamyonları gelir, şehirlerden bir şey taşırken. Yürüyoruz, bir taraftan, ah, anneme bir şey olmamıştır inşallah diyorum. Ev büyük dedim, neden büyük? O bölgede öyle büyük ev yok. Bunu babamın dedesi yaptırmış, yazları gelip kalmak için, burası beğendiği bir bölge. Aşağı Şahinler köyünün ne kadar önemli olduğunu Kafkasya'da, Gürcistan'da yaşayan adam tespit ediyor. Arhavi'de ev yaptırmıyor, 7 km, 9 km ileride o evi yaptırtıyor. Nasıl büyük bir ev biliyor musun, taş bina üzerine keresteyle, tipik Kafkas-Karadeniz karışımı bir inşaat. 7 odalı büyük ev. Bir hayatı var böyle, büyük dans salonu yap,

düğün dernek yap, o kadar büyük. Ruslar girerken her tarafı yakıp yıkmışlar, Çarlık Rusyası diye ayırıyorum. Onlar bizim evi hastane olarak kullanmışlar, ev o kadar büyük. Bir dış kapıya çıkarken, kapının yan tarafı var ya, bir oraya baltayla vurup derinlemesine kesmişler. Babaannem onu sembolik olarak bıraktı, kalsın bu da bize savaşı hatırlatır diye. Çünkü babaannem de Kafkasya'dan inmiş, onlar savaşı iyi kötü biliyor. Eve gittiğimde akşam karanlığı çöküyordu. Kapıyı açtık içeri girdik, iğne atsan yere düşmeyecek.

- *O kadar kalabalık.*

- O kadar kalabalık. Annemin ölümünü duyan gelmiş. Bölge yağmurlu olduğu için kapı eşikleri yüksektir. Kapı açılıp içeri girdiğimde kendimi attığımı, yere düştüğümü anımsıyorum. Kaybetmişim kendimi. Kaldırıp teselli ettiler, annem gitti diye.

- *Orada hislenip ağladınız.*

- Ama gene avazım çıktığı gibi ağlamamışım, çok şaşırılmışlar. Gene böyle içten hıçkırarak, yolda da hep içimden ağlıyordum. Öyle alıştım belki de. Belki öyle ağlamanın ileride benim için daha yararlı olacağını düşündüm, ne bileyim, çocuklar gibi avazım çıktığı kadar ağlamadım hiçbir zaman. Çok uslu, sessiz bir çocuktum. Çok uyumlu bir çocuktum. Kolay kavgaya çıkarmazdım, fakat dövüşmek gerekirse kavgaya ilk ben girerdim. Müthiş dövüşkendim.

- *Gereken yerde ilk hamleyi siz yapıyorsunuz.*

- Evet, öyle alışmışım.

- *Onun haricinde uyum ve paylaşmayı her zaman sevmişsiniz.*

- Uyum ve paylaşma vardı. İşte o çikolata vermeye başladığımdan beri her zaman paylaşmışımdır. Okul çağlarında hep paylaştım arkadaşlarımla. Bende daha büyük kentlerden gelen armağanlar bulunurdu, mesela çok iyi kalem açacağım vardı. Babam

gönderiyor şehirden, Arhavi'de bulunmuyor o tip şeyler. Koyardım masama, gelirdi arkadaşlar, kalemlerini onunla açarlardı. Yani paylaşırdım her zaman.

- *Uyum, denge, ahenk sizin sevdiğiniz kavramlar.*

- Yaşamım boyunca bunlara çok özen göstermişimdir. Günlerce sürdü annemin matemi.

- *Tanıdıkların gelip gitmesi anlamında mı?*

- Evet, o anlamda. Tabii müthiş ağıt yakıyorlar. Kalabalık kadın ağırlıklı, erkekler de geliyor ama akşamları gidiyorlar. Bütün Arhavi çevresinde annemi seven ne kadar insan varmış. Hem anne tarafım hem baba tarafım tanınmış aile orada, onun da payı var fakat esas olarak annemi çok sevdikleri için. Aslında az da kalmış orada.

- *Tabii genç bir kadını kaybediyorlar, yani çok genç bir insanı.*

- Evet, sevilen bir kadın. Herkesin hatırını sorarmış geldiği zaman. Küçük yaştayken ağabeyi onu almış, memur olduğu şehirlere götürürmüş. Yani Arhavi'de çok az yaşamış, buna karşın geldiği zaman herkesi ziyaret eder, yakınları bulurmuş, çok, çok farklı olduğu anlatılır. Babaannem de, hiç darılmadık, küsmedik, derdi. Babamla hiç tartışmadan yaşamışlar o evlilik sürdüğü sürece. Bu hep annemin iyi insan oluşundan geliyor. Babam annemin ölümünden sonra artık biraz içki almaya başladı.

- *Kolay değil, iki çocuğu var, bir de yerleşik bir hayatı yok, hani hep ailesinden uzak bir insan. Dolayısıyla onun atlatması güç. Siz küçüktünüz, size de zor ama babanız için yaşanan trajedi çok daha büyük.*

- Küçük olduğumuz için babamın hemen evlenmesine karar veriliyor. Büyükler karar veriyor, babam da itiraz etmiyor. Dedem ve babaannem karar veriyor. Babaannem çok otoriter bir kadındı ve sözü dinlenirdi. Dediğim gibi bütün işleri ücretsiz yapardı. Çok,

çok önemli bir kadındı ama onun da odun kesme, tarla çapalama, fındık toplama gibi bütün işlerini başkaları yapardı. O savaş yıllarında para yok, fındık para etmiyor, zaten nereye satacaksın fındığı? Başka bir geliri yok Karadeniz'in. Mısır kendilerine yetmiyor, neredeyse karaborsa. Yani herkesin bahçesi küçük, çabuk bitiyor mısır, fındık da para etmeyince satamıyor. İhraç edilmiyor, her şey durmuş. O zaman ekonomik kriz ağırdı. İkinci Dünya Savaşı'nın bu ekonomik sıkıntısında Türk ulusu da ağır bedel ödedi. Hatta o dönemde aşırı Türkçüler vardı. Panislamizm gibi, Panislamizmin bir başka boyutu Pantürkizm hortlamıştı, işte ırkçılık, Turancılık o zaman gelişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya karşı ilgi daha çok arttı, savaşa girelim deyip İsmet İnönü'yü çok zorlayanlar oldu. Ona karşı büyük tepkiler oluştu. Fakat savaşa girecek donanımımız hiç yoktu. Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış, borçlarını ödeyen bir Türkiye, kalkınan bir Türkiye ama savaş alanına el atılmamış bir Türkiye. Ben ilkokula başladığım sırada bu savaşın artık doruğa çıktığı dönemdi. O süreçte Almanların gerilemeye, Sovyet ordularının ilerlemeye başladığı bir dönem olduğunu sonradan öğrendim. O uçakların uçtuğu sıralarda, Arhavi'den doğuya doğru, Erzurum ve Kars'ı Almanlar işgal ederse savaş biter diyenler vardı. Sovyetler Birliği yenildi yenilecek diyorlardı, hele Almancılar bunu büsbütün yaygara haline getiriyorlardı. Gazetelerin çoğu da Almanya taraftarıydı. İlkokulda okumayı söker sökmek dedemin aldığı gazeteleri okumaya başlamıştım. Gördüğüm başlıklardan birtakım kanılar ediniyordum, ayrıntısını o kadar kavramasam bile, yine de bir şeyler öğreniyordum. Savaş içinde yetişiyorsun. Büyükler konuşuyor, onlar konuşurken dinliyorum, öğreniyorum. Rusya'ya yakın bir yerdeyiz. Şimdi bir-iki saatte Batum'a geçiliyor bizim oradan, o kadar bile sürmüyor, sahil yolu da yapılmış.

- *Bu ayrıntılarıyla da çok ilginç bir yaşamöyküsü.*

- Gerçekten öyle. O günlerde doğuya asker gönderiliyor, sevk ediliyor askeri tabirle. Bizim ilkokul deniz kenarında, önünde bah-

çe, bahçe duvarı var ama yüksek değil. Ondan sonra şose yol geçiyor, gene Rusların yaptığı bir rol. O yoldan böyle Hopa'ya gidiyor, Hopa'dan Borçka Artvin'e doğru, Kars, Erzurum, böyle uzanacak. Asker sevk ediliyor, biliyor musunuz, bunu o zaman hiç kimse bilmiyor. Ben çocukluğumda yaşadım, gördüm; piyade hepsi, yürüyerek giden askerler. Kışın mevsim kötü, yağmurlar yağıyor, çok yağışlı bir bölge zaten. Kaputları ıslanmış askerler, ayakkabıları yarılmış asker potinleri iple bağlanmış, hepsi değilse de çoğunun. Arada bir subay geçiyor at üstünde, diğer hepsi yaya, hiç moto-rize araç yok. Yürüyerek sevk ediliyor. Belli bir yerde mola veriliyor, sığınacak yer de yok. İşte bu asker savaşa girsin, Almanların yanında Sovyetler'e savaş açsın diyenler var, savaşa girsin kendi payını kazansın diyenler var. Bir mavzeri var omzunda, işte arada bir at üstünde giden subaylar, top, tüfek yok. Mermi sevk ediliyor ama nasıl sevk edilecek, daha kamyon geçmiyor, sonradan mermi götürülüyor ama toplar götürülemiyor. Top var o cephede neyse ki. Asker sevk ediliyor, demek ki gene asker gücüne dayanılacak, bizim topraklara girmeye kalkılırsa savunma yapılacak. Çünkü bir teoriye göre Balkanlara inince savaş çıktı çıkacak, Almanlar bizi de vuracaktı. Çünkü biz Boğazlar'ı vermedik, Mondros Anlaşması'na göre Boğazlar'dan geçiş izni veremezdik, verdiğimiz an savaşta bulurduk kendimizi. Ama öyle oldu ki Almanlar Balkanlara indi, Yunanistan'ı işgal etti, Bulgaristan'ı almış durumda, orada yandaşını iktidara getirdi. Ama Yunanistan'da solcular büyük bir savaşım verdiler onlara karşı, Partizanlar Bulgaristan'da dağlara çıkıp o Alman yanlısı yönetimle mücadele ettiler, Almanlarla mücadele ettiler ama donanımlı orduydü Alman ordusu. Yıllarca hazırlığını yaptıktan sonra saldırdı oraya. Türkiye Boğazlar üzerinden deniz yolunu vermeyince, karadan Türkiye üzerinden geçeceğini düşünüyorlar. Ama bizim sarp dağlarda yollarımız, öyle sahil yolları yok o zaman, şimdi var. O zaman birden rotayı değiştiriyor, savaş planında değişiklik yapıyor Almanya. Bulgaristan'dan sonra Romanya üzerinden ilerliyor, çünkü Romanya düz ova. Oradan çevirme

planlıyor, Ukrayna'yı vuracak güneyden. Alman ordusu ortadan ilerliyor zaten, Moskova önlerine kadar gelmiş, güney tarafında Ukrayna'ya da sarkmış. Leningrad kuşatma altında ama direniyor, düşmüyor. İşte böyle bir savaş haritası var ortada. O günlerde henüz Almanlar Bulgaristan ve Yunanistan'ı işgal ettikten sonra Türkiye'ye mi girecek yoksa Romanya üzerinden mi gidecek diye düşünülürken, Bükreş Büyükelçimiz Hamdullah Suphi Tanrıöver Dışişleri Bakanlığı'na bir mesaj gönderiyor. Sonradan bir belgede gözlerimle okudum yazdıklarını. Diyor ki, Almanlar Türkiye'yle savaşa girmeyecek, Romanya üzerinden ilerleyip Sovyetler'i güneyden de kuşatacak, artık kesin zafere ulaşacakları kanısındalar. Ama öyle bir Sovyet direnişi ile karşılaşılıyor ki bunu yeri gelince ayrıca anlatırız.

- *Biz ilkokula başladığınız dönemi konuşmaya devam edelim.*

- İlkokula başladığım zaman savaş devam ediyordu. Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşı 1939'da başladı. Almanya'daki Hitler iktidarı Polonya'dan Danzig koridorunu istedi. Polonyalılar çok kişilikli insanlardır. Öyle bir şeyi kabul etmediler, bunun üzerine Almanya yıldırım savaşıyla Polonya'yı işgal etmeye kalktı. Polonya direndi, çok kanlı savaşlar oldu. Polonya savaşının bir öyküsünü de sonra anlatacağım. İlerleyen yıllarda değerli dostum Yuzef Şayna ile buluşmamız ve Polonya tiyatrosunu anlatırken, Polonya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki direnişini ve zafere ulaşmada gösterdiği başarıyı da anlatacağım. Ama Hitler ordularının azgın bir şekilde saldırmalarıyla Polonya direnebildiği kadar direndi. Ne var ki Batılı ülkeler, İngiltere ve özellikle Fransa kendilerini savunma halinde göreceklardı. Ama onlar bu konuda hiçbir şekilde Polonya'ya destek olmadılar, Polonya'dan kaçan vatanseverler, Alman karşıtı insanlar, Nazizm'e karşı çıkanların bir bölümü Londra'ya, İngiltere'ye gittiler. Onlara barınma, sığınma hakkı tanıdı İngiltere.

İlkokula başladığım yılların genel görüntüsünü çiziyorum ama aslında o zaman bunları biliyor değilim. Avrupa tarihini iyi bildi-

ğim ve İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili birçok yayın yaptığım için, bu konuları çok yakından biliyorum. Polonya tabii direndi fakat Varşova işgal edildi. Varşova'da bir direniş gösterildi. Varşova'daki direniş ilginçtir. Çünkü 39-40 yılları arasında, oradaki dostlarımın anlattıkları olaylar yaşandı. Varşova'da kuşatılmış Polonya halkı isyan etti. İsyan edince, o isyanı hazmedemedi Hitler, Polonya'yı, Varşova'yı yerle bir edin dedi. Gerçekten Polonya'nın başkenti Varşova'yı yerle bir ettiler. Direniş gösterdiği için bütün bombaları yağdırdılar, zaten Almanların silah üstünlüğü vardı, ordu üstünlüğü vardı. Hitler yalnız Güney Polonya'ya dokunmadı, çünkü orada Almanlar da yaşıyordu. Ne var ki Güney Polonya'dan Krakow'un çok yakınında Auschwitz kampını kuracaklardır ilerleyen yıllarda.

Bu Polonya işgali çok kanlı oldu. Polonyalı çok sevdiğim bir çift vardı, biri hukukçu diğeri gazeteciydi, Maria Buruklevska ve Stanislav Buruklevsk. Bunlar İkinci Dünya Savaşı'nda, 1944'te kuşatma altındaki Varşova'da birbirlerini tanıyor ve evleniyorlar. 45'te ilk kızları doğuyor, Danotta Rublevska, şimdi doçent, belki şu anda profesör olmuştur, son durumunu bilmiyorum. Varşova Doğu Bilimler Üniversitesi'nin Türkoloji Bölümü başkanıdır, Doçent Doktor Danotta Milovska. Evlendiği için soyadı Rublevska değişti, Milovska oldu. Eşi Neşek Milovski de gazeteci yazardır, kızları Beata Milovska'ydı. Amerikalı bir gençle evlendi fakat ben bulunamadım düğünlerinde, ne var ki bu yakından tanıdığım bir aile olduğu için, özellikle belirtiyorum, bana Polonya'daki direnişleri anlatan aileydi. Anne ve baba bizzat yaşadılar o kuşatma içinde, hatta anne o kuşatma içinde Danotta'ya hamile kalıyor. Bu kadar trajik olaylar yaşanıyor ve 1945'te ilk çocukları, şimdiki Türkoloji Bölümü Başkanı Doçent Danotta Milovski dünyaya geliyor. Savaş içinde doğuyor, çünkü 1945 savaşın tırmandığı yıldır.

- *Polonya'ya ilişkin biraz daha bilgi verebilir misiniz?*

- O yıllar gerçekten Polonya'nın çok trajik yıllarıdır. Bir Varşova öyküsü vardır, direniş vardır. Bizzat o topraklara gittiğim, yakın-

dan tanıdığım için biliyorum. Polonya tiyatrosunu anlatacağım sonra, ilerleyen tarihlerde, 1970'lerde o ilişki doğacak. Rublevski-Rublevska çiftinin küçük kızı Grajina Melanoviç yani ikinci kızları da gene Varşova'da doğdu. Onun eşi olan Nikolay Melanoviç dünya çapında Japonologtur, Japon dili uzmanıdır. Bu konuda çok ödülleri vardır. Uluslararası bir bilimadamıdır. Aynı zamanda Nikolay Milanoviç Polonya edebiyatının en ünlü edebiyat eleştirmenlerinden biridir, onun yazıları orada bulunduğum yıllarda bile ses getiriyordu. Şimdi iyice zirveye çıktı. Çok ünlü bir bilim insanı oldu. O aileyi çok severim. Polonya halkını, Polonya'yı, kentlerini çok yakından tanımama yardımcı olmuşlardı. Aileleri tanımak çok farklıdır. Bir ülkeye davetli olarak gidiyorsunuz ama aileleri tanıdığınız zaman onlar benimsiyor sizi, gezdiriyorlar, resmi gezmenin dışında özel olarak konuk ediliyorsunuz. O çok önemli. Özel konuk edilmenizin ayrı bir özelliği var, herkesin göremediği yerlere gidiyorsunuz, ayrıntılı şeyler öğreniyorsunuz. O aileye çok sık gidip geldik. Onlar da geldiler, bizde konuk oldular. Ve büyük bir dostluk oldu iki aile arasında. Ne yazık ki Maria Rublevska'yla Buruklevsk'i birkaç yıl önce yitirdik. Onlara çok üzülürüm, onların özel bir yeri vardı bende, çünkü anne derdim ben ona, "mamo" derdim.

- *Gerçekten mi?*

- Anneye öyle derdim, annesiz büyüdüğüm için biraz da.

- *O kadar özel bir aile demek?*

- Evet, o kadar. "Tato" derdim babaya da, o da çok sevdiğim babam gibiydi. Çok değerli insanlardı, saygıyla sevgiyle anıyorum.

- *Aileniz gibi olmuş.*

- Evet, ailemiz gibiydi. Gelip bizde kaldılar, İstanbul'da yazın boş olan dairede onları konuk ediyorduk. Bunlara zamanla değineceğimi düşünüyorum. Çünkü Polonya benim ikinci vatanım

diye orada bir konuşma yapmıştım, orada çok özel bir konumum geliştii, bana çok sahip çıktılar. Tarihte de Osmanlı İmparatorluğu ile Polonya arasında yakınlık, dostluk ilişkileri vardır. Şimdi gelecek ilkokul yıllarına.

Polonya işgal edildikten sonra, 1939'da dünya savaşı çıktı. Almanya Avrupa'yı da işgal etmeye başladı. Majino hattı vardı o zaman. Majino hattına güvendi Fransızlar ama Alman orduları Majino hattına saldırmadı. Belçika ve Hollanda'yı işgal ederek, arkadan dolaşıp işgal ettiler Fransa'yı. Benim ilkokula başladığım yıllarda Alman-Sovyet savaşları çok şiddetli bir konumdaydı. Çocuk kalbimle değil de dedemin gazetelerini okumaya başladığım için biraz farkındaydım olan bitenin. Alfabeıi söker sökmez dedemin gazetelerini okumaya başlamıştım. O zaman radyo sıkıntısı da vardı, bulunmuyordu radyo. Ancak babamla buluştuktan sonra radyoya sahip olacağız ama o zaman bizde de yok.

1940'da Alman orduları Polonya üzerinden Sovyetler'e girer. Alman ordularının üç koldan ilerlediklerini, Ukrayna'ya kadar geldiklerini ama ben ilkokula başladığım zaman oralardan artık geriye doğru püskürtölmekte olduklarını görüyoruz. 44 yılı Alman ordularının yenilgiye yüz tuttuğı yıldır; Sovyet ordularının üstünlüğü elde ettiğı dönemdir. Mareşal Jukov'un anılarını yayınlamıştım yayıncılık dönemimde. Mareşal Jukov, Stalin'in yardımcısıydı ve tepedeki en büyük ikinci komutandı. O anılarında diyor ki, bize Almanlar saldırdığı zamanlar aramızda barış ve dostluk antlaşması vardı. Sabahın köründe Alman orduları Belarus'dan ve Polonya sınırından Sovyet topraklarına girdikleri sırada Stalin'i uyandırıyorlar. Stalin yoldaş diyorlar, Almanlar hızlı bir şekilde bize saldırdı ve yıldırım harekâtıyla topraklarımızda ilerliyorlar. Çünkü Sovyetlerin hiçbir önlemi yok, sadece nöbetçiler var. Ne haberleşmesi düzgün ne de orduları. O zaman yatağından fırlayan Stalin gözünü ovuşturur. Jukov'un anılarında böyle anlatıyor, aynen söylüyorum, gözünü, gözlerini ovuşturur ve ama nasıl olur der, biz Almanlarla dostluk antlaşmasını yeni imzalamıştık, bize nasıl saldırırlar, der.

Bir ufak not daha vereyim. İsaak Deutscher adında Polonya Yahudisi bir yazar vardır, Troçkist bir profesör ve çok ünlü bir araştırmacıdır. Birkaç ciltten oluşan Troçki ve Lenin biyografileri vardır bu yazarın. Aynı zamanda iki ciltlik Stalin biyografisi de yazmıştır. Stalin'i en çok eleştiren İsaak Deutscher'dir ama onun başarılı yönlerini de en iyi ortaya koyan, Troçkist bir yazar olmasına karşın yine odur. Selahattin Hilav çevirmişti bu kitabı, Ağaoğlu Yayınları'nda çıkmıştı. Uzun yıllardır baskısı bulunmuyordu, başka bir yayınevi yayımladı, şimdi piyasada bulunuyor, çok önemli bir kitaptır. Şunun için anlatıyorum bunları: Stalin'in böyle antlaşmalara bağlı olduğunu İsaak Deutscher söylüyor, onu eleştirdiği halde, son derece bağlıydı diyor. Almanlarla antlaşma yaptık, nasıl oldu da bize saldırıyor diye şaşkınlığını bir süre giderememiş ancak sonra toparlanmışlar. Anılarına devam ediyor ve diyor ki, bizim savaş tecrüğemiz zayıftı, ordumuz güçlüydü ama silahlarımız çarlık döneminden kalma, topumuz tüfeğimiz her şeyimiz çarlık döneminden. Çünkü iç savaştan çıkmıştık, savaş gücümüzü yenileyerek artıramamıştık. Kızıl Ordu güçlü bir orduydı ama silahları demodeydi, diye anlatır. Eski silahlarla savaşmak zorunda kaldık der Mareşal Jukov. Savaş sanayiini kurduk, ondan sonra T-34 tanklarını, Ilyushin ve Tupelov uçaklarını çıkararak savaşı dengeledik ve sonunda bu savaşı kazandık diyor.

İlk kazanımları da ilkokula başladığım yıllarda herhalde, tam tarihine bakmak lazım. Sovyet ordusu, Dinyeper üzerinde ilk üstünlüğü sağlıyor. On bin tank karşılaşıyor Dinyeper nehri üzerinde, Alman ve Sovyet tankları. Almanlar ve Sovyetler ellerindeki bütün tankları bu tank savaşına sokmuşlar. On bin tank o zamana göre büyük bir rakam. Bu tank savaşında T-34 tanklarının çelik üstünlüğü, panzer Alman tanklarına galip geliyor. Savaşta taktik olarak da Sovyetler Birliği ilk büyük darbeyi vuruyor Almanlara. Ardından Mareşal Paulus komutasındaki Alman ordusu kuşatılıyor, üç yüz bin kişilik bu ordu teslim oluyor. Çünkü Paulus aynı zamanda Hitler'le anlaşmazlık içine düşmüş. Güney kolordu komutanıydı Ma-

reşal, fakat Hitler'e sürekli kuzeyde, Stalingrad önündeki kuşatmamızı kaldıralım diye ısrar ediyordu. Oradaki birlikleri de güneye kaydıralım ve Sovyet ordusunu güneyden daha çabuk kuşatarak yenmeyi sağlayalım diye haberler gönderirmiş ama Hitler bunu kabul etmezmiş. Bunlar İkinci Dünya Savaşı'nın kilit konuları.

- *Bu konularda engin bilginiz var.*

- Merakımdan edindiğim bilgiler. Gerçekten de Hitler, Paulus'un önerilerini kabul etmedi. Dinyeper savaşından sonra kara savaşı oldu, ordular karşılıklı geldi. İki yüz bin kişilik ordu hazırlamıştı Stalin. 1.80-1.90 boyunda gençlerden oluşan, Sibiry'a da buzlar üzerinde eğitim yaptırılan bu genç ordu öyle bir kış ortasında Alman ordusunu önüne kattı ki, büyük savaşı elde eden tank savaşının öncülüğünü bu ordu yaptı. Bu bir savaş taktiği idi, yani soğuğa dayanaklı insanların savaşta yer alması. Biraz önce belirttim, Almanlar saldırdığı zaman silah bakımından Sovyetler zayıftı. Çünkü 1917 Devrimi'nden sonra uzun yıllar problemlerle uğraşmışlar, onun çözümü uzamış. İçsavaş sürmüş, Avrupalılar saldırmışlar, onlarla mücadelesi uzun sürmüş. Savaşın dışında bir de iç kargaşalıkları düzene koymaları koskoca ülkede kolay olmuyor, bu nedenle savaşa zaten hazırlık yapmıyorlar. En büyük tehlike Almanya, Almanya'yla da barış antlaşması imzalamışlar, bunun ötesinde fazla bir korkuları yok. Fakat işte savaşla birlikte, savaş sanayiini kurduk diyor, Mareşal Jukov, onu da Urallarda kuruyorlar. Ural dağları Avrupa'yla Asya'yı birbirinden ayıran sıradağlardır, gerçekten görülmesi gereken turistik yerlerden de biridir. Çünkü Avrupa o kadar bilmiyor ama oralar inanılmaz güzelliğindedir, tabii mevsiminde gidilirse.

Sıradağların güneybatısında kalan Tataristan Cumhuriyeti var, tam Ural dağlarının eteğinde Başkurdistan Cumhuriyeti var. Çok ilginç bir bölgedir. Volga nehirlerinin bir kolu oradan gelir, bir kolu Karadeniz'e akar. Bütün nehirlerle bağlanmış bir ülkedir burası. Elektrik üretiminin sürekli üst düzeyde olması Sovyetler Birliği'nin

iki büyük planından biriydi. Petrol zenginliği, bulunduktan sonra doğalgaza büyük ölçüde önem verilmesi de buna bağlıdır. Bunun yolu da nehirler arasında yolculuk yapabilmekten geçer. Böylece Tataristan, hatta Başkurdistan bile Avrupa'ya bağlanabilir. Volga, Dinyeper, diğer nehirlerle de birbirlerine kanallarla bağlanmıştır. Vapurlar gidip gelir, nehri kirletmemeye de özen gösterirler. Bizim Galata'dan kalkan bir yolcu gemisi, şilep de olsa Odesa'ya kadar gider. Odesa'dan Volga nehriyle Kazan üzerinden Moskova'ya kadar gider, Moskova'dan Leningrad'a, Petesburg'a kadar gider. Diğer nehirler de birbirine bağlıdır ama bu turistik gezi olarak çok önem kazanmış bir rotadır. Batı'dan gelen turistler de Moskova ve şimdiki Petersburg arasındaki nehir bağlantısı ile gemilerle gelip giderler. Bu onların nehirleri değerlendirme konusundaki başarılarını göstermektedir, tabii nehirlerin havzalarının genişliğini de bu arada belirtmek gerekir. Bunlar doldurmuyorlar, tersine hep temizliyorlar, sığlaşıp sonra biliyorsunuz. Ben 1998'de Kazan'dayken şuna tanık oldum: Volga nehrinin bir koluna Kazanka diyorlar, orada Karadeniz'den gelen bir gemi gördük. Yolcu gemisiydi, tam önümüzde durdu. İşkeleden yolcular indi bindi ve yollarına devam ettiler, el salladık yolculara, ben de el sallayanlar arasındaydım. Çok güzel bir yolcu gemisiydi, Lenin'in arkadaşının adı verilmişti gemiye. Adını hatırlamaya çalışıyorum.

- *Belki sonra döneriz.*

- Adını hatırladım, "Lunaçarski"ydi.

- *Bravo!*

- Uzun yıllar Milli Eğitim Bakanlığı diyelim, o günkü deyimiyle halk komiserliği yapmış, birçok kurumun kuruluşunu sağlamış biridir Lunaçarski. Daha sonra politik görüş açısından Lenin'den Stalin'den biraz ayrılmışsa da ülkeye hizmete devam etmiştir. Lunaçarski Akademisi Moskova'nın ve Rusya'nın bugün de en büyük güzel sanatlar akademisidir. Üniversite düzeyinde her sanat dalının eğitimi verilmektedir burada.

- *Lunaçarski'den Arhavi'ye dönelim.*

- Evet, Arhavi'ye dönüyoruz. Alman uçaklarının Arhavi üzerinden uçarak gidip geldiğini küçük yaştan beri anımsıyoruz ama artık giderek seyrekleştiğini de görüyoruz. Şimdi değerlendirebiliyorum, Dinyeper yenilgisinden sonra, Alman ordusu dönüşe başlamış. Bu süreç, Alman ordusunun artık Sovyet topraklarında hızlı bir şekilde gerilemeye başladığı dönemdir. Alman uçaklarının da artık Arhavi ve Karadeniz üstünde uçamadıklarını, yavaş yavaş azaldıklarını, uçuşlarının çok seyrek olduğunu görüyoruz. Sadece Romanya üzerinden değil, üç koldan Sovyetler Birliği'ne saldıran Alman orduları artık yorgun ve bitkin düşmüş durumda. Sovyet ordusu yeni silahlarla güçlendiği için, dokuz yüz günlük tarihin en büyük kuşatması olan Leningrad kuşatması dâhil, tüm Alman saldırısını püskürtüyorlar. Gerçi biz ilkokuldayken Batum'dan silah sesleri, top sesleri geliyordu Arhavi'ye.

- *Arhavi-Batum arası çok kısadır, değil mi?*

- Evet, bugünkü kıyı yoluyla kırk beş-elli dakikada geçiliyor Batum'a. Fakat Romanya üzerinden uçup giden Alman uçaklarının oradan kovalandıklarını, savunma için atılan o top seslerini hep duyduk biz. Devamlı top sesleriyle uyandık, komşudaki savaş nasıl yaşarsınız ki çocuk belleğinde, ürkütücü ve korkunç buluyorduk. Gazetelerde çok kötü resimler görüyorduk, tutsaklar görüyorduk. Fakat bizim basın Batı kaynaklı haberleri yeterince aktarmıyordu, biraz Alman taraftarı basınımız vardı o dönemde. Yalnız iyi anımsıyorum, *Tan* gazetesi daha doğru haber veriyordu. *Ulus* gazetesi ise devletin gazetesiydi. *Tan* gazetesini çıkartan Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in ikinci kızları olan Yıldız Sertel'i de geçenlerde yitirdik ne yazık ki.

- *Bu noktada şunu merak ettim: Bu ürkütücü savaş sizin çocukluk yıllarınıza tekabül ediyor. Bu savaş sizde geleceğe dair bir umutsuzluk duygusu yarattı mı? Hayata tutunmak ya da boşvermişlik duygularından hangisi baskın çıktı?*

- Bende ilk etkisi şu oldu: Böyle tarihi konuları okuma hevesim daha da arttı. Savaş hikâyelerini soruyorduk büyüklerimize. Dedem de 93 Savaşı'nda savaşmış, 3 yıl cephede kalmış ve Osmanlı-Rus savaşında yara dahi almadan terhis edilmiş. Osmanlı ordusu perişan olmuş. Ardahan'da, Kars'ta, o doğu cephesinde soğuktan o doksan bin kişinin donup tifüse yakalanıp öldüğü dönem bu. Dedem genç bir er ama kurtuluyor işte. Rahmetli dedem temiz bir adamdı, çok da iyi nişancıydı, attığını vururdu, müthiş silah kullanırdı, demek ki cephede o tekniği gelişmiş ama yara almadan döndü. O savaşta kullandığı mavzer dururdu. İngiliz ya da Alman mavzeriydi, zannediyorum Alman mavzeriydi. Yani Kırık-kale tüfeği değildi. O silah hep dedemde kalmıştır, hep görmüşümdür. Dedeme anlattırmaya başladım bu savaşın nasıl olduğunu. Çünkü gazetelerde dedem okuyor, ben soruyorum anlatıyor. Sonra artık okumaya başladım, hızlandırdım okumayı. Eve gazeteler vapur yoluyla gelirdi. Haftada bir gün vapur gelirdi, çünkü ancak bu yolla gelebiliyordu İstanbul'dan gazeteler. Onları okuyorduk, radyo yoktu o zaman. Ben ilkokul dördüncü sınıfa geçene kadar, çarşıda büyük bir kahve vardı, orada bir radyo vardı. Oradan duyulan haberler yayılırdı. Dedem de oraya giderdi çarşıya çıktığında. Çarşı denmesi de Arhavi'nin kasaba oluşundan. Arhavi'nin güzelliği dillere destandır, o zamanlar hele çok güzel, bu kadar binalara da boğulmamıştı. Ama bizim Aşağı Şahinler köyümüz halen o güzelliğini koruyor, çünkü orada çok ev yapılmadı.

- *Dedenizden dinlediğiniz 93 Savaşı anılarından birazını aktarır mısınız?*

- 93 Osmanlı-Rus savaşında Arhavi de işgal edilmiş. O dönemde dedemizin babamızın da sahip olduğu ev hastane olarak

kullanılmış, onun anısı var, onu bilenler de var. Trabzon'a kadar gitmiş Çar ordusu, Erzurum'u da almış, bunları anlatırlardı. İkinci Dünya Savaşı'nda, artık bire bin katarak anlatan büyük amcalar vardı. Büyük ağabeyler de vardı, daha çok okuyan ağabeyler, şehirlerarası bağlantıları olan, gurbete gidip gelen kişiler bunlar. O arada herkes bir tarafa gidiyor geliyor. Savaş 5 yıl sürdü. O savaşa merakım arttı. Az önce doğru bir soru sordunuz, bu savaşa yönelmemin, bu savaş uçaklarını görmem, bomba seslerini, top seslerini yoğun bir şekilde duymam, sığınakların yapılmasını yaşamak, daha ilkokul öncesi bunları görmek, ilkokulda bunları yeniden duymak, yeniden okumak, dedemin savaş anılarını dinlemek beni çok etkilemiştir. Dedem 3 yıl cephede kalmış üstelik, o zaman 3 yıl sürüyor savaşlar orada, terhis etmiyorlar kolay kolay. Bir haber de alınamıyor, mektubun geldiği gittiği de yok o dönemde. Enver Paşa'nın büyük hatasıdır Birinci Dünya Savaşı'ndaki o Panislamizm politikası. Doğudaki doksan bin askerimizin tifüsten ve donarak ölmeleri, onun basiretsiz yönetiminin bir sonucudur. Bunu tarihler yazıyor ama yine de belirtmekte yarar var. Ben bunları dinleye dinleye büyüdüm. İlkokul dörde geldiğimde bu kitapları bulup daha da hızlandırdım okumayı.

- *İlginiz arttı.*

- Bilmek istedim. Sonra bu ilgim o kadar büyüdü ki, edebi eserler, tiyatro eserlerini okurken bile hep o gözle baktım. Ona sıra gelecek ortaokulda, Divriği yıllarımda. Divriği benim kültürüme büyük katkı sağlamıştır. İlk birikimimi orada yaptım. Okuyarak çok şeye ulaştığım, iyi hocaların elinde çok şeyler öğrendiğim bir ilçedir Divriği. Onun için Ulusal Kanal'da yaptığım "Sahne Sanatları" programında ki siz de katıldınız, o programda yeri gelince Divriği'den, Kastamonu'dan çok söz ederim. Hatta telefonlar alırım, siz Kastamonulu musunuz, Divriğili misiniz diye.

- Size o anlamda sahip çıkmaları çok güzel gerçekten.
- Çünkü ben Divriği'den, onlardan çok övgüyle söz ediyorum.
Çünkü çok önemli anılarım var. Oraya geleceğim zaten.

- Öyleyse bu konuyu kapatmadan önce, şuna hemen göz atalım kısaca: İlkokul yaşamınızla ilgili birkaç soru üst üste sorayım, siz hepsini toparlayıp bize anlatırsınız. İlkokula başlayan Hayati nasıl bir ilkokul öğrencisiydi? Bildiğim kadarıyla daha çok annenizin baba-sıyla birlikte oturuyordunuz, hafta sonlarında babaannenizi görmek için uzun bir mesafeyi kat ediyordunuz, ona olan sevginiz var, onun size hitabı var. Bana anlatmışsınız, size şövalyem diye hitap edişi var; bence bu önemli bir detaydır, çünkü insanın hayatında başarılı olmanın, istikrarlı olabilmesinin önemli temellerinden biri bu şekilde sevgi ve ilgi görmesidir diye düşünüyorum. Bir detaya daha sizin girmeniz hoş olabilir; bütün kız öğrencileri okula götürüp getirirmişsiniz, sizi severlermiş, onları korurmuşsunuz. Bence bu anılar içerisinde bu detayları da kaydetmemiz güzel olur diye düşünüyorum.

- Çocukluk anıları deyip geçmemeli. İnsanı bütünleyen her yaşta, her çağı getirdiği anılar bütünleştiği zaman insan yaşamını bir noktada odaklaştırıyor. Anılarını anlatırken çocukluğunu anlatmayan yok. İşte o nedenden dolayı Aziz Nesin'e değinmiştim. Onun çocukluk anısı bir cilt sürdü neredeyse. Olağanüstü bir anlatım tekniği ve olağanüstü bir olaylar dizisinden yola çıkarak anlatıyordu, çok büyük bir yazar tabii Aziz Nesin. Onu da sevgiyle anıyorum. Çok severdim kendisini.

İlkokula başladığım zaman babaannemden ayrıldım. Arhavi deniz kıyısında bir bucaktı o zaman, nahiye diyorlar hani. Ama demizden bize kalan evimiz, babaannemlerin kaldığı ev o zamanki adı Napsint, sonradan Aşağı Şahinler olan köydeydi. Öyle bir köy Karadeniz'de çok az görmüşümdür. Bütün Karadeniz güzeldir aslında. Belki Zonguldak'ı kömür madenleri biraz hırpalamıştır ama bütün Karadeniz güzeldir. Hele Doğu Karadeniz yeşillikleriyle çok ünlüdür, orman yangınları da olmaz orada, bakımlıdır her şey. İn-

sanlar ağaca çok sahip çıkar, ufaktır ama tarlasına çok sahip çıkar.

Arhavi'de ilkokula başladım ama Cumartesi günleri saat 1'de tatil oluyordu. Cumartesi günleri okul vardı bizim zamanımızda. Bir taraftan o savaş gürültüleri içinde hafta sonu biraz yorgun düşmüş hissediyordum kendimi. Çünkü çok kafamı meşgul ediyordu savaş. Ölenleri öğreniyorduk, gazeteden duyduklarım okuyabildiklerim kadarıyla. Evde gazete okunuyor, haftada bir gün gelse bile, dedem okuyor, dayım okuyor. Dayım ilkokul öğretmeni Hilmi Celayir, dedem Şevki Celayir. Dediğim gibi, 93 Savaşı'nda bulunmuş dedem, o yıllarda savaşmış. 18 yaşına daha girmeden orduya almışlar. O kadar insan savaşmış ki Osmanlı'da, galiba 17 yaşında savaşa almışlar dedemi, yani 18'i beklemeden. Çünkü orduda er ihtiyacı duyuluyor, o yüzden 17 yaşından itibaren, hatta 16 yaşında Çanakkale Savaşı'na katılanları duymuştuk, okumuştuk. Biraz palazlanan, güçlü kuvvetli olan cepheye gidebiliyor.

Ben ilkokula düzenli gidiyordum. Okula gitmemek diye bir şey yok, çünkü gitmediğin gün nereye gideceksin, mecbur okula gideceksin. Okula giderken komşumuzun erkek ve kız öğrencileri vardı. Okul deniz kenarında, Arhavi mahallesindeydi. Ben Celayir mahallesinde kalıyordum, dedem ve benle aynı evde dayım ve yengem de otururdu. Dayım ilkokul öğretmeni idi, o da sabah okula giderdi. Hiçbir zaman ben dayımla okula gittiğimi, okuldan beraber döndüğümüzü anımsamam. Ya o istememiştir ya da ben hiç öyle bir şey hissetmemişimdir. Dayım olduğu halde, okulda bir yabancı öğrenci gibi davranırdı bana. Öyle bir tarafı vardı. Ama ben komşu kızlarımızı alırdım, onları okula götürürdüm. Çünkü kaldığımız Hacılar mahallesi ikiye ayrılırdı köprüden. Karadeniz'in yapısı öyle, mahalleler Arhavi'de de dağınıktır. İkiye ayrılan köprüden düz giden yol, Rusların yaptığı yol, karşı mahallemizin karşı tarafında kalıyordu. Ben bu taraftaki kızları alıyordum, iki tane üç tane kim varsa. Bazen dayımın kızları da geliyordu. Büyük dayım Mehmet Celayir bir yere atandığında, o zaman Necla ve Neriman adlı ikiz kızları da gelirdi.

- *İkiz kızlar.*

- Yaşça benden küçük ikiz kardeşlerdi ama ayrı renklerdeydiler.

- *Farklı yumurta ikizleri demek.*

- Evet, biri kumral sarışın, biri esmerdi. Hatta sarışın demeyelim de, beyaz tenli. Onları mahallede herkes siyah-beyaz diye çağırırdı. Hatta Lazca "Uç Akçe" derlerdi, siyah-beyaz anlamında.

- *Çok güzel.*

- Uça siyah demek, hâlbuki esmer tenlidir. Neriman yaşıyor, uzun ömürler dilerim ona. Ne yazık ki ikizi Necla'yı yitirdik.

- *Allah rahmet eylesin.*

- İkinin de çocukları var. Erken gitti Necla, o zaman beyaz dediğimiz. Babaları sağlık memuru olduğu için Anadolu'da bir yere atanırdı. Doğuda okulsuz yerler olurdu çokluk. Onlar da dedemin yanında kalırlardı, nasıl olsa ev müsait. Yengem de dayımla birlikte gidiyor, büyük kızlarını da alıyor götürüyorlardı. Necmiye abla diyorduk ona. Ben Necla'yla Neriman'ı ve komşu kızlarını alırdım her sabah, okula birlikte giderdim.

- *Buluşarak mı?*

- Hayır, aynı evde kalıyoruz. Dayımın kızları olunca ama olmadığı zamanda da komşu kızların evleri yakın. Aynı saatte çıkıyoruz, aynı yoldan gidiliyor, hemen evlerden çıkınca aynı yolda buluşuyoruz. Evlerin önünde tarlalar var, tarla bitiminde ben onları alırım, birlikte yürüyerek, konuşarak gideriz. Çünkü bir-bir buçuk kilometre gidiyorsunuz. Bayağı uzun yol. Çok kar yağdığı zaman okul tatil olmazdı, biz yine giderdik. Böyle belime kadar karda yürüdüğümü biliyorum. Şimdi bile otuz-kırk santim kar vardır Doğu Karadeniz'de. Kartopu savaşları yapardık. İki mahalle ayrılırken köprübaşında olurdu savaşlar. Sol gözümün biraz büyük oluşu o savaşlarda aldığım bir yaradan. Yeri geldi onu da vurgulamış ol-

duk. Ben koymazdım ama biri herhalde kartopunun içine taş koymuş olacak. Ben iyi savaş yapardım, hep bizim taraf kazanırdı savaşı. Bir de çok hızlı koşardım, sonraları iki yüz metre koşularına, dört yüz metre koşularına katıldım.

- *Siz de mi? Ben de attettim!*

- Bu nedenle beni savaştan çıkarırlarsa kazanmalarının daha kolay olacağını biliyorlar. Savaş çok olurdu çünkü. Hava müsait. Kızlar yapardı kartopu savaşı ama onlar çokluk kendi aralarında. Bazen karma da olurdu. Bir de söz atmalar olurdu. Şimdi de olur ya. Yabancı yerde yürürken, تنها bir yerde laf atarlar. İstanbul'da pek olmaz ama taşrada çok yaşanır bu. Arhavi en uygar yerdir, herkes okur, eğitim alır ama söz atmalar, takılmalar yine de olur. O zaman sinirlenirdim.

- *Kızlar da güzelmış herhalde.*

- Karadeniz'in çoğu kızları güzeldir. Küçükken güzel ayrımı yapmıyorsun, herkes arkadaş, ben de onları korumak için hep kavga ederdim. Çok dövüşürdüm, yüzüm gözüm çizik gelirdim. Gene kavga mı ettin derlerdi, boynumu bükürdüm evde, çünkü annesiz babasız. Ne diyeceksin dedemin evinde. Kızlar söylenirler, yapma derlerdi. Ben yapmıyorum, onlar sataşıyor derdim. O zaman komşu kızları annelerine anlatıyorlardı, Hayati haklı diyorlardı; madem emanet edilmiş bu kızlar, onları koruyor, götürüyor, getiriyor diye. Böyle bir şey, kız arkadaşlarımla ilkökul birinci sınıfta arkadaşlığım başlar, halen devam eder. Yaşamımda bayan arkadaşlarımla oranı da yüzde seksenin üstündedir. Bu rakam erkeklerle oranla yüksek bir rakamdır, bunu övünerek söyleyebilirim.

- *Evet, gerçekten övünülecek bir şey.*

- Bütün öğrencilerim de arkadaşlarımdır. Attilâ İlhan Kültür Merkezi'ndeki üniversiteli öğrenciler, mezun olsunlar olmasınlar ya da daha eğitimi süren öğrenciler de. Onların sanat yönetmeni

olduğum için, eğitimlerine de bir ölçüde yardımcı oluyorum. Ama yine de onlara bir abi, bir amca şefkati ile bakıyorum. Onlar hoca diyorlar tabii, burada hocalık öne çıkıyor. Ben herkesin derdini dinlerim, herkes bana derdini anlatır ama hiçbir derdi de hiçbir yerde açıklamam, o bende kalır. Dert küpüyümdür yani. Ama bu durum mutluluk veriyor, çünkü bana güvenilmesini göstermektedir bu olay. O yüzden her yaştaki bayan arkadaşlarımin dertlerini gerektiğinde dinlerim, yardımcı olabileceksem yardımcı olurum.

- *Sanırım ilkokuldan Divriği'ye doğru yola çıkma zamanı geldi.*

- Dördüncü sınıfı Arhavi'de tamamladım. Beşinci sınıfa geçtiğim yıl babam Divriği'ye atanmıştı, Divriği madenleri Etibank'a bağlı bir kuruluştur. Erkek kardeşim Nurettin Asilyazıcı ile birlikte gittik. Babam ikinci evliliğini yaptı, bu evlilikten de daha sonra üç kız kardeşimiz olacak. Ama Divriği benim kendime göre, o yılların koşullarına göre çok bilgi edindiğim bir ilçe oldu. Bir kere Selçukluların yapıtları çok görkemli bir şekilde öne çıkıyordu. Çünkü Sivas ve Divriği bölgelerinin Selçuklu İmparatorluğu egemenliğinde kaldığı yıllarda büyük eserler yapılmıştır. Örneğin Divriği'nin Ulu Cami'si gerçekten Türkiye'nin sayılı camilerinden biridir. Selçuklulardan kalma, çok eski, çok da bakımlıdır. İyi korundu. Savaş yıllarında burayı buğday deposu yapmışlar. İnönü'yü bu yüzden çok eleştirdiler, camilere buğday doldurdu, camilerden halkı uzaklaştırdı gibi sözler söylediler ama başka camiler de vardı ilçede. O camilerde isteyen ibadetini yapabiliyordu. Ne var ki Ulu Cami tonlarca buğdayı depo edebilecek büyüklükte bir yapıydı.

Selçuklu mimarisinin en seçkin örnekleri Divriği'deydi. Çevresi Dumlucanın bayırıdır. Hatta Nuri Üstünses diye halk şarkısı söyleyen bir usta vardı. Dönemin iyi türkülerini söylerdi. Bir türküsünün adı da "Dumlucanın Bayırında" diye geçer, Divriği türküsüdür. Dumlucada işte Ulu Cami'nin bulunduğu yöre, zaten onun arkası sarp yüksekliktedir. Öyle bir yere yapmışlar ki düşmana karşı korunabilecek bir bölgedir. Bir dere geçer, nehir değil dere,

Erzincan'a doğru akar. Divriği Sivas'a, Erzincan'a ve Erzurum'a demiryolu ile bağlanır. Cumhuriyet döneminin Samsun'da başlayıp Erzurum'da biten kavşaklarından biridir. Divriği demir madeni de bu bakımdan önem kazanır. Çünkü taşınması açısından demiryolu en ucuz ulaşım aracı. Demir de ağır bir maden, dünyanın en ağır madenlerinden biri. Divriği demiryolu bu açıdan önemli.

Etibank bize Divriği içinde bir ev tuttu. Demir madeninin çıktığı yere C kafası diyorlar, merkeze trenle 19 km uzaklıkta Divriği Madenleri İşletmesi, orada tabii okul falan yok. Babam okul çağında çocuklarım var dediği için bu ev tutulmuş. Ben de ilkokul beşi orada okuyacağım, ortaokula devam edeceğim. İlk kez ailemle, yani babamla buluşuyorum. Aile gene kırık, valide yok, annemizi yitirdik çoktan.

Babamı burada biraz anlatmak istiyorum, kısa da olsa. Kendi kendini yetiştirmiş, sanat okulu mezunu bir kişiydi. Divriği'de C kafasından merkezdeki istasyona dek uzanan 1600 metre uzunluktaki hava hattını kuran ilk Türk teknisyenidir. Bunun altını çizmek istiyorum. Babamdan önce Türkiye'deki bütün maden işletmelerindeki hava hatlarını hep İngilizler, İsviçreli, Almanlar yapmışlardır. İlk kez babam bir projeyi değerlendirmiş, kendi başına kurduğu şantiyede ve sağladığı ustalarla, işçilerle iki buçuk yılda bu hava hattının inşaatını bitirmiştir. Bu da önemli bir olgu, çünkü babamdan önce bunu yapan yoktu. O kadar da büyük takdir gördüğünü sanmıyorum. Ama ben babamın hakkını vermek istiyorum. İyi Almanca bilirdi. Almanca bilgisiyle yabancı kitapları okumuş, kendi konusunda teknik kitapları Almanya'dan, yurtdışından getirmişti. Polonyalı, Leçinski adında, Almanya işgalinden sonra Polonya'dan kaçan bir mühendisin çizdiği projeyi babam uygulamaya geçirmiş ve hava hattını gerçekleştirmiştir. Bu C kafasından toplanan ve vagonlara yüklenen madenler parçacıklar halindedir. Kayaları dozerlerle kırıyorlar, bazen çok sayıda olan işçiler çekiçlerle kırıyor. Sonra hava hattı vagonlarına yükleniyor, onların biri gidiyor, biri geliyor, öyle bir iki tane de değil, böyle

birkaç tanesi birden gidiyor. Üçü dördü gidiyor, üçü dördü geliyor, gidişli gelişli istasyonda vagonların üstüne boşaltıyor. Dolan vagonlar Demirdağ istasyonundan hareket ederek Karabük'e götürülüyor, Karabük'teki demir çelik fabrikasında eritilerek demir ve çelik imalatı yapılıyor. Türkiye'nin en büyük fabrikasıydı, Karabük Demir Çelik Fabrikası.

Karabük Demir Çelik Fabrikası neden böyle 3 günlük yola konmuştu, bu da Genelkurmay Başkanımız Fevzi Çakmak'ın isteğidir. Zonguldak olmasın denmiş, çünkü düşman denizden saldırırsa fabrikamızı yıkar diye düşünülmüş. Bu bence ileri bir fikir değildi, hatta geri fikirdi; çünkü artık o çağda savaş uçaklarla gerçekleştiriliyor. Karabük'ü bombalayacak uçakla Zonguldak'taki fabrikayı bombalayacak uçak için mesafe hiç fark etmez, bir dakika bile sürmüyor uçak için o mesafe, o kadar yakın. Karabük birkaç saatlik tren yolu, üstelik dolambaçlı gidiyor. Yani o bir taktik hatasıdır, Türkiye'nin demir üretiminin maliyeti yükselmiştir. 60'lı yıllardan sonra Ereğli Demir Çelik kurulmuştur. Ülkemizde birkaç yerde daha demir çelik fabrikası kuruldu, İzmir yakınlarında da kuruldu. Bunlar önemli ama Karabük'te iş değişiktir. Yöneticiler o fabrikayı satmak istedi, işçiler direndiler, tıpkı şimdiki TEKEK işçileri gibi. Sonunda mühendisler ve işçiler işbirliği yaparak yönetimin bir kısmını üzerlerine aldılar. Yani oradaki işçiler çıkarılmadı, onların hisseleri var ama yine büyük payın büyük tüccarlara geçtiği söyleniyor. Karabük bizim zamanımızda çok güzel bir ilçeydi. İl olduktan sonra ilerlemediği, tersine gerilediği söylenmektedir.

- *Divriği'de ortaokulu okudunuz. Oradaki yaşantınız nasıl geçti?*

- İlkokul beşi de Divriği'de okudum. Üç tane ilkokul vardı orada, ben Cumhuriyet İlkokulu'nda okudum. Tam adına layık bir İstiklal İlkokulu, bir de Atatürk İlkokulu vardı. Ben Cumhuriyet İlkokulu'nda okudum. Sonra da Nuri Demirağ Ortaokulu vardı, onu sonra anlatacağım. Ama Cumhuriyet İlkokulu beşinci sınıfta iken öğrenciliğimin tadına vardığımı anladım.

- *Bunu hangi açıdan söylüyorsunuz?*

- Dersleri açısından. Hocaları Arhavi'ye kıyasla daha yeterli buldum. Müzik hocamız mandolin çalardı. Sesi belli ölçüde iyi bir müzik öğretmeni idi. Sınıf öğretmeni idi ama müzik dersi de verirdi. Sesi iyi olanlar için o zamanki öğretmen okulunda böyle bir eğitim düzeni vardı. Neden böyle olduğunu da anlatacağım, çünkü o da Mustafa Kemal'in Cumhuriyet aydınlanmasıyla ilgili bir olaydır. Bayan bir öğretmendi, bizi sınıf öğretmeni olarak beşinci sınıfta okuttu. O sırada matematik dersimin zayıf olduğunu anladım. Arhavi'de idare etmiş geçmişim. Divriği'de iyi bir öğretmen elinde olduğum için bunu fark ettim. Fen dersleri, aritmetik vardı ilkokul beşte.

- *Matematik karnede zayıf mı geldi?*

- Gelmedi ama biraz bocaladım, tabii çok uğraştım. İlk defa babamla geometri çalıştığımı anımsıyorum. Cahit Üçüncü diye bir sınıf arkadaşım vardı, mahalle komşumuzdu Divriği'de; şimdi Tekirdağ'da eczacı. Çok yakın arkadaşım, o da okumayı çok severdi. Sınıfın erkek öğrencileri arasında en uslu iki çocuk bizdik.

- *Divriği sizin için çok önemli, değil mi?*

- Divriği anılarım sadece ilkokul beşinci sınıf ve ortaokul olması nedeniyle belki küçümsenebilir ama böyle değil. Kendi payıma edindiğim kitap sevgisi ve kazandığım okuma hırsını hiçbir zaman unutamam. Bu alışkanlıkları Kastamonu Lisesi'nde de bütün boyutlarıyla sürdürdüm. Ama bu tür öğrencilerin kimi zaman fen dersleri iyi olmadığından, o alışkanlıklar öğretmenlerin gözünde fazla büyütülmüyor. Yalnız Türkçe ya da edebiyat öğretmenleri bunlara önem verir. Ama diğer hocaları bu konularda ne derece eğilimli olurlar bilinemez. Ortaokulda diğer hocalar da var, yani ortaokulda ne olur, işte aile bilgisi vardır, Türkçe dilbilgisi vardır, kompozisyon yazma sürecimiz vardır, buna benzer dersler, coğrafya, tarih, doğal olarak bunlar var. Bu derslerim her zaman iyi fa-

kat matematik derslerimde çok güç sınıfı geçtiğimi belirtmeliyim. Bunlara herhalde ya ilkokul beşe gelinceye kadar aldığım temelin zayıf oluşundan ya da kimi öğretmenler çok ceberut olurlar. Bütün öğretmenleri tenzih ederim, çok seviyorum öğretmenleri. Çünkü bu mesleğin çok saygın bir görev olduğuna inanıyorum ama o matematik hocalarının ceberutluğunu lise birdeyken Kastamonu'da yaşamıştım. Sokrat denirdi, kimse bilmezdi adını, o kadar kılı kırk yaran, böyle 0,25, 0,10, 0,75 notlar atan bir matematik hocası.

- *O zaman zayıf aldım demeyin, o hocanın genel özelliği imiş.*

- O kişilerin hocalıkla insan olma onurunun sentezini yapmakta geç kaldıkları söylenebilir. O kadar katı kuralları bir öğrenciye uygulamak, o derslerden öğrenciyi soğutmak doğal bir şey değildir. Ama Divriği'de öyle değildi. Yani matematik derslerimden orta da alsam geçiyordum yılsonunda. Orta bitirmedeki bakaloryada zorlandım orada. Çünkü bakalorya Bakanlıktan gelen bir matematik sınavıdır, Türkçe ve kompozisyonndan yüksek notlar aldım ama matematikten Eylülde kaldım, ancak Eylülde geçebildim. Yani bir devre geç bitirmiş oldum. Devre bitmiyor tabii, o Eylül olunca normal lise. Fakat en çok önemsendiğim şey şu: Öğrencilik yıllarımın tam filizlendiği bir dönemde Divriği'ye gelişimizin büyük bir önem taşıdığını belirtmek istiyorum. Çünkü Divriği'de çok donanımlı bir halkevi vardı. Halkevi daha sonra, 1951'de kapatılacağı için, o halkevinden ilkokul beşinci sınıfta ve ortaokulda çok yararlandık. Orada koro çalışmaları yapıldı. Benim ağırlıklı takip ettiğim tiyatro çalışmaları yapıldı. Ama koroya da katılırdım, çoksesli müzik kursları vardı. Çünkü şimdi başa alıyorum. Daha sonra bir araya getirmek için bazı şeyleri böyle karşılaştırmalı anlattığımı anımsayacaksınız. 1924'te Musiki Muallim Mektebi'ni kurdurdu Mustafa Kemal Atatürk. Oradan birkaç yıl içinde mezun olan müzik öğretmenleri, ülkenin bütün ilçe ve illerine atandı. Ben beşinci sınıftaki öğretmenimin müzik ve ses bilgisinin iyi olduğunu gördüm. Sesi-nin iyi olduğunu gördüm; yani bizim okula yetecek kadar diyelim.

Fakat ilkokulda yapılan müsamerelerde, henüz o zaman bir görev almadım. Yeni bir çevreyle karşılaşmıştım, yeni insanları tanıyorum. Fakat Arhavi'de yaptığım kız arkadaşlarımı koruma görevini Divriği'de daha üst boyutta sürdürdüm.

- *Öyle mi?*

- Evet, çünkü Arhavi'de öyle söz atma pek olmazdı, olsa olsa kartopu atmalar olurdu. Hafif takılmalar olurdu, çünkü Arhavi gerçekten çok uygar bir yerdi. Çünkü düğünlerde, imecelerde kadın erkek, kız erkek birlikte dans ederlerdi karşılıklı. Türkü atışmaları yaparlardı, bu da pek öyle Anadolu'da rastlanan bir şey değil. Doğu Karadeniz'e özgü, Doğu Karadeniz'in kültür ve dünya görüşüne aykırı düşmeyen, onlara uygun bir yöntemdi bu. Böyle böyle bir yakınlaşma olurdu, herkes dans edebiliyordu ama o zamanki danslar folklorik danslardı.

- *Doğal olarak.*

- Ama olsun, o da bir danstı. O zaman böyle salon dansları yayılmamış, Karadeniz'e kadar gelememiş ya da Arhavi'ye uğramamıştı herhalde. Öyle bir müzik yöntemi de yoktu. Ama çok doğaçlama kemençe çalan, şarkı söyleyen, türkü söyleyen gençler vardı. Onlar imecede kadın erkek karma olurlardı, imece uzun süreceyse, gece kızlar ayrı bir grup olur erkekler ayrı bir grup olur, bu sefer yarış, türkü atmalar devam eder, böyle dostça başlar dostça biterdi. Çok uygarca yapılan bir işlemdi. Yani bu bir gösteriydi. Genel kültürün başka bir göstergesiydi bunlar.

Divriği daha farklıydı, biraz daha kapalıydı Arhavi'ye oranla. Ama Divriği'nin saklı kültürü çok derindi. Ben o kültüre halkevinde yaklaşımaya çalıştım. O zaman halkevi dergileri gelirdi, ülkenin birçok bölgelerinde, büyük illerinde halkevi dergileri çıkardı. En önemlisi Ankara'da yayınlanan halkevi ve Ülkü dergileriydi. Onlar düzenli gelirdi. 484 halkevi, beş yüz bin küsür da halkodaları vardı. Cumhuriyet döneminde açılmıştı bunlar. Bunları 1950'de Demok-

rat Parti ideolojik bulduğu için kapattı! Nasıl bir ideolojiklik ise, Mustafa Kemal Atatürkçülüğu ideolojik bulunuyor. Atatürkçü düşünce önemli, bir ideolojisi var ama bunun Türk toplumuna aykırı düşen bir yönü yoktu, Türk toplumunun sentezine göre kurulmuş bir sistemdi. Atatürkçülüğu aykırı düşen bir yönü yoktu, hem de uygarlığın bir göstergesiydi Atatürk ilkelerinin Türkiye'de uygulanan yöntemleri. O yüzden Demokrat Parti'nin o yanlış tutumu bugünlere kadar süregelmıştır. Temelini atmıştır Demokrat Parti. Neden attı, nasıl attı, buna neden gerek gördü, bunları sosyologlar zaman zaman araştırmışlardır ama net bir yanıt bulduklarını pek sanmıyorum. Behice Boran'la Niyazi Berkes şimdi sol diye kabul ediliyor ama onlar bu konuda bilimsel çalışmalar yapan insanlardı. Folklor alanında da Pertev Naili Boratav dünyaca ünlüydü, üçü de dünyaca ünlüydü. Onların dönemleri gelecek, daha ilginç şeyler anlatacağız ama bir gönderme yapıyorum şimdi: Halkevinin ne kadar önemli bir yer olduğunu, çocuklar ve biz gençler ilkokul beşinci sınıfta öğrendik, orada halkeviyle tanıştık. Ortaokul bitinceye kadar kahve nedir bilmezdik, büyüklerin gittiğı yere gitmezdik çünkü. Başka yerlere de gitmezdik, sigara içmezdik. Halkevlerinde müzik çalışmaları, folklor, halk dansları çalışmaları, tiyatro çalışmaları yapıldı. Kütüphanesi zengindi, kitap okuma salonu vardı. İsteyen kitap okurdu, isteyen gazete okurdu, o günkü koşullara göre çıkan gazeteler gelirdi. Gazetelerden hem Türkiye'de olup bitenleri öğreniyorduk hem de dünyada olup bitenleri ama kitaplar birer hazineydi; Halkevleri yayınlarında çıkan tiyatro, şiir ya da buna benzer kitaplar olsun. Her tür yayın vardı ama burada asıl olan klasik eserlerin de halkevlerine gelmeye başlamış olmasıdır. İsmet İnönü 1938'de Mustafa Kemal'in ölümünden sonra yeni bir hükümet kurar. Milli Eğitim Bakanı olan Saffet Arıkan'ı değiştirir, kurduğu hükümete İzmir milletvekili Hasan Âli Yücel'i getirir. Hasan Âli Yücel, Talim Terbiye'de bir tercüme bürosu kurar. O tercüme bürosunda dil bilen ünlü yazarları, çevirmenleri toplar, öğretim üyelerini toplar, onlara bildikleri dillerden çeviri yaptırır.

Yabancı dillerden, Latineden tutun İspanyolcaya kadar birçok dilden çeviriler yaparlardı; Fransızca, İngilizce Rusça... Hele o Rusça çeviri yapanlar sonradan kovuşturmaya uğradılar, 45'lerde İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Türkiye'de bir soğuk savaş başlar. Yani bunları böyle kısaca anlatıyorum ama o bölümlere gelince ayrıntılı açıklayacağım.

Ama halkevine yansıyan görüntülerdi bunlar, oradan aldığımız bu bilgilerle aydınlanıyorduk. Benim gibi oraya devam eden bütün gençler aydınlanıyorduk. Üç ilkokulu, bir ortaokulu vardı Divriği'nin. Halk biraz tutucu olmakla birlikte, okuldaki eğitim Atatürk ilkelerine bağlıydı, öğretmenlerin verdikleri son derece ilerici eğitimlerdi. Dediğim gibi bazı çok despot hocalar çıkıyor, o hocaların karakterine uygun bir şey. Ama ben o tür hocayı ilk kez Kastamonu'da, lise birinci sınıfta görmüştüm. İnanın adını bile anımsamıyorum. Hepimiz ondan ürkerdik. Matematik bilenler bile, matematik ve geometri, cebir çözümlemeleriyle not alırlardı. Onlara bile böyle milim milim not verirdi. Böyle bir karakteri vardı. Pek iyi anamadığım için üzgünüm ama anacağım başka hocalar var. Onlar çok değerli hocalar. Bütün hocalar değerlidir, onun da belki bir fazla kusuru olmayabilirdi ama değişikti, öğretmenler odasında tek başına oturur, öteki hocalarla ancak selamlaşır. Kendi içine kapalı bir insandı. Yani öğretmenler odasında konuşmalar, sohbetler, söyleşiler, aralarında şakalaşmalar, kendilerine göre espriler, her şey yapılır ama o bir köşede otururdu. Biz arada bir geçerken böyle koridordan bakardık. Ben sınıf temsilciliği yapmaya başladığım için oralara girip çıkma serbestliğim olabiliyordu, bu yüzden yakından tanık olabiliydim.

- *Yine Divriği halkevine dönelim.*

- Divriği halkevi bu zenginliğiyle dünyayı değiştirmeye başladı. Bir süre sonra Âşık Veysel geldi dediler. Hemen halkevinin bitişiğinde bahçeli bir kahve vardı, açık kısmında oturur saz çalar, türkü söylerdi. Âşık Veysel'i ilk kez Divriği'de tanıdım. Biliyorsunuz

zaten, Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Sivrialan köyünde doğmuş, orada yaşamış, orada mezarı bulunmaktadır. Doğuştan değil, küçük yaşta geçirdiği çiçek hastalığından ötürü gözlerini kaybetmişti. O zaman aşı filan yok, Cumhuriyet öncesi tabii. Görmeyen ama gönül gözleri açık, inanılmaz derinliği ve şiiri, felsefesi olan bir insandı. İşte o dönemlerde duymaya başlamıştık. Hasanoğlu Köy Enstitüsü'ne gidiyordu. Orada saz ve müzik dersi veriyordu mesela; orada hocalık yapan Sabahattin Eyüboğlu bunu sağlamıştı. Yani ne güzel şeyler, ondan iyi saz ustası olabilir mi? Sazı, oradaki öğretmen adayı gençlere o öğretiyordu. Yüksek bölümü de vardı Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nün. Ben köy enstitüsüyle lisedeyken, Gököy'de tanıştım. Bunların yapıları, kurguları, çalışma biçimleri, modelleri, bildiğimiz ilkokul, ortaokul, liseden çok farklı. Üslup farkı demeyelim, farklı yapıları vardı diyelim.

- *Âşık Veysel'i tanımanızı anlatıyordunuz.*

- Âşık Veysel'le nasıl tanıştım? Çekine çekine gittim. Karşısında oturdum, görmüyor ama gönül gözleri açık, kim otursa hissediyor. Bir süre sonra türküye ara verince fark etti. Çocuk dedi, öğrenci misin, öyle anlıyorum dedi. Evet dedim, beşinci sınıftayım. Adımı sordu, söyledim, ben adımı ve soyadımı birlikte söylerim, o yaştan beri alışkanlığım. Herkes adını söyler soyadını söylemez. Örneğin imza günlerinde gelir adını söyler yazara, soyadını söylemiyor, illa yazar soracak ya da yazarın kolayına geliyorsa sadece adına imzalar. Ama o ad bir şey ifade etmez, toruna kalacaksa o kitap, soyadı önemli; soyadıyla kalır. Neyse, beni fark ettiğini anladım. Ben de ürkek sesle konuştum, çekingen tarafım çoktur. Kendimi tanıttım, türkülerinin çok anlamlı, şiirlerinin çok güzel olduğunu, böyle dinlemekten büyük bir zevk duyduğumu belirttim, pek hoşuna gitti. O tanışıklık ölümüne kadar sürdü. Bir başka anımı anlatacağım. Fazla görüşmesek de, on-on beş yıl aradan sonra karşılaşmamız olacak İstanbul'da, beni sesimden tanıyacak. Evet, hoş geldin Hayati Asilyazıcı diyecek.

- *Adınızı hatırlayacak mı?*

- Özelliği o. Müthiş bir bellek, evet, işte göz görmeyince o bellek büyüyor, kulak hafızası büyüyor. Ben diyor, Hayati'yi görmek istiyorum, özledim diyor Atilla Tokatlı'ya. Atilla Tokatlı yazar-çevirmen bir arkadaşım. Onu da erken yitirdik ne yazık ki. Ben sana bulurum Hayati'yi demiş. Bana söyledi, gidelim dedi. Sirkeci'de, Savaş'ın kahvesinde oturuyordu. Daha doğrusu salaş bir otelde kalıyordu. Şimdi orası dükkân olmuş, öyle bir otel de yok. Gittim. Kâtip bulunurdu öyle salaş otellerde. Anadolu otellerinde otel müdürü olmazdı, bu kâtip geleni gideni kontrol eder, kaydederd. Oda varsa verir, işte hesabını görür, her işe kâtip bakardı. Bir de patron bulunurdu ama her zaman gelmezdi. Ben sordum kâtibe, Âşık Veyssel usta gelmiş, burada mı şu anda dedim. Oradaki salon gibi yerde oturuyordu, hoş geldin Hayati Asilyazıcı diye ismimle hitap edince donup kaldım. İstanbul'a geldikten sonra, 15 yıldır görmüyordum kendisini. Daha önce sık sık görüyorum, demek ki sesim belleğinde yer etmiş. 15 günde, 20 günde bir gelirdi Divriği'ye, her gelişinde yanına giderdim. halk müziğine ilgim onunla başladı diyebilirim.

Divriği derken Nuri Üstünses'i de anmalıyım. Çünkü 15 günde bir evlerde toplantılar yapılırdı, o toplantılarda Nuri Üstünses türkü söyler, şarkı söylerdi. Arşak diye bir ayakkabıcı vardı, Ermeni vatandaşımız, o keman çalardı. Aslında her şeyi çalardı, kulağı kuvvetliydi. Babam ud çalardı, ilçe doktorumuz Mahir Bey, Mahir Derman da def, darbuka çalardı. Bir saz heyeti kurulur, evlerde sırayla müzik yapılırdı. İşte eczacılarda yapılırdı bir hafta, bir hafta bizim evde, diğer hafta doktorlarda.

- *Her hafta böyle buluşulur muydu?*

- Aşağı yukarı, yani ayın üç haftasında, Cumartesi akşamları buluşulurdu. Bazen ara on beş günü bulurdu. Nuri Üstünses'in evine gidilmezdi, o gelirdi. Arşak'ın evine de gidilmezdi. Bu üç evde yapılırdı toplantı. Daha çok bizim ev ağırlık kazanırdı, çünkü radyo bizim evdeydi. O yıllar önemliydi radyo haberlerini almak.

- *Sizin evde radyo vardı. Başka evlerde yok muydu?*

- Çünkü Anadolu'da çok azdı radyo. Bir tek bizde vardı, bir de şehir kulübü denen yerde. Kaymakamın, ilçe memurlarının uğradıkları yerdi bu kulüp. Orada radyo vardı. Belki birkaç ailede daha vardı, zengin aile çoktu. Ama Doktor Mahir Derman'larda yoktu. Bizde vardı, babam onu telle eczacı arkadaşına da bağladı. Bahçelerimiz yan yana, bizde çalınır, hoparlörle oraya yayın yapılır.

- *Babanız teknisyen, o işleri iyi biliyor.*

- Her şeyden anlardı, radyo teyp onarırdı. Televizyon çıktı, baktım bir gün televizyon onarıyor. Ne yapıyorsun, hemen mi bozuldu dedim. Hayır, bozulmadı da iç organlarını görmek için aletlerin içine bakıyorum, haritadan onları inceliyorum, yarın gerekirse yapacağım dedi. Haritayı koyduğu zaman projeyi-planı hemen çözerdi. Zaten radyonun iç yapısını gösteren grafik görüntüler var, ona baktı mı arızayı bulurdu. Bunu herkes bilmez. Gerçek tamirciler ona bakmaz. Açar aletleri öyle tamir ederler.

Divriği kütüphanesi zengin dedim. Sonra ilkokulu bitirdik, ilkokul bittiği zaman diplomayı aldık, ortaokula kaydolduk. Nuri Demirağ Ortaokulu'ydu. Nuri Demirağ ve Naci Demirağ iki kardeşti. Nuri Demirağ'ın uçak yapma serüveni de olmuştur; siyasi parti de kurmuştur. Demokrat Parti'den önce kurdu ama başarılı olamadı. Uçak fabrikası kurma denemeleri yaptı, fazla başarılı olamadı ama Cumhuriyet döneminin gerçekten namuslu müteahhitlerinden biriydi. Naci Demirağ da hem mühendis hem müteahhitti. İki kardeş Cumhuriyet döneminde demiryolu inşaatları ihalesine girerek alıyorlar. Demiryolu yapmak için dağlar deliniyor; çok sarp dağlar var Anadolu'da, hele Sivas Erzurum arasında o kadar çok dağ geçitleri var ki, oradan trenin geçebilmesi için hep tünel açmak gerekiyor. Maliyeti yüksek işler bunlar. Ama Nuri Demirağ kendi Divriği ilçesine ortaokul yaptırdı, Milli Eğitime verdi. Tam donanımlı bir ortaokuldu benim okuduğum Nuri Demirağ Ortaokulu, onu da saygıyla anmak gerekir. Laboratuvarında yok yoktu. Bir ortaokulda

bulunmayacak kadar zengin malzeme vardı deney yapılıns diye. Kütüphanesi çok zengindi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı bütün çeviriler, o yıllara göre düzenli geliyordu. Bir kitap okuma odası da vardı, çok şirindi. Divriği Ortaokulu'nu şimdi meslek lisesi yapmışlar. Ben o ortaokulun kitaplığından en çok yararlanan öğrenciydim. Kendim kitap alırdım biriktirdiğim paramla, ödemeli getirtirdim. İstanbul'daki yayınevi ilanını görünce hemen sipariş verirdim. Cumhuriyet'ten Reşat Nuri'nin romanlarını, hatta Esat Mahmut'un, Kerime Nadir'in de romanlarını okurdum. Her şeyi okuyordum o zaman, ayırım yoktu.

- *Okumaya ilginiz vardı.*

- Çok vardı. İlkokulda da vardı ama kitap bulamıyordum. İlkokul beş ve ortaokulda, halkevinde zengin bir kitaplık buldum. André Gide, Abbe Prévost'ları daha ilkokul beşte iken tanıdım. Fantastikleri, klasiklerin en önemli kitapları da... Alexandre Dumas père ve Dumas Fils'in* romanları da... Örneğin Balzac'ın romanları. Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı kitaplarda bir sistem hâkimdi. Bir de halkevi yayınları vardı. Türk yazarlarının yapıtları, mesela Cahit Sıtkı'yla Attilâ İlhan'ınkileri yayınlardı. Bunlar şiir yarışması finalinde yarışıp birincilik, ikincilik alan şiirler, bugün de çok tutan şiirler. Cahit Sıtkı'nınki "Otuz Beş Yaş" şiiri, Attilâ İlhan'ınki de toplumcu temas biraz görünen şiirdi. Bu yarışmalar yapıldı. Turgut Uyar'lar, daha nice yazarlar o halkevlerinden çıkmıştır. Ülkü adlı halkevleri dergisi bunlara çok yer verirdi. O bakımdan yazarların şairlerin ortaya çıkması kolaylaşıyordu. Ortaokula geldiğimde ilk işim kütüphaneyi görmek oldu. O kitaplıkta bana göre yok yoktu tabii, o zamanki çocuk gözümle.

Orta birde Türkçe öğretmenim Kadir Kuşoğlu'ydu. Ertesi yıl Sami Göksu geldi. Ortaokul müdürü olarak gelmişti ama aslında edebiyat öğretmeni idi. Ama ortaokulda edebiyat dersleri yok,

* Alexandre Dumas fils: Ünlü Fransız yazar Alexandre Dumas'nın kendisiyle aynı adı taşıyan ve yine yazar olan oğlu. (Y.N.)

Türkçe dersleri var, dilbilgisi dersleri var, kompozisyon var. Kadir Kuşoğlu'ndan imla kurallarındaki hatalarımı öğrendim. O da iyi bir Türkçe öğretmeniydi. Düzgün kompozisyonu beğeniyordu. İlk yaptığım imla hatalarını bir daha hiç yapmadım. O kadar iyi öğreniyordum. Dikkatliydim. İnsan demek ki neye dikkat veriyorsa onu iyi yapıyor. İyi not alırdım. On almasam da yedi sekizle başladım orta birde. İlk olarak, imladan notunu kırıyorum dedi. Artık ikinci üçüncü dördüncü yazılıştta dikkat ediyordum imla kurallarına. Çünkü telaffuza göre yazılmıyor, kurallara göre yazılıyor, o yüzden onu öyle hallettim. İkinci yılda müdür değişti dediler, gelen müdür Adana Erkek Lisesi Müdürü ve edebiyat öğretmeni Sami Göksu'ydu. Meğer bu Sami Göksu çok ünlü bir edebiyat öğretmeniymiş.

Divriği'de ne yaptım, kitaplığa daldım. Çeviriler, böyle hiç açılmamış okunmamış kitaplar. Bir kere açılmamışları keyifle açtım. Alıyorum, kaydettiriyorum kütüphane memuru görevliye, götürüyorum, okuyorum, bir hafta sonra getiriyorum. İki kitap alıyorum, iki kitap geri geliyor, üç alıyorum iki geliyor, bir kalıyor ama sürekli okuyorum. O zaman gözlerimde yorgunluk hissediyordum, bütün gün. Divriği çok sıcak olurdu yazın. Bir dayanılmaz sıcak, ilçenin içinde ağaçlar var, meyve ağaçları, kavak var ama o ağır sıcakta nereye gideceksiniz. Ya edindiğiniz arkadaşlarla nehre gidip yüzeceksiniz, bulanık nehir suyunda ya da nehir kıyısındaki karpuz tarlalarından karpuz alıp hem yüzüp hem karpuz peynir ekmek yiyeceksiniz. Bunu yaptık zamanla ama ilk yıllarda bu kadar açılma olanağım yoktu.

- *Siz kitap okudunuz.*

- Kitap okuyordum tabii, yapabilecek tek işim buydu. Birkaç arkadaşım vardı, sadece Cahit Üçüncü ile görüşürdüm. Bizim eve aldığı kitapları durmadan okurdum, ara verirdim, yine okurdum. Haftada iki gün trenle gazete gelirdi, gider gazeteleri gazete bayinden satın alırdık. Aboneydik orada, gazeteleri değerlendirirdik,

okurduk, babam sonra akşam okur, ertesi gün götürür, işyerinde fırsat bulunca bakar.

Şimdi kitaplıkta klasikleri gördüm. Rus klasiklerini, Fransız klasiklerini, İngiliz klasiklerini, Yunan klasiklerini gördüm. Doğu klasiklerinden de bazılarını görmeye başladım. Alıyorum ama kendime göre bir yazar değerlendirmem yok. Bir araştırmam yok. Kitap sevgisi var, bir yıl da halkevinde okumuşum ortaokula gelmeden önce. Birçok kitabı, örneğin *Kamelyalı Kadın*'ı, böyle ağlayarak okumuşumdur. Puccini'nin Abbe Prevost'u operaya uyarladığı gibi, *Kamelyalı Kadın* da hem tiyatro eseri olmuştur, hem romandır. Verdi onu operaya aktarmıştır, "La Traviata" diye. Yani bunlar operanın klasikleri arasına da girmiştir. Sonra 19. yüzyılda romantizmin başlangıcı ve öncülüğünü yapan büyük romanlar gelir. Victor Hugo'lar gelecek, Balzac'lar, Émile Zola'lar, onların anlaşılması biraz daha zor. Çok kahraman var, sürükleyiciliği de ağır ama bir kere kitabın tadına vardınız mı, onu matematik gibi çözüyorsunuz. Baktım olmuyor, birkaç kere sözcükleri tekrarlıyorum. Almanca çeviri ise, anlayamadığım şeyleri babama okutuyordum. Fransızca'yı okulda okuyorduk, çözemediğim Fransızca şeyleri, Fransızca öğretmenimize sorardım. İngilizce yoktu, yalnız Fransızca dersi vardı ortaokulda. O da, nereden buluyorsun bu isimleri derdi, efendim kitaplardan derdim. O da şaşırıyordu, sonra bana okunuşunu söylüyordu.

- *Karakterlerin adlarının nasıl okunacağını, değil mi?*

- Evet, karakterlerin isimlerini, hele Rusça olanları çok zordu. Bu çok kitap alışverişim Sami Gökusu'nun dikkatini çekmiş, onun da kitap meraklısı olduğunu öğreniyorum sonradan. Bir gün, müdür bey sizi çağırıyor dediler, birden ürktüm. Bir suç işlemem, sessizim, üstelik kızları koruma alışkanlığım hâlâ var. Karma ortaokuldayız, kız erkek ayrımı yok, sokakta laf atan çocuklara kafa tutan benim, o şövalyeliğim sürüyor. Daha önce sormuştunuz, şövalye hikâyemi anlatacağım size. Babaannemin taktığı bir isim bu,

şövalye ruhlu oğlum derdi. Küçük yaşta şövalyenin ne anlama geldiğini bilmezdim, yalnız o sözle bir güç kazanırdım. Yani kendime güvenim artardı.

Müdüre gittim, hemen ceketimin önünü ilikledim. Formalı elbiseler giyilirdi o zaman, öyle karışık gitmek yok. Kravat var. Her şey düzgün olacak, kravatsız zaten gidemezsin, okuldan atılma cezası alırsın. Şimdi bunlar demokratik değil diyorlar ama bu kuralları öğretmenin en iyi yöntemidir. Evet, okulda öğretiliyor her şey. Orada o disipline uydunuz mu bu gidiyor. Elbiseniz eskise bile bir yıl değilse iki yıl giyiyorsunuz. Kravatınızı, gömleğinizi bütçenize göre aileniz alıyor. Yazın istediğiniz gibi geziyorsunuz. Müdür dedi ki, Hayati oğlum, sen çok kitap meraklısısın. Ben, evet efendim dedim. Aldıklarının hepsini okuyorsun ve geri getiriyorsun, değil mi dedi. Evet, okumadan getirmiyorum. Okuyorum, getiriyorum, iade ettikten sonra tekrar yenisini alıyorum dedim. Çok beğeniyorum bu tarzını, ancak bir eksiğin var, sıralaman yok, karmakarışık okuyorsun dedi. Efendim, karmakarışık ama nasıl tasnif edeceğimi bilemem ki. Hangi romanı, işte 19. yüzyıl, 20. yüzyıl, 17. yüzyıldan bahseden, ondan önce neyi ondan sonra neyi okuyacağımı o yaşta bilmem zaten olanaksız. Bunları bilemiyorsun ama kafanda karışıklık yaratmasın diye ben sana bir çizelge yapacağım, şu sıralamaya göre okursun dedi, bana bir tablo çizdi. O tabloya okuyacağım romanların adlarını yazdı, yazarlarını yazdı. Ben o hocamı saygıyla, ışıklar içinde yatsın, saygıyla anıyorum. Bakın bir gün oğluyla nasıl karşılaştım. Onu da ilerleyen zamanlarda anlatacağım.

Bu değerli öğretmen Divriği'ye sürgün edilmişti. Çünkü ilerici bir insandı. Adana Erkek Lisesi Müdürlüğü ve edebiyat öğretmenliğinden indirilerek, Divriği Ortaokulu Müdürlüğü ve Türkçe hocalığını seçtiriyorlar. Bu kendi seçimi değil, Bakanlığın buyruğudur. Belki de benim tanıdığım ilk kusursuz insan olan bu öğretmen son olarak Vefa Lisesi ortaokulunda Türkçe öğretmenliği yapıyormuş. Oğlundan öğrendiğim kadarıyla oradan emekli olmuş, sonra da yaşamını yitirmiş. Bu insanın bana en büyük katkısı, kitap sevgi-

sini kamçılarmış olmasıydı. İlk dersinde bize Amerika'ya vapurla gezisini anlatmıştı. Akdeniz üzerinden Atlas Okyanusu yoluyla, Amerika'ya kadar yolculuk yapıyor bir grupla birlikte. Hatta saç dökülüymüş o zaman. Çok gençtim demişti, saç dökülmesin diye orada bir tedavi görmüş. İnanır mısınız, gür saçlı idi.

- Çok ilginç.

- Evet, çok ilginç. O geziyi çok gülünç anılarla da süslüyordu. O kadar güzel anlattı ki bir ders boyunca. Kuru kuruya gezi edebiyatını anlatmadı bize, böylece gezi türünün ne kadar önemli olduğunu öğrendik. İşte Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si nasıl bir kitaptır, değil mi, o gezilerde anlattığı nice ülke ve şehirleri tanıtır bize. Gezi o bakımdan önemli. Görme açısından önemli, bilgi edinme açısından önemli. Her şeyiyle önemli ama en önemlisi bu gezinin insan üzerinde yarattığı kültür birikimidir. Ve siz onu kalemle alıyorsanız, kalemle dile getiriyorsanız, bu her zaman başka bir gözle görmeye başlayacağınızın kanıtı olur. Öğretmenimiz de çok canlı bir şekilde anlattı bize; çok etkilendik. Ertesi hafta siz bir gezi üstüne kompozisyon yazın dedi. Evet, bu kitap tanışmamızdan önce, ilk tanışmamız kompozisyon dersinde başladı. Türkçede bir şey anlatıyor, kim söyleyecek diyor. Ben bir gün önceden derslere bakıyorum, parmak kaldırıyorum, yanlışsam da düzeltiyorum hoca. Ama doğruya yakın, çünkü dikkat ediyorum, bir gün önce o kompozisyon ya da Türkçe metni okumuş oluyorum evde. Bir bilgim oluyor, açıklamada çabuk açıklıyorum, çözümlüyorum yani. O yüzden dikkatini çekti, fakat kompozisyonda dikkatini çekişim de ilk kompozisyon dersinde oldu.

Birer dosya kâğıdı çıkartın dedi. Vallahi çizgili mi çizgisiz mi unutmuşum, herhalde çizgili dosya kâğıdına kompozisyon yazdırdı bize. Satırlar arasında eşitlik vardı, anımsıyorum. O bize Amerika seyahatini anlatmıştı, ben sınıfta Japonya'ya Seyahat diye başlık koyup, Japonya'ya gidişi anlattım, hayalimden. Daha Jules Verne'in romanlarıyla tanışmamıştım. Onun anlattığı seyahatten o

kadar etkilenmiştim ve o kadar iyi yer etmiş ki hiç onu taklit etmeden, Japonya'ya, bilmediğim bir diyara gidişi anlatıyorum.

- *Orijinal ve fantastik bir kişiymişsiniz. O yaştta böyle bir fikre sahip olmak çok ilginç gerçekten.*

- Bakın, kompozisyonu yazdım, ertesi ders getirdi, sınıfta en yüksek notu Hayati aldı dedi. Hoca uzun boylu bize göre, biz küçüğüz tabii. Kâğıdı böyle gösterdi, dokuz verdim dedi. Şu dosya kâğıdını görüyor musunuz dedi. Böyle başlamışım elyazısıyla: Japonya'ya Seyahat, Hayati Asılyazıcı. Anlatıyorum, anlatıyorum, satırbaşı, gidiyorum, geliyorum, satır altı, doğru. Doğru ama öyle bir kaptırmışım ki kendimi, bu satırbaşlarını bozmadan, bu satır altıları var ya böyle, satırbaşı olmayanlar, öyle bir kayıyor ki, neredeyse yarım oval. Oval bir çizgi çıkmış ortaya. Buna çizgi çekti, bir tek not kırdım dedi. İmla hatası da yok, bu yüzden notunu kırdım, ondu, dokuz veriyorum dedi. Dokuzu çakmış böyle, pek keyiflendim. En yüksek notu ben almışım. Orada yediye geçen yok, altı, beş, dört böyle, çünkü hayal gücü yok çocuklarda. İşte benim Japonya, şimdi yaz deseniz Japonya seyahatini, düşünürüm yani. Fakat o zamanki çocuk hayaliyle ne kadar iyi yazmışım, o kadar beğendim ki sanki Hayati Japonya'ya gidip anlatıyor dedi. Yolculuğu anlatıyorum tabii, Japonya'ya gidiş, Japonya'yı anlatacak halim yok. Orada akıllılık yapmışım.

- *Sanırım bu hocanızın size hem çizelge hazırlaması hem de böyle kompozisyon ödevinde çalışmanızı doğru şekilde takdir etmesi yaşantınızda, bu tür eğilimlerinizde önemli bir teşvik olmuştur gibi görünüyor. Şöyle bir dışarıdan bakınca öyle bir his yarattı bende, ne dersiniz?*

- Doğrudur, çünkü Türkçe ve lisede edebiyat derslerinde kitap okumayı aralıksız sürdürdüğüme göre, kitap okumakta hep birinci olmayı hedefliyordum. Kimse beni geçmesin, yani nerede olursam olayım, en çok kitabı ben okuyayım. Ama yalap şalap okumak de-

ğil, hatta bana şöyle demişti, bu çok önemli, okul kitabı çizilmez ama kendi kitabında çok önemli bulduğun yerleri ufak bir not alıp çizersin. Okuduğum fikir kitaplarının çoğu hep çizilmiştir.

- *Ben de kitabın üstüne not alırım. Öyle çalışırım.*

- Rahmetli arkadaşım Sermet Çağan, o da böyle çalışırdı, ışıklar içinde yatsın. Çok ciddi fikirleri vardı. Okuduğu bir kitaptan not çıkarırdı, uzun ince not kâğıtları vardı, o sayfaya onu koyardı. O, kitaba not çıkarmazdı. Ben çizerdim kitabı, ileride açtığım zaman oradan yararlanayım, aklımda kalsın diye. Yani çizince, hatta bazı sözcükleri yazınca insanın aklında kalıyor. İki okumak bir yazmaya, bir yazma iki okumaya bedeldir.

Aradan yıllar geçti. Arkadaşım, edebiyat eleştirmeni Feridun Andaç aynı zamanda Attilâ İlhan Kültür Merkezi'nde edebiyat kursları yapmaktadır. Feridun Andaç bir gün çalıştığı bir kuruluşun sitesini kurduğunu, o siteye sanatçıların yazı ve imzalarını istediklerini, biyografilerini beklediklerini söyledi. Benden de biyografimi ayrıntılı şekilde yazmamı rica etti. Fazla vaktim yoktu, ben de iki sayfalık bir yazı yazdım. O yazının içinde şimdi anlattığım Sami Göksu öyküsü önemli yer aldı. Çünkü benim yaşamımda kitap okuma birincil bir durumdu, eğitimimde de birincil durumdu. Kendi aklım yetince kitap okuma işini sistemli yapabildim. Araştırmalarda neyin nerede bulunabileceğini çok iyi biliyorum. Bilimsel araştırma kitapları yazmadım ama eleştirmen olarak buna yakın bir görüşü savunduğum için, nerede, nasıl bir analizin ya da sentezin yapılabilmesi için hangi notlara, hangi kitapta hangi bilgilere başvuracağımı çok iyi biliyorum. Yani o konuda kendimi bir hayli geliştirdim, fakat bu gelişmede, Sami Aksu'nun kitap okumamda çok büyük katkısı olmuştur. Sonra lisede Mehmet Deligönül ve Rauf Mutluay hocalarım oldu. Lise bölümünde onları anacağım, onların da yardımıyla kitap sevgimin o dönemde nasıl doruğa çıktığını anlatırım. Ama internet sitesinde yer alacak özgeçmişimde andığım isim Sami Göksu'dur. Kitap okumadaki sistemli okuma

alışkanlığını Sami Gökse'dan öğrendim. Hocamız müdürümüz diye hâlâ sözünü ederim.

Şimdi anlatacaklarımı onun oğlundan dinledim. Bir gün internet sitelerini karıştırıyordum, bir baktım Sami Gökse adını gördüm diyor. "Babam yıllarca önce ölmüştü, öldüğü için kimsenin hatrında bile yoktu. Hayati Asilyazıcı'yı tanıyordum, babamı nereden anımsadığını ilk defa o yazılarından anladım" diyor. "Çünkü babam Divriği'de görevde iken henüz doğmamıştım, ben İstanbul'da doğdum. Ablam ve ağabeyim orada doğmuştu, o yüzden ben bilmiyordum. Fakat internette görünce yazıyı, yeni baştan alıp okudum, son derece etkilendim, babamı tanıyan biri varmış diye." Böyle anlattı. Bir gün telefonum çaldı. Sizinle birlikte çalıştığımız yerde, Akademi İstanbul'da odamda otuyordum. Telefonu kaldırdım, belki de cep telefonuydu, o zaman cep telefonları kullanılıyordu.

- *Galiba yeni başlanmıştı.*

- Galiba telefonda. O sitede telefon kayıtlarım vardı benim, telefon numaramı vermiştim. Ya evdi ya iş telefonu olarak Akademi İstanbul'u vermiştim. Telefondaki kişi kendisini tanıttı. Sami Gökse'nun küçük oğlu olduğunu, üç kardeşten en küçüğü olduğunu, beni tanıdığını söyledi. İzin verirsiniz sizinle buluşmak, görüşmek istiyorum, bu gün uygun musunuz diye sordu. İzmir'de yaşıyorum, oğlum Avusturya Lisesi'ni kazandı, onun kaydı için geldim dedi. Tabii, buyurun dedim, saatini söyledim. O da tam saatinde kapımı çaldı. Şimdi adını anımsayamıyorum, çok üzgünüm, onun adını bulmam gerekir. "İzmir'de kafe işletiyorum" dedi. "Anımsayacaksınız, siz Şehir Tiyatroları genel sanat yönetmeni iken ben bir sendikanın dergisini çıkarıyordum, o dergi için sizinle bir röportaj da yapmıştım, o yüzden sizi tanıyorum" dedi. "Şehir Tiyatroları'nın sizin döneminizde oynanan güzel oyunlarının biletlerini satın alıyor ve sendikalı işçilerimizi toplu olarak tiyatroya götürüyordum. O yüzden tiyatroyla çok bağlantım vardı, sizinle bir röportaj yapmıştım, sizinle o zamandan tanışıyorum" dedi. Bunları anlatınca

ben de anımsadım tabii. Fakat biraz değişmişti. Daha farklı bir fiziki görüntüye girmişti, çünkü dört yıl cezaevinde yatmış. Üniversitede ekonomi bölümünü bitirmesine karşın bu cezadan ötürü kamu kuruluşlarında görev alamamış. Sonra aklanıyor ama iş işten geçiyor, dört yıl yatıyor. Neden de o sendika dergisini çıkarması. "Kamu görevinde iş alamayacağımı anlayınca, başka kapılara da başvurmadım" dedi. "Gittim İzmir'e yerleştim, orada bir kafe açtım, geçimimi sağlıyor, oğlumu da Avusturya Lisesi'nde okutacağım" dedi. "Bu vesile ile babamı tanıyan biri olarak size geldim, babamı biraz da sizden dinlemek istiyorum" dedi. Ben de babasının bildiğim yönlerini yeniden anlattım. Çünkü o biyografide o kadar ayrıntılı anlatılmıyor tabii. Güzel bir söyleşi oldu, ondan sonra bir daha görüşemedik, zaten Akademi de birkaç yıl içinde eriyip gitti. Beyoğlu İstiklal Caddesi'nin en iyi yerindeki bu bina şimdi metruk olarak sahibi tarafından boş tutulmaktadır. Sadece bir kafesi işliyor, cansız bir kafe olarak görüyorum dışarıdan geçerken. Yazık etti o binaya. İşte hak etmediği bir binaya sahip olmanın bir sonucudur bu.

Ortaokul maceramız bununla bitmedi. Ortaokulda sık sık müsamereler yapardık, yönetmeliğe göre müsamerelere izin vardı. Ben hem rejisörlük yapardım hem de oynardım.

- *Oynar mıydınız?*

- Oynardım, hep başrolleri oynardım. Jön roller bana verilirdi. Hocalar da uygun bulurlardı. Müdür, okuldaki öğretmenler, ilçenin ileri gelenleri, veliler, hepsi gelirdi, çünkü güzel bir temsil salonu vardı. Kışın kapalı salonda spor yapardık, o salonda tiyatro gösterilerini de yapardık, şiirler okurduk. Ben o konularda öğrenciliğimin bütün yıllarında, orta birden lise bitinceye kadar bu aktiviteyi sürdürdüm. Üniversiteye geldikten sonra yazarlığa döndüm. Yazarlığa gidişim ayrı bir öyküdür. Başlı başına bir yaşam biçimidir. Fakat ortaokulda Divriği'de o kitaplarla, iyi öğretmenlerle çok iyi temel attım.

Bir de hep anımsarım şunu. Ulusal Kanal'daki programlarımda da çoksesli müziğin yeri geldikçe sözünü ederim. Mustafa Kemal tarafından 1924'te Musiki Muallim Mektebi kuruluyor. Dört yıl sonra ilk mezunlar Anadolu'ya dağılıyor. İlk mezunlarından biri Divriği Ortaokulu'ndaki müzik öğretmeni Kevser Hanım'dı. Bağımsız bir müzik öğretmeni vardı ortaokulda. Her sınıfın müzik dersine girerdi. Notalar öğretirdi bize, solfej öğretirdi, çoksesli koro halinde şarkı söylemeyi öğretirdi, o da mandolin çalardı. Kevser hoca İstanbul'da yaşayan romancı Kerime Nadir'in kuzeniydi. O dönemde Kerime Nadir kadın romancılarımız arasında çok okunan bir yazardı. Her romanını "Sevgili Kevserciğime" diye imzalar gönderirdi. Kevser hocam okur, okur okumaz bana getirir, ben de okurum, tertemiz iade ederdim. Kitapları çok severim. Şimdi gözümden dolayı okuyamadığım kitapları, bildiğim kitapları sevmeye devam ederim. Her sabah mutlaka kitap odama giderim, o kitaplarımı seyrederim ya da ellerimle okşarım. Kitap tutkum o kadar derin. Kitapla aramda özel bir bağ var gerçekten.

- *Sanırım ortaokul yıllarına dair anıların sonuna geldik.*

- Ben Divriği'deki ortaokulu bitirdiğim zaman, babam da oradaki görevini bitirmişti. Şantiye şefliği işini tamamladıktan sonra, başka yere atadılar. Ama o sıralarda babamın gideceği yere benim gitmeme olanak yoktu. Yine madenlerin bulunduğu başka bir yerde görevlendirilecekti. Sanıyorum Murgul'a gidecekti. Etibank'a mensup bir devlet memuru olduğu için yeni atanacağı yere gitme durumu doğunca, ben Karabük'e geçtim. İki amcam oradaki demir çelik fabrikasında çalışırdı. Ortaokul son sınıfta bir yıl matematikten beklediğim için Karabük'te ders almıştım ve orada arkadaşlar edinmiştim. Onlar da benim kuşağımdandı. Arkadaşlarım liseyi Kastamonu'da okumaya karar vermişlerdi. Aynı yerde futbol oynuyorduk. Ben 200 ve 400 metre koşuyordum. Sistemli bir şekilde yapamıyordum ama koşuyordum. Stada gidiyorduk, fakat futbol oynadığımız yer böyle eğri büğrü bir yerdi. Ama atletizmi bırak-

mıyordum, çünkü hem seviyordum hem de süratliydim. Futbolda çok iyi olacağımı düşünemiyordum, bu bakımdan atletizmi önde tutuyordum.

Arkadaşlarla birlikte Kastamonu Lisesi'ne yazıldık. Kastamonu Lisesi'nde yatılı olmak gerekiyordu. Karabük'teki diğer arkadaşlar da yatılı kısma girdiler. Karabük'ten yakın arkadaşım ve aynı devre okuduğum Turan Özbek daha sonra tarım mühendisi oldu. Bir de Nazmi Özgen'i anımsıyorum. Bunlarla yakın dosttık, daha başkaları da vardı. Biz Çamlık mahallesinde yaşıyorduk. Hem orası hem de sanayi kenti olmasından dolayı Karabük sosyal olarak diğer illerden, ilçelerden çok farklıydı. Sosyal açıdan bu kadar gelişmiş ve Türkiye'nin o zamanki bir numaralı demir çelik fabrikalarının kurulmuş olduğu bir yerde, aslında çok aktivite yoktu. Ancak demir çeliğin futbol takımı vardı, güreş takımı vardı, sineması vardı. Tabii ben ortaokulda tiyatroyla ilgilendiğim için, Divriği'de tiyatro yaptım, halkevinde tiyatro yaptım, ortaokulda da her yıl tiyatro yaptım. Hep oyun sahneye koydum ve oyunlarda oynadım. Çünkü klasik tiyatro oyunlarını okuyordum. Divriği'de bunları hatmetmiştim, onu söylemiştim.

Kastamonu'ya geldik, ilk işim kütüphanesine bakmak oldu, kitaplığı dikkatimi çekti. Kastamonu Lisesi, Abdurrahman Paşa Lisesi adını taşıyordu. Türkiye'nin en eski ikinci lisesiydi. İlk lise Galatasaray Lisesi'dir, yani Sultani. Galatasaray Lisesi'ne Sultani denmesinin nedeni padişahlar tarafından kurulduğu içindir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde böyle lise kapsamında ilk kurulmuş eğitim kurumu oluşu özelliği vardır. Çok sonraki yıllarda, bilindiği gibi üniversite eklenecektir Galatasaray'a. Fakat Kastamonu Lisesi'nin, Galatasaray Lisesi'nden sonra Türkiye'nin en eski lise oluşunun da bir başka öyküsü vardır. Bu öykü Abdurrahman Paşa Lisesi adını taşımasından kaynaklanmaktadır. 19. yüzyılda Abdurrahman Paşa sadrazamlık yaparken padişahların buyruğu değişiyor. Görevden almaya o zamanlar azletmek diyorlar, azlediyor ve onu Kastamonu'ya vali atıyor.

Fatih Sultan Mehmet zamanında Trabzon ve Kastamonu alınmıştır. O dönemde Rum Pontus Beylikleri, Pontus İmparatorluğu'na bağlıydı, Trabzon bu Rum Pontus'un merkeziydi. Kastamonu da önemli bir merkezdi, orada Rum Prensiği yaşırdı. Abdurrahman Paşa buraya vali geliyor. Öyküsünü de anlatayım mı?

- *Lütfen.*

- Abdurrahman Paşa vali olarak atanınca ilk işi bir lise binası yaptırmak olmuş, çünkü aydın bir insandı. Kültürlü, okumuş, Batı'yı görmüş gezmiş. Bu aydınlanma dediğimiz, Batı'da gördüklerini Türkiye'de doğru uygulamaktır. Zaman zaman Atatürk'ün yaptığı aydınlanmaya da değiniyorum, değineceğiz de çok ama bunu Kastamonu'da daha çok anlatmam gerekiyor. Çünkü Kurtuluş Savaşımızın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önce Kastamonu ve İnebolu çok önemli. İnebolu Karadeniz'in kıyısında bir ilçe ama Kastamonu daha içeride. Ankara'ya 261 km karayoluyla bağlı. Ilgaz dağlarından geçilir bu karayoluyla, o zaman marş da yazılmıştır hakkında.

- *"İlgaz Anadolu'nun sen yüce bir dağsın." Çok güzeldir, melodisi de güzeldir.*

- Ne güzel, biliyorsunuz. O öyle bir bölge idi ve çok da ormanlıktı. O lise çok önemli bir işlevi yerine getiriyor o zaman için. Bir de hükümet binası yaptırıyor orada, o binalar durur şimdi. Lise devam eder ek binalarıyla, yatılı kısımlarıyla, halkevi de vardır orada. Halkevi daha sonra yapılmıştır tabii, Cumhuriyet döneminde. Ama Abdurrahman Paşa Lisesi ve hükümet konağını, Abdurrahman Paşa eyalet valisi olarak gelince yaptırıyor. Biliyorsunuz, yine sadrazamken Ahmet Vefik Paşa da görevinden azlediliyor ve Bursa'ya vali olarak gönderiliyor. Yani böyle durumlar oluyor, bu kültürlü valiler de gittikleri illere bir kültür, bir uygarlık, kendi yeniliklerini de götürüyorlar. O bakımdan Kastamonu yenilik yaşıyor Abdurrahman Paşa'yla. Lise de çok eski bir lise, ben de mezunla-

rından biriyim. Oradan mezun olmaktan da gurur duyarım. Çünkü Kastamonu Lisesi ve hükümet binasına yakın bir kitaplık vardı, üstünde Vilayet Kütüphanesi diye yazardı, burası Anadolu'nun çok az bölgesinde bulunabilecek zenginlikte kitap sayısına sahipti. Abdurrahman Paşa kurduruyor vali iken. O zamanki dönemin bütün kitapları, elyazması eserleri, çok kıymetli kitaplar koyduruyor içine. Çok zengin bir kitaplığı var vilayet kitaplığının.

- Siz öğrenci iken bu değerli eserler hâlâ orada duruyor muydu?

- Duruyordu. Gene de durur orada.

- Bir nevi müze niteliğine sahip o zaman, değil mi?

- Evet, çünkü çok önemli bir kitaplık. Fakat lisenin de kitaplığı çok zengindi, kuruluşuyla birlikte kitaplığı geliştirilmiş. Sözünü zaman zaman edeceğimiz Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde Türkçeye çevrilen kitaplar vardı Kastamonu'da. Divriği'de de vardı bunlar. Divriği'ye gönderilmezdi, herhalde bazı halkevlerinde bütünü yoktu ama birçokları geliyordu. Halkevlerine, Türkiye'deki halkevlerinde çıkan yayınlar geliyordu. Ama Divriği Ortaokulu'nu Nuri Demirağ yaptırdığı için, kütüphanesini de laboratuvarını da kuruyor ve oraya zengin bir kitaplık kazandırıyor. Ben işte o kitaplıkta kendimi buldum. Çok önemli bir kitaplıktır benim için Divriği Ortaokulu kitaplığı.

- Divriği'deki tiyatro çalışmaları Kastamonu'da da devam etti mi?

- Tabii, hatta orada daha yüksek düzeyde. Artık klasikleri sahneye koymaya başladım. Oranın kitaplığında çok zengin kitaplarla buluştum ve okuma rekoru kıranlardan biriydim. Çünkü çok okuyordum. Derslerin bir kısmı biraz orta şekerli gidiyordu. O zengin kitaplığın, Kastamonu Lisesi'nin zengin kitaplığını görünce benim dünyam yeniden renklenmeye başladı. Haftada bir gün sinemaya gidebiliyorduk, okuldaki tiyatro çalışmaları da her gün yapılmıyordu. Belli dönemler çalışıyorduk ama her yıl yapılmıyordu. Orada da

arkadaşlarımın farklı grupları vardı, yani arkadaşlarım arasında tiyatroyla ilgilenenler vardı, ilgi duymayanlar da vardı. Sadece izleyici olarak katılırlardı onlar. Fakat bizim müdürümüz Esat Onat Kut'un yaptığı yeniliği anlatıp onu saygıyla anmak istiyorum. Bir saz ustası buldu, saz imalat atölyesi kurdurdu zemin katta. Orayı toparladı. Okul da kaloriferliydi. Orada saz yapılmaya başlandı, saz çalma dersleri verilmeye başlandı. Öğrenciler saz öğreniyorlardı. Hakkı Yorgansız diye Kastamonu'nun yaşlı fakat halk ozanı bir saz ustası vardı. Onunla tanıştım.

- *Şansınız halk ozanlarından açılmış.*

- Haklısınız, Divriği'de Âşık Veysel'i yakalamıştım, burada da Yorgansız Hakkı'yı buldum. Bir de Yorgansız Hakkı kadar halk şiirine, halk edebiyatına hâkim, hatta sosyolojiye, felsefeye hâkim bir hoca vardı ama din hocasıydı, İhsan Ozanoğlu. Onu da saygıyla anıyorum. Çünkü ona gavur hoca diyenler oluyordu Kastamonu'da. Vaaz verdiği zaman felsefeden söz ederdi, şairdi aynı zamanda, halk şiiri tarzında şiirler yazardı. Benimle çok ilgilendi, çok kitap okuduğumu gördü. Karşılaşıp konuştuğumuzda, bu konuda kültürümün yeterli olduğunu anladı ve bana bir görev verdi. Yılda bir kere halk ozanları karşılaşması yapıldı halkevinde. Onların yönetimini İhsan Ozanoğlu bana verdi.

- *Çok önemli bir iş, hem de öğrencisiniz.*

- Çok önemli bir şey, evet öğrenciyim ama mükemmel bir öğrenciyim, okulda sınıf mümessiliyim her zaman. Halk ozanlarının atışmasını da ben yönlendiriyordum. Bizim lisenin, hem de Gazi Eğitim Enstitüsü'nden mezun, nota solfej bilen, iki değerli müzik öğretmeni vardı. Biri çok gençti, o gıpta ederdi benim bu konudaki ilişkiye. O atışmalar en az üç gün sürüyordu. Ben halk tarafından da tanınmaya başladım. Lisede tiyatro temsilleri yapılırken halk da geliyordu, zaten cumartesi ya da pazar günleri yapıldı temsiller. Fakat müdürün bu başarılı çalışmaları göze battı. Sadece saz ve

halk müziği ile ilgilenmedi Esat Onat Kut, tiyatroyla yetinmedi, bir de bize müzik seti kurdu. Her gün teneffüs arasında, etüde girmekten önceki uzun boşluklarda sürekli klasik müzik dinletirdi.

- *Gerçekten mi?*

- Evet, uzunçalarlarla. Ortaokuldaki Kevser hocamdan söz etmiştim, nota solfeji biliyordum, birdenbire klasik müziğe karşı ilğim arttı. Demek ki bende bir açlık vardı sanata karşı. Kültür dersleri derken tarih, coğrafya, Türkçe, edebiyat, kompozisyon, felsefe, ruh bilimi, resim, sanat tarihi, bunlar az dersler değil. Hep yüksek notlar alırdım bundan.

- *Doğal bir ilginiz varmış.*

- Evet, halk ozanları atışmalarını yönetmem de Kastamonu'da çabuk tanınmamı sağladı.

- *Peki, nasıl yönetiyordunuz? Ne yapıyordunuz, mesela, bir dakika deyip, sıra sizde gibi mi?*

- İki ozan atıştığı zaman, o onu eleştirerek, taşıyarak doğaçlama yapıyorlar.

- *Hatta ağza böyle toplu iğne falan koymalar vardır.*

- Onu yapmıyorlar.

- *Atışmalar doğaçlama, değil mi?*

- Hep doğaçlama; belki ezberinde kalmış şiirler var ama o anda siz ne söyleyeceksiniz ki ona aynı uyakla, yani kafiyeli cevap verebilsin.

- *Hani boks maçlarında asıl dayağı hakemler yer derler, atışmaları yönetmek zor olmalı.*

- Zordur, evet. Ben o konuda çok başarılı oldum.

- Öğrenci halinizle hem de.

- Öğrenciyim de ama böyle bir saygınlık kazandım.

- Bu halka açık yapılan bir iş mi? Müsabakaların, müsabaka demek doğru olmaz, böyle atışma...

- Bu şiir atışması herkese açıktı halkevinde.

- Halkın ilgisi nasıldı, muhakkak gelirler miydi?

- Ooo, Kastamonu ozanlar diyarı, yani çok, çok gelirdi halk. Zaten sinema halkevinde gösterilirdi. Kadınlar matinesi haftada bir gün, Çarşamba günü olur.

- Siz nereden biliyorsunuz, kadınlar matinesine de mi katılıyordunuz?

- Katılmıyordum ama lisenin yanında olduğu için biliyordum. Her akşam saat 16'dan sonra etüde gitmeden çıkıyordum, mükemmel öğrenciyim ya, yatılı olmama karşın dışarı çıkma hakkım vardı.

- Her şeyden haberdardınız.

- Haberdardım. Kadınlar da tanırdı beni. Çünkü onlar da müsamerelere geliyorlar, atışmalara geliyorlar. Kastamonu'nun kadınları da gerçekten güzel kadınlardır, bunu söylemek gerekir. Bu bilinen bir şeydir. Bir tek o ünlü değil tabii, pastırması, sucuğu çok ünlüdür. Oranın eti çok iyidir. Döneri, tandır kebabı, Nasrullah suyu örneğin, bu Nasrullah suyunu içen tekrar gelir içer diyorlar. Ben Rıfat Ilgaz sempozyumuna bildiri sundum. Gidemedim üç yıl önce ama ilk fırsatta Kastamonu'ya gitmek istiyorum; şimdi çok gelişmiş, değişik bir kent.

Kastamonu'ya kayıt olmak için liseye giden arkadaşlar da var, gittik, ben de kaydımı yaptırdım liseye. Ama gittiğim gün Kastamonu hikâyesini dinledim. Kastamonu Rum beyliği iken, Rum beyinin güzel bir kızı varmış, Moni isminde. Bu bir efsane ama efsanelerin de gerçek payı olur. Efsanesiz ne edebiyat zengin oluyor ne

kültür. Ne kadar çok efsane olursa mitolojinin değeri o kadar çok anlaşılır. Mitolojinin değeri yadsınabilir mi, sanat tarihinde de kullanılır mitoloji, resim tarihinde de, her şeyde. Bütün kültürlerde kullanılabiliyor, tiyatrolar, Yunan tragedyaları hep mitoloji üzerine kuruludur. Bunları hep o kitaplardan öğrendim.

- *Moni diyorduk?*

- Gittiğim gün anlattı biri, çünkü merakla sordum bu Kastamonu adı nereden geliyor diye. İlk sorduğum soru bu. Anlatan dedi ki, burası Rum beyliği iken, Fatih'ten önce hiçbir Osmanlı ordusu alamıyor. Çünkü çok görkemli bir kalesi var; öyle dik bir yerde kale yapmışlar ki. Tabii o zaman kale içinde şehirler böyle büyük değil. Kale kapısı kapandı mı, yüksek duvarlar yapılmış, ona göre demirler konmuş, tel örgüler her neyse, kaynar yağ kaynatır tencereler var, tırmanma şansı yok, köprü kurup, tırmanıp girmek zor, yani İstanbul'un fethini göz önüne getirelim. Az çok bilgimiz var. Alamıyorlar, çünkü kalenin arkası uçurum. Kale oraya kurulmuş. O uçuruma girmek olası değil. Önden de çevrili, kendi askeri ile gücüyle de koruyor. Nasıl zapt edeceğini çözemiyor hiçbir komutan. Oraya atanan Osmanlı komutanı, genç bir subay; bir fikir doğuyor kendisinden, ben diyor, o dillere destan Rum beyinin çok güzel kızı Moni'yi görebilirim. Zaman zaman kıyafet değiştirerek geliyor, surların etrafında dolaşarak gizli gizli. Bir gün surların içinde, kalenin burçlarında güneşlenirken Moni'yi görüyor. Aa diyor, belli ki bu bir beyin kızı; yani bir prenses gibi. Rum beyinin kızının gerçekten çok güzel olduğu hep söyleniyor. Söylencelerde öyledir, çok çirkinini betimliyorsa, çok çirkindir denir, korkutucu düzeyde, hortlak gibi tanımlanır ya da güzel anlatılıyorsa bir kadın, dillere destan olacak nitelikte güzelliğinden söz edilir. Moni'yle göz göze geliyorlar, subay da ordunun en yakışıklı subayı; o da özel bir insan yani. O kadar boyu bosu güzel olunca şunu yapıyor ve belli zamanlarda kıyafet değiştirerek önünden geçiyor, gidiyor geliyor subay. Hiçbir taarruz, saldırı yok. Kaleyi alması planı projesi yok. Tek bu var,

ordu geride zaten, uzakta. Bu geliyor kıyafet değiştirmiş halde, kale kapısı açılıyor, çıkanlar oluyor, giden oluyor, tabii şehirlerarası bağlantısı var. Onlar da yaşayacak, dışarıdan yardım gelecek elbette. Moni'yle sık sık göz göze geliyorlar. O kalenin burçlarına çıkıyor, subay belli yere gelip görüyor. Bu iş derinleşiyor. Bir yıl geçiyor, büyük bir sevdaya dönüşüyor. Bir yolunu bulup haberleştiriyorlar. Beni kaçır diyor kız. Seni nasıl kaçırayım, ancak burayı alabilirsek diyor, kaleyi fethedebilirsek o zaman seni alıp götürebilirim. Öbür türlü benim girmem senin çıkman mümkün değil, nasıl kaçırabilirim diyor. Yine belli bir zaman geliyor, bir sırrını açıklıyor Moni. Kalenin kapı anahtarını veriyor. Kapı kilitleniyor tabii. Rumelihisarı'nda da Anadoluhisarı'nda da var, büyük kapının büyük bir kilidi var, kilidin de büyük anahtarı. Genç subay bütün hazırlıkları yapıyor, geride ordu gizlenmiş, genç subay geliyor, o anahtarı alıyor. O anahtarı attığını görüyor Rum beyi. Kalenin burçlarından attığını görür görmez Moni'yi tuttuğu gibi, kastın ne idi Moni diyor. Tabii Rumca söylüyor, sonra kızı o sarp uçuruma doğru fırlatıyor. Parça parça oluyor kız. Anahtar subayın eline geçse de iki sevgili buluşamıyor. Ama Kastamonu adı doğuyor. Hikâye böyle.

- *Acıklıymış.*

- Evet, acıklı bir sonla bitiyor. O iki sevgili buluşamıyor, ta Fatih zamanına kadar da Kastamonu bölgesi alınamıyor. Fatih zapt ediyor orayı. Şimdi Kastamonu'nun nesi var benim söyleyebileceğim? Lisedeki çok değerli hocalarımız, müdürden bahsettım, Esat Onat Kut'tan. Klasik müziği sevdirdi, halk müziğini sevdirdi. Zaten Divriği halkevinden ona yatkınlığım vardı ama buradaki sistemli şekilde bize çalınışı beni daha da bağladı. Bir altyapım da oluşmuştu ortaokulda, çok büyük ilgi duydum, müzikle ilgilenmeye başladım. Sonra Mehmet Deligönül edebiyat öğretmenini atandı okula; arkasından rahmetli Rauf Mutluay. Mehmet Deligönül de, onlar da ışık içinde yatsınlar, çok değerli edebiyat öğretmenleriydi. Aysel Hanım, o yaşıyor, ona uzun ömürler diliyorum, Rauf Mutluay'ın

eşi Aysel Mutluay. Mehmet Deligönül de erken gidenlerden. Oraya resim hocası olarak Fethi Kayaalp atandı. Fethi Kayaalp'ın gelmesi oradaki kopyacı karakalem resim anlayışını kesip attı ve akademik resim anlayışını getirdi. Çünkü Güzel Sanatlar Akademisi mezunu, gravür ve yağlıboya resimler yapardı, bize resmin bütün inceliklerini, A'dan başlayarak öğretmeye başladı. Resme de büyük ilgi duydum. Resmimin çok iyi olduğunu söyleyemem ama resme ilgi duyduğumu, resimden anladığımı söyleyebilirim. Fethi hoca yaşıyor, ona uzun ömürler diliyorum. Moda'da oturur, çok değerli bir gravür ustasıdır, ressamdır. Fethi hocaya dedim ki, ben işte bu kadar resim yapabiliyorum. Yedi veremiyor, altı veriyor bana resimden. Ama ben sanat tarihine o kadar iyi çalışıyorum ki hep on aldım. Ortalaması yedi geliyor, çünkü resimden fazla vermiyor. Ama ben eleştirmen olmayı düşünüyorum, onun için sanat tarihine önem vereceğim dedim. Bana yardımcı kitapları seçti, kitaplıkta olanları da buldum; olmayanları satın aldım. Neşet Kuyumcu eski edebiyat öğretmenimizdi, o ayrılmıştı hocalıktan, Kastamonu içinde kırtasiye ve kitabevi açmıştı, adı Kuyumcu Kitapevi. Ona söylüyordum, o getiriyordu İstanbul'dan istediğimiz kitapları, bir de güncel kitapları. Gazete ilanlarından görünce, getiriyordum. Fakat bir aramada benim kitaplar toplatıldı.

- *Aa, daha o yıllarda...*

- O yıllarda. O getirttiğim kitaplar, benim ilk kitaplarımdır. Sömestr tatiline gideceğim zaman kitap alıyordum, götürüyordum, okuyordum, sonra kütüphaneye bırakıyordum. Odamdaki dolaba koymuyordum. Ama sınıfta hep kitap okurken yakalanıyordum. O bir gerçek.

- *Sınıfta mı?*

- Etüt yapılırken, yatılıyız ya. Akşam yemek öncesi bir saatlik etüt yapılır, yemek yenir, yemekten sonra dokuza kadar yine bir saatlik bir etüt yapılır. Etütte herkes problem çözer, dersini okur.

Ben derslerimi, hele kültür derslerimi hocayı dinlerken okur yapardım. Etütte açarım kitap okurum.

- *Etütte roman okurken yakalanan Hayati Bey var.*

- Evet, çünkü boş saatlerim yetmiyordu. Teneffüsler yetmiyordu, en iyi kitap okuma zamanı etüt saatleriydi. Ödevimi yapabildiğim kadar yapıyordum. Biyolojiye de çalışıyordum ama diğer okuma derslerimin hepsi tamamı. Matematik derslerim iyi değildi. Fizik dersim de pek iyi sayılmazdı. Kimya hocamız Orhan Bey, çok özel bir kişiydi. Baş asistanken, bir Alman profesöre yumruk atıyor İstanbul Fen Fakültesi'nde, öğretmen olarak Anadolu'ya sürgün ediyorlar. Kimyayı böyle yutmuş insandı, ne kitap ne not görürdünüz elinde. Öyle bir problem sorardı, sınıfta bir kişi belki yapardı. O yaparsa kopya çekerdik, yapamazsa yapamazdık. Hoca, o zaman şu problemi yapın derdi. Ben sınıf mümessili olduğum için beni severdi, kimyadan iyi not almadığım halde hep geçirirdi beni, hiç kırık not vermedi. Sınıf tamam mı, tamam hocam, üç kişi eksik, hiç yoklama yapmaz, sonra defteri imzalardı ama ben çok gözüne girmiştım. Hayatımda fen dersi hocalarından Orhan Bey'i saygıyla anıyorum. O da biraz alkol severdi. Erken yitirdik onu da. Evet, felsefeci Leman hocayla evlendi, sanıyorum bir çocukları oldu, uzun sürmedi evlilikleri, alkol onu bitirdi. Sonra Konya Lisesi'nde hocalık yaparken orada vefat etti galiba. Biyolojiden de sınıfımı hep geçerdim, ama öyle en parlak öğrenci olmadım. O kadar ineklemeyi sevmiyordum. Fakat benim iddiam hep kültür dersleriydi. Sanat tarihinde Fethi hocayla anlaştık. Sanat tarihi derslerini zaman zaman bana anlattırırdı, sınıfta kendisi de bulunurdu. İşte Rönesans nasıl başladı, sanat tarihindeki konularımız neyse. O gün Leonardo da Vinci'yi işleyeceksek, onun hakkında bilgiler aktarırdı, eksiklerimi Fethi hoca tamamlardı.

Lise sona geldiğimde olanları anlatayım. Mehmet Deligönül ve Fethi hoca bana çok destek oldular, *Sıra* adlı aylık bir sanat dergisi çıkardım. Beş sayı çıkardım, o yıl mezun oldum ve bıraktım.

Benden sonra bir yıl daha devam ettiler ama çok değil, bir ya da iki sayı çıkardılar. Belki de üç, yanlış söylemeyeyim. Ama ben bir yılın beş sayısını çıkardım. Hem de öğrencilerden para toplayarak. 125'er kuruş toplardım. Herkes güvendi bana, verdi o parayı. Böylece okurumuz da vardı, yani her parayı veren abone olmuş oluyordu ve dergi basımevinde basılıyordu.

- *Ciddi ciddi dergi çıkarmışsınız.*

- Çok iyi resim yapan arkadaşlarımız vardı ki onlar mühendis, mimar oldular, birçokları güzel sanatlarda, bazıları İTÜ'de, sizin üniversitenizde okudu, mühendis oldu. Linolyum grafik tekniğiyle baskı sanatını kullanarak resim yaparlardı, Fethi hoca yardım ederdi ve gayet güzel edebiyat gazetesi şeklinde çıkardık. Fethi hoca İstanbulluydu. Biz o beş sayıyı onun kanalıyla İstanbul'a, Maya galerisine gönderdik. Adalet Cimcoz'u da saygıyla anıyorum. Yeni Melek sineması sokağındaydı Maya, İstanbul'daki açılan ilk özel sanat galerisiydi. Orada benim yönettiğim *Sıra* edebiyat gazetesinin beş sayısı sergilendi. Sergiyi gezenler o beş sayıyı görüyorlardı, çok beğeniliyordu. Ahmet Hamdi Tanpınar ve Tarık Buğra birer yazı yazdılar, övgü dolu yazılar.

- *Gerçekten mi?*

- Gerçekten.

- *O yazıları bulabilir miyiz acaba?*

- Yok, bulamayız. Çünkü o sayılar da yok, yazılar da yok, 12 Mart 1971'de maalesef gitti. Ama *Sıra*'nın koleksiyonu olan ve yaşayan arkadaşlardan bulsak, oradaki künyede benim adım var. Sahibi mi, yöneten mi, yazı işleri mi, öyle bir şey. Mükemmel öğrenci olmanın bir özelliği de o. Kız erkek karma okuldu Kastamonu Lisesi. O öğrenciler bana 125'er kuruş verdiler ve beş sayının parasını peşin ödediler. Beş sayıyı oranın en tanınmış yayını olan günlük *Açıksöz* gazetesinin basımevinde bastım. Şiir yazar arkadaşlarımız vardı,

onların şiirleri yayınlanırdı. Benim de ilk yazım eleştiri oldu, hatta Rauf Mutluay hoca takıldı, neden eleştiriyle yazına başladın dedi yani. Nedeni şudur: Tiyatro ve senaryo dergisi çıkıyordu Tevfik Sadullah, o dergi gelmişti. Derginin yarısında bir Türk yazarının oyununu tam metin yayımlanıyordu, yarısında da tiyatro haberleri ve yazıları vardı. Çok hoşuma gitti, tiyatroya ilgim vardı çünkü. Onu tanıtan bir yazı yazdım, ilk yazım o oldu basına. Karabük'te *Yeni Karabük* adlı günlük gazete çıkardı. Ben işi geliştirdim, bir yıl boyunca *Yeni Karabük* gazetesinde, birinci sayfada siyasi köşe yazıları yazdım.

- *Bunlar lise döneminde oluyor, değil mi?*

- Lise döneminde ve liseyi bitirdiğim yıl da devam ettim. Yazılarım siyasi de oluyordu gerektiğinde, yani eleştirel nitelikte. İşte öyle öyle eleştiri yazma eğilimim gelişti. O gazetenin sahibi de erken öldü. *Vatan* gazetesinde çalışmış, İstanbul'da yetişmiş bir gazeteci-ydi. Sonra Karabük'e yerleşmişti. Orada ilanlarla iyi geçiniyordu, çünkü demir çelik fabrikası ilan veriyordu, ne de olsa büyük bir sanayi şehri. İlçeydi o zaman, şimdi il. İşte o adam dedi ki, bir yıl daha kal, üniversiteye git gel ama bir şekilde ayarla, bir yıl daha yazmaya devam et, basın kartı al, İstanbul'da çok işine yarar dedi. Ben İstanbul'da kalmak istiyorum, dedim, git gel olmayacak, çok zor Karabük'e İstanbul'dan otobüsle gidip gelmek. Ya bir yere kadar trenle geleceksin, bir yerden sonra tren de geçiyor Karabük'ten ama uzun yol. Ben İstanbul'da şansımı deneyeceğim dedim. Eh, sen bilirsin ama seni İstanbul'a basın kartı sahibi olarak göndermek istiyorum dedi. Orada olmadı ama İstanbul'da oldu ancak. Geldim çalışmaya başladım ama sanat yazıları yazan insanlara basın kartı vermiyorlar, sözleşme imzalamıyorlardı. Çok sonra, 61 Anayasası'nın getirdiği 212 sayılı basın yasasına göre sözleşme yapmak zorunda kaldılar. Ahmet Emin Yalman'ın çıkardığı *Hareket* adlı gazetenin kadrosundaydım, iki yıl içinde basın kartımı aldım. Bundan sonra devam etti. İlkini almak için iki yıl gerekiyor.

Bu da çok ilginçtir, biraz anlatayım. Gazetenin de belli sayıda sözleşmeli yazar bulundurması gerekiyordu. Hatta resim kadrosu boştu ama ressamı mecburen göstermek zorundalardı. O gazeteye ressamlar dışarıdan çiziyorlardı, çünkü emekliydiler. Sabiha Bozcalı vardı ressam olarak. Çok tipik eski tarz İstanbul'u resimliyordu ama kadroda değildik. Kadroda bir ressam gözükmesi gerekiyordu, o yüzden o şans bana doğdu. Ben iki yıl kadroda gösterildim. İki yıl içinde de basın kartını aldım. Başka dalda da gösterilsem basın kartını alacaktım ama o bölüm boştu. O bölüm boş olmasaydı belki bekleyecektim. Beni sözleşmeli yapmayacaklardı. Yazı yazıyordum sadece, arşive bakıyordum.

- *Şansınız yaver gitmiş.*

- Kendimi sevdirmem, girişken olmam, rahmetli Sabiha Bozcalı ile, onun resimlerine yazılar yazan ünlü tarihçiyle yakınlığım, orada çabuk sevilmemi sağladı. Ahmet Emin Yalman da çok beyefendi bir insandı. Terbiyeli olmak her zaman kazandırıyor, bu birinci ilke. Ben her zaman, okulda da hep terbiyeliydim, hiçbir zaman disiplin cezam olmadı. Anı defterlerim, günlük notlarım toplandı Kastamonu Lisesi'nde. Bir arama yapılmıştı ama o bir devreydi, bir daha onları liseye getirmedim, sonra da ara verdim. Ama şunu söylemek istiyorum: Benim anı defterim önemliydi, "Karlama Defteri" adını vermiştim, o toplantıdan sonra bir daha o notları tutmadım. Fakat yıllar yıllar sonra Nurullah Ataç *Karlama Defteri* diye ilk kitabını çıkarmıştı. Nereden nereye, bu isim ilk benim olacaktı çıkarabilseydim. Ama o kitabı yayınlayamazdım. "Karlama Defterim" orta üçte başlamıştı, günlüklerimi yazıyordum, yaşamımı, okuduklarımı...

- *O defterleri mi topladılar?*

- O defterimizi aldılar, imha ettiler. Müdür muavini, aynı zamanda tarih hocasıydı, beni çok severdi. Bir daha not tutma dedi. Efendim, işte sağ sol, herhalde zarar verir diye. Ama bana verin,

ben götürürdüm sömestrde hocam, niye aldınız dedim. Aldık imha ettik, seni korumak için dedi. Ne diyeceksin, gitti anılarım. Ondan sonra anı tutmadım.

- *Şimdi birlikte yapıyoruz bu işi.*

- Tabii bu yaptığımız büyük bir şey. Sonra tuttuğum notlar da 12 Mart'ta gitti. Kargacık burgacık yazılarımla çok not tuttum, şimdi böyle küçük "Ece" cep defterlerine günlük şeyler yazıyorum, kim-senin işine yaramaz, kimse anlamaz. 12 Eylül'de bunları almadılar ama başka şeyler aldılar. Bu defterlere o gün tiyatro varsa tiyatroyu yazıyorum, çok güzel bir görüşmem varsa onu, kültür aktivitelerini de not alıyorum. Not almaya Esat Onat Kut alıştırmıştı lisede. Şöyle derdi: "Çocuklar not tutun yapacağınız şeyleri, not tutun ki belle-ğinizi onlara yormayın. Notlarınızı yazarsanız bir kâğıda deftere, her zaman hayatta başarılı olursunuz. Yarın ne yapacağınızı, haf-taya ne yapacağınızı günlük programınıza göre yazın."

- *Yazarlığınızın temeli o yıllarda atılmış anladığım kadarıyla.*

- Dokuz on alıyordum edebiyat, Türkçe, kompozisyon derslerin-den. Onları seviyordum. Anlat diyorlardı *Aşk-ı Memnu*'yu ya da *Ça-lıkuşu*'nu, yorumlayarak anlatıyordum. Sınıfta benim gibi anlatan arkadaşım yoktu. Onlar da bana bu konuda saygılıydı. Ama çok iyi resim yapan, çok iyi matematik çözen arkadaşlarımız vardı. Şiir yazan arkadaşım da oldu, rahmetli Coşkun Gökçay edebiyat öğret-meniydi, o, meslek olarak da onu seçti. Önal Ünal da şair olarak çıktı ama ekonomist oldu, devlet kurumlarında çalıştı. Edebiyat öğretmeni olarak benim devreden sadece Coşkun Gökçay vardı. Onu erken yitirdik. Şiir yazdı, kitabını iyi kötü bastırdı. Fakat ben hepsinden yüksek edebiyat notları alıyordum. Şiir tahlillerini ho-cadan dilerdim, divan şiirini de iyi açıklardım. O yabancı kelime-leri ezberlerdim, çözümünü kavramıştım. O da matematik gibidir. İsim tamlamaları, Osmanlıcalar bile hâlâ aklımdadır.

"Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı"

Yalnız Fuzuli'nin bu şiiri çok önemli. 1968'de Kemal Tahir'le Bakü'ye, uluslararası bir edebiyat toplantısına gittiğimizde, 19. yüzyılda yaşamış Azeri divan şairi Vakıf'ın ölüm yıldönümü nedeniyle jübilesi yapılıyordu. Jübileye Türkiye'den Kemal Tahir ve bendeniz katıldık. Kemal Tahir bir konuşma yaptı, ben de bir konuşma yaptım. Genç olduğum için Türkiye adına ilk konuşmayı ben yaptım. Ben Fuzuli'nin bu şiirini ezberden okudum. Büyük salonda iğne atsan yere düşmüyordu, büyük bir kütüphanenin salonunda yapılmıştı toplantı. Kendi şairlerini böyle ezbere okuyan genç bir adamı görünce, öyle nefeslerini keserek dinlediler. Büyük bir alkış aldım, sonra konuşmamla devam ettim. Nesimi'yi Fuzuli'yi bizim Bakilerle karşılaştıran, Vakıf'ın jübilesinde orada olmanın önemini belirten, derli toplu ama hazırlıksız iyi bir konuşma yaptım. Sonra Kemal Tahir daha edebi bir konuşma yaptı, ona yakışır güzellikte bir konuşmaydı. O anılarımın bir kısmını belki bulabilirdim, eğer o aramalarda gitmemişse. Çünkü Kemal Tahir'le olan gezimin bir bölümünü, bir edebiyat dergisinde yayınladım. Cesur konuşmalarını naklettim Kemal Tahir'in. Nedense o derginin yönetmeni iki arkadaş kestiler yazılarımı. Kemal Tahir'le birlikte olduğumuz zaman Moskova'da epeyce kaldık. Kemal Tahir, Stalin'i övdü. Ama Stalin'i övüşünün gerekçelerini ortaya koydu. Oysa Lenin'i eleştirdi. Ona kimse bir şey demiyor, Stalin'i övdü diye bizim yazılar kesildi. O anılar belgeydi.

- *Belki bulabiliriz.*

- "Türkiye Defteri"ydi galiba. Bulabiliriz, çok güzeldi o yazı dizisi.

- *Şu matematikten bekleme öykünüzü de merak ediyorum.*

- Lise dört yıldı ama bakalorya için bir yıl da yine matematikten bekledim. Beş yıl oldu ama İstanbul'daydım o zaman. İstanbul'a

gelişim çok ilginçtir. Kastamonu Lisesi'ndeyken, çok iyi bir öğrenciydim, bunu sık sık tekrarlıyorum. Arkadaşları arasında sevilen biriydim, bu yönlerimle dikkati çekerdim. Tiyatro, kültüre ve müziğe ilgim, âşık atışmaları... Bu etkinlikler ilerledikçe herkes boş saatlerde saz çalmaya başlamıştı. Saz çalmalar gelişti, Esat Onat Kut çok iyi bir saz ustasına müthiş sazlar yaptırdı. Ben Divriği halkevinde türkü söyledim ama orada fazla ilgilenmedim. İkinci evliliğimdeki eşim TRT İstanbul Radyosu halk müziği sanatçısı Güner Karabacak oldu. Onun çok iyi yorumu olduğu için, o sayede halk müziğiyle ilişkim arttı. Batı müziğinin yanı sıra Türk müziğine biraz daha fazla eğilmeye başladım. Ama üniversiteye geldiğimde çok gençtim, on beş günde bir Şan sinemasında konserlere giderdim. Bir hafta Türk müziği, bir hafta Batı müziği konserleri yapılırdı. Şehir orkestrası çalardı. Arada halk müziği konserleri de olurdu. Ben onları kaçırmazdım. Nevzat Atlığ'ın üniversite korusunu izlerdim. Çünkü her şeyin temelinde kültürel altyapı olması gerekir, buna inandığım için hepsini dinlerdim. Zaten İtri'yi nasıl sevmezsin, Dede Efendi'yi nasıl sevmezsin. Ama çok eğilimim yoktu. Örneğin Sabahattin Eyüboğlu halk müziği üzerine müthiş uzmandı, halk edebiyatı üzerine iki cilt kitabı var. Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde hocalık yaptı, Âşık Veysel'i oraya getirip saz dersleri verdiren Sabahattin Eyüboğlu'dur. Çok büyük kültür hizmeti vardır. Üniversitede olsun Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde olsun büyük emeği vardır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'a da geleceğim, İstanbul'a gelişimle bir paralellik kurduğum için bunu söylüyorum. O da İtri'ler, Dede Efendi'ler, klasik Türk müziği üzerine büyük ve derin bilgisi olan, son derece önemli hocaydı. Ahmet Hamdi Tanpınar'ı tabii sonraları tanıyacağım. Ondan uzun uzun söz etmek isterim, Türk edebiyat tarihinin ünlü profesörü, çok farklı boyutları olan bir yazardı. Ben onu Kastamonu Lisesi'nde tanıdım. Nasıl tanıdım? *Huzur* adlı ünlü romanı kitap haline gelmeden önce tefrika olarak *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlandı. *Cumhuriyet* o zaman çok ünlü romanlar

yayımlardı, romanlara özel ayrılmış sütunları vardı. Sadece *Huzur* değil, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* de orada yayımlandı. Bunları lisede okudum. Her gün *Cumhuriyet* alır, onları tefrika ederdim. O zaman *Cumhuriyet* okuyorsun diye karışan eden yoktu. Üstelik okuduğum romanları saat 21'den sonra bir de anlatırdım. Elimizi yüzümüzü yıkayıp dişimizi fırçaladıktan sonra yatakhaneye geçerdik. Bizim yatakhane on-on beş kişiydik, büyükçe bir yatakhaneydi. Her gece onlar temizliklerini yapar, pijamalarını giyerler ve oda sessizliğe bürünür, sadece ben okuduğum günlük ya da romanları anlatmaya başlardım. Arkadaşlarım bunu dinlerdi.

- *Arkadaşlarınıza mı anlatırdınız?*

- Evet, yatakhane anlatırdım.

- *Ashında sizin eleştirmenliğiniz, sanatsal yönünüz o zamanlardan doğal olarak işlemeye başlamış, değil mi?*

- Evet, bunu ilk keşfeden de siz oluyorsunuz. Bu bölümleri sizden önce bilen yok. Hayatımın gizlerini öğrendiniz. Peki, ne yapacağınız, sevdalı günleri anlatmayacak mıyız?

- *Ben de ona geleceğim ama ilk siz girin istedim. O yılları anınca değinmemek olmaz. Yine de şu arkadaşlara kitap anlatma konusunu biraz daha dinleyelim.*

- Romanı insanlara sevdirmenin yolu onlarda heyecan uyandırmaktır. Örneğin İnce Memed tefrika edildiği zaman ilk öyle anlatmaya başladım. Sonra okuduğum romanların serüvenlerini öne çıkarır, böyle ağır durgun taraflarını anlatmazdım. Romanları onların hoşlarına gidecek şekilde günlük olarak, okuduğum diğer basılı kitapları da zaman dilimi içinde anlatırdım. Ahmet Hamdi Tanpınar'ı ilk kez *Huzur* adlı romanı ile *Cumhuriyet* gazetesi sayfalarında buluyorum ve o romanı beğeniyorum. Ağır tempolu bir romandır, tabii müthiş de bir romandır ama o zaman onu beğenmek de herhalde önemli bir şey. Lise yıllarında, hem de son sınıf

lara gelmemişken onu beğenmiştim; *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, daha nice böyle romanları da. İnce Memed çok müthiş ilgi uyandırdı. Herkes soluğunu keser dinlerdi beni. Anlatma tekniğimin burada geliştiğini söyleyebilirim. Zaten Türk edebiyatında, yazılı edebiyata geçilmeden önce sözlü edebiyat geleneği vardı. Âşık gördüklerini anlatır, anlatırken sazını çalar şiirlerini söyler. Hep sözlüydü eski Türk edebiyatı. Belki o geleneğin bir kırıntısıydı yaptığım. Çünkü edebiyat derslerinde sözlü edebiyat geleneğini, yazılı edebiyat geleneğini okuyorum. Bizim lisede okuduğumuz edebiyat kitapları şimdiki gibi değildi. O dönemin en önemli yazarlarından biri takma adla yazmıştı, biz üç yıl onun edebiyat kitaplarını okuduk. Sonra çok dost olduk, hoca öğrenci ilişkisi gelişti. Onun adını da az sonra söyleyeceğim. *Huzur*'dan Ahmet Hamdi Tanpınar'dan, bir başka yere atlıyorum, Yaşar Kemal'e. Yaşar Kemal'den söz ederken de bir başka roman yazarına atlıyorum, mesela Balzac'tan söz ediyorum. Onun romanı olan *Köy Hekimi* de çok etkilemişti beni.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Yaşar Kemal, Batı edebiyatı, Charles Dickens, Émile Zola, Dostoyevski, Tolstoy, Gogol, Çehov'un öyküleri ve oyunları... Lisede dört yıl boyunca okuduğumuz edebiyat kitabı bu yazarlardan örneklerle hazırlanmış, çok kaliteli, çok iyi düzenlenmiş bir kitaptı. O güne kadar yapılmışların en iyisiydi, hâlâ daha iyisi yapılabilmiş değildir. Yazarı Cevdet Kudret Solok'tur. Cevdet Kudret hoca yazmış ama kendi adıyla göndermemiş. Kendi adıyla gönderse, Talim Terbiye Kurulu onun kitabını seçmeyecek. Bu yüzden liselerin dört sınıfı için yazdığı Türkçe edebiyat ders kitaplarının imzasını Abdurrahman Nisari diye koyuyor. İmzası bu, öyle Talim Terbiye Kurulu'ndan geçiyor, yoksa geçemeyeceğini söylerdi hoca. Ona biraz ters bakıyorlar, dik insan çünkü. Dik durmasını bilen insan. Yıllar geçmişti onu İstanbul'da tanıdığım zaman. Şehir Tiyatroları'nda oynanmış piyesi de vardır, şiirleri vardır. İlerleyen zamanda ondan daha geniş söz etmek istiyorum. O edebiyat kitaplarından çok yararlandım. Elimden düşmezdi. Onun sınıflaması, derslere göre, yazarlara göre bilgi aktarımı, yani o tas-

nif edişi, eski deyimi kullanmak zorundayım, o kadar iyi bir dizi getiriyordu. Keyifle okuyorduk, orada kaynak gösterdiği kitapları merak ediyordum, kütüphaneden bulup okumaya çalışıyordum. Ne oluyor o zaman, ders kitabında alıntısını okuduğum o kitabı, diyelim ki Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk Memnu*, *Mai ve Siyah* ya da birçok kitaplarından örnek neyse, ben o kitabı bulur, onu da okurdum. Bu da ister istemez bende bir birikim sağlıyor.

- *Çok yararlı bir alışkanlık.*

- Analiz ve sentez yapabilmemi sağlıyor. Konuşurken bu konuda kim açıklama yapacak diye soruyorlar, en son ben açıklama yapıyorum. Kimseden parmak kalkmayınca ben kalkardım ya da edebiyat hocamız, söyle Hayati derdi. Bir tek Rauf hoca on vermezdi. On benim, dokuz senin derdi. Dokuzu yazardı deftere.

- *Niye öyle acaba?*

- Yaptığım ödevde hiç hata yok, açıklamamı yorumumu çok beğeniyor, bilgisini aktarıyorum onun istediği biçimde ama olmuyor işte. Bana senin notun on ama on benim, dokuz senin diyor. İkisi de pekiyi ya, fark etmiyor sonuçta, hocanın öyle bir sistemi vardı. Zaten başka kimseye vermiyordu ki on. Mehmet Deligönül'den geçici olarak onun sınıfına geçtiğimde tanışmıştık. Sınıf değişikliği olmuştu. Bir iki kişi yeni öğrenci olarak gittik oraya, diğerleri hep bir yıl önceki öğrencileriydi. İlk işi öğrenci temsilcisini seçmek oldu. Hemen sınıfta yoklama yaptı, oybirliği ile ben seçildim. Diğer adaylar elendi, çok aşağıda kaldı. Şaşırdı, Hayati daha dün geldi, demek ki hepinize sevdirmiş kendisini dedi. Her öğrenci için not tutardı, ayrıca bir defteri vardı, ben sık sık kullandığım o yabancı sözcüğü ilk kez ondan duymuştum, Hayati Asilyazıcı *pörfekt* bir öğrenci diye. Bunlar okulun anıları. Güzel tatlı yanları var fakat yılsonunda matematikten ikmale kalınca dünyamı şaşıırıyordum. Tekrar dönüyordum eylülde sınıflara. Kastamonu'da pastırma, fırının ekmeği ve döner müthiş güzeldir, olağanüstü güzeldir. Öyle bir

döner Sivas'ta da oluyordur, Kars'ta falan da olur herhalde. Et, su, hava, onlar güzel yapıyor işte, neyse, gene onları yemek kısmet diyerek geliyorum, sınavlara giriyorum. Ya takıntılı geçtim bir kere ya da beş numara veriyorlar geçiriyorlar, bu başarılı bir öğrenci diye. Bu tarafı da var işin.

Cumhuriyet yıllarında köy enstitüleri kurulduğu zaman, köy enstitülerinden biri de Kastamonu Gölköy'de kuruldu. Eskiden öğretmen okulu vardı, sonra köy enstitüsü kuruldu. Kız sanat enstitüsü de vardı. Gölköy denen yer, Kastamonu merkezden 19 km uzaklıkta, yani çok uzak değil. Ben köy enstitülerini ilk orada tanıdım. Orada arkadaşlar edindim, öğrencilerle ilişkim oldu, sık gittiğim için beni benimsediler. Onlar pek şehre inmiyorlardı, boş zamanlarında çalışıyorlardı. Okulun eğitim sistemi öyleydi. Ama çok iyi öğretmenler vardı, o kesin. Meral Çelen annesi babası köy enstitüsünde öğretmen olan bir arkadaşımızdı. O sonra Meral Nesin olacaktı, Aziz Nesin'le evlenecekti. Benim liseden arkadaşım. Sonra Aziz Nesin'le ayrıldılar ama Ali ve Ahmet Nesin'in annesidir. Güneye çekilmiş şimdi. Felsefe okudu İstanbul'da, hikâyeleri de güzeldi. Meral Çelen çok demokrat bir kadındı. Öğrenciliğinde keskin, zeki bir insandı. Çünkü anne babası köy enstitüsünde öğretmendi. Ama lisede okuttular onu. Öyle bir tercihleri vardı.

- *Gölköy'e nasıl giderdiniz?*

- Ben en az on beş günde bir gidiyordum. Küçük otobüsler vardı, minibüsten de otobüsten de farklı, eski model şeylerdi. Onlara biniyordum, ücretler de ucuzdu. 19 km gidiyordum, akşam son sefere yetişip dönüyordum. Orada yemek yapıyor, halay çekiliyor, müzik yapılıyordu, köy enstitülerinde yok yoktu. Her şey öğretiliyordu ve her şey yapılıyordu. Her dalda yetenekli öğrenciler, yeteneğini o dalda buluyorlardı; yazmaya ilgi duyuyorsa yazma yeteneğini, müziğe ilgisi varsa müzik yeteneğini, tiyatroya ilgi gösteriyorsa tiyatro yeteneğini geliştiriyordu. Köy enstitüsü önemli bir kuruluştur. Kapatılmadan hemen önce sayıları yirmiye

ulaşmıştı. Ama 1951'de kapatıldı. Kapatılma önergesi Bakanlar kuruluna Başbakan Adnan Menderes tarafından sunuluyor. Kapatma kararı bir çırpıda çıkıyor. Yalnız o dönemin Milli Eğitim Bakanı muhalefet etmişti. Sanıyorum adı Mehmet Başman'dı. Şimdi Ankara Müzik Festivali'ni düzenleyen Mehmet Başman'ın babasıdır. Milli eğitim müfettişi iken Demokrat Parti adayı oluyor, milletvekili oluyor, milletvekilliğinden Milli Eğitim Bakanlığı'na getiriliyor birinci Menderes kabinesinde. Bakanlar kuruluna bu önerge gelince herkes imzalıyor, bu ben imzalamam diyor. Ben Cumhuriyet eğitiminden gelmeyim, Atatürk ilkelerine ve Cumhuriyet ilkelerine inanan bir eğitimciyim, bakanım, milletvekiliyim neyse, ben imzalamam diyor. Onun üzerine Menderes telaşa kapılıyor ve hemen akıl hocası Celal Bayar'a başvuruyor. Celal Bayar diyor ki kolay, istifa et. Menderes'in hemen yüzünün değiştiğini söylerler, istifa lafına hiç tahammül edemedi zaten. Muhalefet milletvekili istifa et dediği zaman, küplere binerdi Meclis'te. Ben onları anımsıyorum, tabii sonradan okuduklarımdan da biliyorum. İstifa et, kabineni yeniden kur, Mehmet Başman'ı da kabine dışı bırak diyor Bayar. O sırada Bayındırlık Bakanı olan Tevfik İleri diyor ki, beni Milli Eğitim bakanı yapın, ben halkevlerini ve köy enstitülerini kapatayım. Oysa aynı Tevfik İleri milletvekili seçilmeden, Demokrat Parti'de bakan olmadan önce başka bir kişiydi. O da sizin İTÜ'den mezun bir inşaat mühendisidir, o zaman Nâzım'ın şiirlerini okuyan sol eğilimli bir öğrenciydi.

- *Allah Allah!*

- Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminde Samsun Bayındırlık Müdürlüğü'nü yaptığı sırada, Samsun'da halkevinin çıkardığı *19 Mayıs* adlı bir dergi var. Edebiyat, sanat, her şey var bu dergide. *19 Mayıs* dergisinde köy enstitülerini göklere çıkaran, öven bir yazısı yayınlanmıştır. Tabii bu yazı gizli kalmadı, Mahmut Makal'ın bir kitabında da yer aldı. O kitap Mahmut Makal tarafından bana da gönderildi, bende mevcut. Orada gerçekten çok olumlu olarak

görüyor ve övüyor. Sonra bir yolunu bulup, Demokrat Parti listesinden sanıyorum Rize milletvekili oluyor, çünkü Rizeli. Bayındırlık Bakanı oluyor ilk kabinede. Kabine değiştiği zaman, Başman'ın yerine ben Milli Eğitim bakanı olursam köy enstitülerini ve halkevlerini kapatırım diyor. Nitekim bu olayı da gerçekleştiriyor. Bakanlar Kurulu değişince, Bakanlar Kurulu'ndan geçti bu iki önerge ya da yasa tasarısı, neyse işte. Meclis'e sunuluyor. Meclis'te çoğunluk Demokrat Parti'de olduğu için özellikle Cumhuriyet Halk Partisi'nin büyük muhalefetine karşın bu kararı geçirirler. Düşünün, o masum köy enstitülerini Tefik İleri, bir fuhuş yuvası diye niteledi, bizim gözümüzün önünde. Bütün lise ve ortaokul öğrencileri, sanat okulu öğrencileri, köy enstitüleri, kız enstitüsü, oradaki bütün okul öğrencilerini hükümet meydanında topladılar. Bakan dört buçuk saate yakın konuştu, çok iyi anımsıyorum, çok dikkatle dinledim. O dönemde orada olan herkes anımsar, gizli bir şey kalmış değil, o dönemin gazeteleri de yazar. Ama ben birebir tanık olduğum için bunu ilk defa burada bizim anı defterimize geçiriyorum.

Orada çok ağır suçlamalarda bulundu. Yani köy enstitülerini öven adam 90 değil 180 derece dönüş yaptı. O iğrenç sözcükler bir bakanın ağzına yakışır mıydı, yakışmazdı, kimseye yakışmazdı bu sözler, hiç kimseye yakışmazdı. Ama Nâzım'ın şiirleriyle büyümüş, yetişmiş, bir üniversitede bu şiirlerle eğitimi tamamlamış birine hiç yakışmazdı. Eski Ankara Belediye Başkanı Murat Karayalçın, Tefik İleri'nin yeğenidir, son derece nitelikli insandır. Parti başkanlıklarında bulundu, bakanlık yaptı, başbakan yardımcılığında bulundu. Murat Karayalçın bir görüşmemizde sözünü etmişti. Ben o zamanlar yazarlar sendikasının genel sekreteriydim, Aziz Nesin'e 75. yaş jübilesi yapıyorduk. Ankara'daki görüşmemizde, Tefik İleri dayım olur, onun kütüphanesindeki kitapları okuyarak yetiştim dedi. Nâzım'ın şiirlerinin hepsi onda bulunurdu, ben oradan okurdum dedi. Böyle bir adam, köy enstitülerini ve halkevlerini nasıl oluyor da böylesine aşağılayıcı bir konuşmayla kötülüyor? Kimsenin sesi çıkmıyor orada, suskunluk içinde, güneş altında eriyip

gidiyoruz. İçimden lanetler yağıdıyorum, böyle mi Atatürkçülük, biz bunu mu öğrendik diyorum. O okuldaki hocalarımızın o an neler düşündüğünü bilemem ama bize o kadar güzel öğütler veren, o kadar bilgiler aktaran öğretmenlerimiz de bunları dinledi. Sadece onlar değil, halk da vardı tabii. Ama ben belgesel olarak tanıklık ettim, o dönemin bütün öğrencileri buna tanıktır. Bunu niçin Kastamonu'da açıkladı, bunu sonradan çok düşündüm.

1997'de UNESCO, Hasan Âli Yücel'i anma programına almıştı. Yıldız Teknik Üniversitesi Fransız dili edebiyatı bölüm başkanı Hasan Anamur uluslararası nitelikte bir kolokyum düzenledi. Yabancı öğretim üyeleri geldiler, kolokyumda çeviri bilimi ağırlık kazandı. Hasan Anamur benden altı ay, bir yıl önceden rica etmişti, bu kolokyumda senden Cumhuriyet eğitimi istiyorum, rica ediyorum, lütfen yapar mısın dedi. İlk tepkim, bu Cumhuriyet eğitiminin altından kalkamayacağım, ben eğitimci değilim, ben bir yazarım oldu. Hayır hayır, ben inanıyorum ki altından kalkarsın dedi. Ben de altı ay çalıştım. Araştırmadığım kitap kalmadı. Yirmi dosya sayfası bir bildiri sundum, onu yirmi dakikada özetleyerek anlattım. Yabancı konuklar, oradaki konuşmacılar en çok köy enstitüsü ve halkevlerine ilgi gösterdiler. Çünkü onlar çeviri konusunda zaten uzmandılar, işleri buydu. Ama köy enstitüleri ve halkevlerini anlattığımda yabancıların büyük ilgisi oraya odaklandı. Benim konuşmamdan sonra ara verildi. Böyle kolokyumlarda ara verilir, çay kahve içilir, sonra tekrar toplanılır. O arada bütün yabancılar çevrimi aldı, biraz daha bilgi aldılar köy enstitüsü ve halkevleri konusunda. Atatürk'e bağladılar, onun aydınlanması bağladılar konuyu. Doğrudur dedim, İnönü zamanında yapıldı ama daha önce düşünülmüştü. Hasan Âli Yücel'den önceki Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan'dı. İsmet İnönü cumhurbaşkanı olunca kabinede bir değişiklik yaptı, Saffet Arıkan'ı değiştirdi, İzmir milletvekili Hasan Âli Yücel'i Milli Eğitim Bakanı yaptı. Bütün o yenilikleri Hasan Âli Yücel getirdi. İnönü de çok dikkatli ve aydın bir devlet adamı olduğu için Hasan Âli Yücel'in bilgeliğinin farkın-

daydı. Onu Milli Eğitim Bakanlığı'na getirdi ve köy enstitüleri olgusu öyle gelişti. Köy enstitülerinin 20'de kalmasını istemeyen de İsmet İnönü oldu. Sonra kapatılmasına onun neden olduğunu da söylerler ama ben tersini savunurum. Onun bu konuda hiçbir suçu yok. İsterseniz bunu sonra anlatayım.

- *Aslında buraya girmişken ayrıntılarına da girelim.*

- Peki, bu önemli belge çünkü. Tabii aradan yıllar geçti. İsmail Hakkı Tonguç, Hasan Âli Yücel, hepsi yaşamını yitirdiler, İnönü daha siyasette sayılıyordu. Ama İsmail Hakkı Tonguç'un oğlu Doktor Engin Tonguç, babasının anılarını kitaplaştırdı ve Ant Yayınları'nda ilk yayını yapıldı. İkinci baskısı da yıllar sonra Yapı Kredi Yayınları arasında çıktı. Ne kadar acıdır ki, ilk baskısı 1971'den sonra ya da başka bir şekilde polis tarafından alınan kitaplarımla birlikte gitti. İkinci baskıyı bir arkadaş aldı, getireceğim dedi, Yapı Kredi'de çıkan anılar kitabı da gitti. Şimdi arıyorum o kitabı, yeniden basılırsa ya da sahaflarda bulursam alacağım. Orada İnönü'yle üç görüşmesinden söz eder İsmail Hakkı Tonguç. İnönü, İsmail Hakkı Tonguç'a der ki, biz köy enstitülerini 20 tanede bırakmayalım, 60'a çıkaralım. İsmail Hakkı Tonguç, "Şaşırdım, biz yirmiye zor kurduk, altmışı nasıl yaparız diye milli şefe sordum" diyor. İsmet İnönü de şunu diyor: "Ben kadro da bulacağım, para da vereceğim size, bunu altmışa çıkaralım." Gerekçesi de şu: "Gerek Atatürk zamanında, gerekse benim zamanımda toprak reformu yapılamadı. Bu toprak reformunu yapamıyoruz ama belli ölçülerde bu toprak reformuna bir bakış açısı, yani yakınlaşma sağlamalıyız. Köylüleri topraklandırma konusunu getirmek için, köy enstitülerini 60'a çıkarmalıyız." Matematikçiydi aynı zamanda İsmet İnönü, Osmanlı döneminde harp akademisinde matematik dersleri vermiştir. Kendisinin böyle matematiksel kurguları var, rakamları çok iyi tutuyor. Topçu subayı orduda ama matematikçi aynı zamanda. Bu 60 okulun hesabını yapmış, bunlardan iki yüz bin tarım uzmanı öğretmen mezun olacak, köylülere toprağı değerlendirme, topraklandırmanın nasıl

yapılacağı konusunda büyük yararlar sağlayacağız diyor. Üç ayrı görüşmede bunu yineliyor. Fakat biz bunu savsakladık, yerine getirmedik diyor Tonguç. İsmet İnönü de bir konuyu bir ya da iki defa, en çok üç defa gündeme getirir, yerine gelmezse o konuyu kapatır, üzerinde durmaz. Öyle bir yapısı var. Birkaç yıl önce Yapı Kredi Yayınları arasında *Sarı Defterler* çıktı, iki cilt halinde. İnönü'nün elyazısıyla günlükleridir bunlar. İnönü hep kapalı yazmış, o *Sarı Defterler* bende var. Okudum da o zaman. Bunlar yoktu. Diyor ki, işi üç defa söyledim diyor. İki defa söyledim diyor. Şu cevabı aldım diyor. Yorumu cümlelerin altında. Dikkatli okuduğunuz zaman ne demek istediğini anlıyorsunuz. Açık yazmıyor, onun için anılarını yazmadı. Atatürk de yazmadı anılarını. O büyük Nutuk'unu yarattı, o kadar. Süvari albaylığından emekli yazar Sabahattin Selek milli mücadelenin tarihini, üç ciltlik kitap halinde yazdı. Sabahattin Selek bu kitapları yazmadan önce İnönü'yle konuşuyor, anılarınızı yazar mısınız diyor. İnönü, hayır diyor. Sadece o günlükleri yayımlandı. Anı yazmıyor, çünkü anı yazarsa birçok şeyi açıklamak zorunda. Devlet adamı olarak anıları açıklamak kolay değil. Lozan'da ya da Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün nasıl mücadele verdiğini biliyor ama onlar açıklanmadı tam anlamıyla. Sadece Atatürk büyük Nutuk'unda taarruzun nasıl başladığını, nasıl geliştiğini, nasıl ilerlediğini anlatır. Dünya tarihinde eşi menendi yoktur. Böyle büyük bir insan gelmiş ülkemize, bir şans ama bugün o şans nasıl kullanmadığımızın acılığını duyuyorum hep.

İnönü burada başarı sağlayamıyor. Bir de sorduğunuzu açıklayayım. Köy enstitüleri daha kapanmadan önce, İnönü son kabinesini kuruyor. Muhalefet güçlenmiş durumda, o da farkında. Son seçim hükümetini kuruyor. Talim Terbiye'deki çevirmenlerin başında Sabahattin Eyüboğlu var. Halk Parti kökenli bilindiği için, İsmet İnönü ona soruyor. Ya da sorduruyor ki bunu Sabahattin Eyüboğlu'ndan duydum. Basit gibi geliyor ama önemli bir olay. Sabahattin Eyüboğlu bunu Aliye Berger'in Tünel'deki evinde anlattığı zaman Ahmet Hamdi Tanpınar, Nuri İyem, Nasip İyem, belki

Füreyya vardı. Bu kadar insanın içinde olayı nakletti, yani o kadar kalabalık değildi. Haber gönderiyor İnönü, Hasan Âli Yücel istifa etti, yerine kimi önerirsiniz diye. Ne kadar demokratik tavır bu! Talim Terbiye'de Hasan Âli Yücel ile çalışmışlar, herkesi tanıyor bunlar. Birçok hocalar var, profesörler var, doktorlar var, doçentler var; çevirmenler ordusu. 498 tane kitap çevrilmiş o dönem. Ama görevini bırakıyor, çünkü Demokrat Partili bazı ileri gelenler Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışanları solculukla ağır şekilde suçluyorlar. Kenan Öner-Hasan Âli Yücel davası çok ağır geçmiştir. Hasan Âli Yücel aklanmıştır ama yıpranmıştır, hırpalanmıştır, ne yazık ki o zamanın Cumhuriyet Halk Partisi'nin ileri gelenleri Hasan Âli Yücel'e sahip çıkmamışlardır. Ben bunun tanığıyım. Kenan Öner onu komünizmle suçladı. Hasan Âli Yücel bir Mevlevi idi. Mevleviliğe inanmış, derviş ruhlu bir insandı. Hem edebiyat hem felsefe okumuştur İstanbul Üniversitesi'nde; Fuat Köprülü'nün de öğrencisi olmuş edebiyatta, felsefe bölümünü bitirmiş. Bilgili, Türkiye'nin en aydın kişilerinden ve politikacılarından biri. Öğrenciyken hikâyesi de vardır. Köprülü 23 yaşında profesör olur Edebiyat Fakültesi'nde. 23 yaşında profesörlük görülmemiş bir şey. Müthiş bir Türk edebiyatı hoca, zaten Türk edebiyatı tarihinin kurucusu Fuat Köprülü'dür. Onun adını belirtmek lazım. O sınıfın içindedir Hasan Âli Yücel. Herhalde adını vermek doğru olmaz, o sınıfta ilgi duyduğu bir bayan arkadaşı var. Çok şiir yazmaz Hasan Âli Yücel ama bir şarkı güftesi vardır. "Sen bezmimize geldiğin akşam neler olmazdı" diye devam eden bir dördlük. Bu bestelenmiştir, güzel bir şarkıdır. O dördlüğü o sevdiği bayana yazar. Ünlü bir kadın olur o sonradan. Büyük bir politikacıyla evlenir. Ama bu bayan Fuat Köprülü'ye âşık olur. Fuat Köprülü güzel adam değil ama sempatik; 23 yaşında profesör, diğeri ise öğrenci.

- *Tünel'deki evden konuşuyorduk.*

- Ona geleceğim ama burayı bağlayayım. Onu da Tünel'deki açıklamaya bağlayacağım. Hasan Âli Yücel böyle bir adam. Onun

altını çiziyorum. *Bir Dehanın Romam* diye Goethe'nin hayatını roman şeklinde yazmıştır, o da bir şaheserdir, olağanüstü bir yapıttır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu üstüne incelemesi var. Kendi kitapları var bir yığın. Sonra Sabahattin Eyüboğlu der ki, bana haber gelir, kimi Milli Eğitim Bakanı yapalım diye. Arkadaşlarla konuştuk, tartıştık, değerlendirdik. O zaman Milli Eğitim Bakanlığı müfettişlerinden Reşat Şemsettin Sirer'i önerdik. Çünkü Sirer'i fazla tanımıyoruz ama kültürlü olduğundan eminiz. Almanya'da okumuş, Batı edebiyatını da biliyor. Kültürü çok yerinde. Türk edebiyatını iyi biliyor. Çok şık giyiniyor. Belki de bürokratların içinde en şık giyinenlerden biri, kolalı gömlek, hep koyu renk elbiseler. Ben tanıdım kendisini. İzledim, dinledim nutuk atarken, gördüm yakından. Sivas milletvekili oldu, ben Divriği'deydim ortaokulda. Divriği'ye gelince gördük, tabii merak ediyoruz. Sonra marifetlerini gördüm. O zaman o yönünü tanıdım. Üç defa aynı adamı tavsiye ettik diyor Eyüboğlu. Çünkü o kadar dolu, her şeyi mükemmel görünmüş ve hiç rengini belli etmemiş bunlara. Çok ülkücü, he-deflerine bağlı, ülkesini seven, Atatürkçü gözüküyor. Meğer bu öğrencilik yıllarında Hitler gençliğiyle ilişkiler kurmuş. Nihal Atsız, Reşat Şemsettin Sirer, böyle birkaç kişi var. O arada Pertev Naili Boratav da Almanya'da eğitim almaktadır. Cumhuriyet döneminin yurtdışına gönderdiği gençler bunlar. Almanya'dakiler böyle zehirlenir, Nihal Atsız ırkçı turancı olur. Faşist olur Reşat Şemsettin Sirer. Yurda dönerler ama geldiği zaman Nihal Atsız rengini belli eder. Onun başı derttedir. Reşat Şemsettin bürokraside olduğu için rengi hiç belli olmaz. O kadar mükemmel, her şeyi mükemmel ki ısrarla onu tavsiye ettik dedi Eyüboğlu. Sonunda İnönü onu bakan yapıyor, istemediği halde. Bunlar bir şey biliyor diyor ama sonradan köy enstitülerin kapatmanın ilk tohumunu Sirer atıyor. Tevfik İleri kapattı ama o bakan olarak kapattı. Reşat Şemsettin Sirer ilk tohumunu attı. 50'den önce oluyor bunlar.

- *Esas niyeti ne olabilir?*

- Faşist yapı. Faşizmi seçmiş Almanya'da. Köy enstitülerini istemiyor. Aydınlanmayı, köy enstitülerini istemeyen dış kuvvetler var. Çünkü üçüncü dünyayı aydınlatacak köy enstitüleri. Türkiye zaten Cumhuriyeti ve laikliği seçmiş bir ülke. İslam ülkelerinden farklı bir konumu var. Atatürk ilkelerini o zamana göre iyi oturtmuş. İlk on yılı çok başarılı. 38'den sonra, 45'lere kadar savaş giriyor. Savaşa düşüyor İsmet İnönü, en zor dönem ona kalıyor. İnönü'nün demek belli bir bilgisi var ki, Reşat Şemsettin Sirer'de ısrar etmiyor. Ama diğerlerinin ettiklerini görünce o anda fazla bir şey yapamıyor, onu seçiyor, o da ilk tohumu atıyor. Sonra Tevfik İleri de bunu yaptı. Kapatma önergesini imzaladı. Bakanlar Kurulu'ndan oybirliğiyle çıktı, Büyük Millet Meclisi'ne sunuldu. Çoğunluk Demokrat Parti'deydi. Köy enstitüleri kapatıldığı zaman o kitaplar böyle çukurlara atıldı. Evlere de gitmedi, yaktılar yıktılar yani. Bir terör havası içerisinde halkevinin bütün değerli yayınlarını, değerli kitaplıklarını öyle yerlere gömdüler ki sonradan ele geçmedi bir daha, kaybolup gitti. Çünkü onlar halkevlerini Cumhuriyet ilkelerini benimsemiş, Atatürk ilkelerinin yürütücüsü olarak görüyorlar; köy enstitülerini de aynı şekilde ve ülkeyi bunlardan arındırmak istiyorlar. Dış güçlerden de öyle öneriler geliyor. Köy enstitüleri ve halkevlerini kapatın diyor. Demokrat Parti bunları kapattıktan sonra Marshall yardımları başlıyor; Amerikan yardımı, traktör hikâyeleri. İsmet İnönü Menderes hükümetine bir buçuk ton altın teslim ediyor. Dış borçlar sıfır. Menderes iktidarını kaybedinceye kadar, o bir buçuk ton altının altından girip üstünden çıkıyor, kayboluyor, eriyor o hazine. Dolar nereden nereye çıkıyor. Yani Menderes'e bırakılan o güzel bütçeler allak bullak oluyor. O hızlı kalkınma, her mahallede bir milyoner yaratacağыз projesi fiyaskoyla sonuçlanıyor. Şuraya bir nokta koyalım.

- *Kastamonu ile Atatürk devrimlerini ne güzel birbirlerine bağladınız.*

- Kastamonu'nun eğitim açısından önemi üzerinde durduk. Oradaki lise eğitiminden çok yararlandığımı, öyle bir eğitimi bir daha kolay bulamayacağımı biliyordum, çünkü öğretmenlerim çok iyiydi. Kastamonu'nun da kendine özgü bir kültürü vardı. Rum beyliğinden Osmanlı İmparatorluğu'na geçişi ve Cumhuriyetin kuruluşundan önceki Kastamonu'nun önemi nereden geliyor, onu iyice açıklamak gerekiyor. Çünkü Kastamonu Kurtuluş Savaşı'ndan önce Ankara'ya destek verebilen tek yerdi. Ankara'ya gelecek yardımların geçit yeri olan liman İnebolu, Kastamonu'nun ilçesidir. İnebolu'ya deniz yoluyla gelen yardımlar, Kastamonu'ya geçiyor. Kastamonu'dan da Ankara'ya gidiyor. Türkiye'nin her tarafı düşman işgali altında o dönem. Ankara, Sivas ve Orta Anadolu'nun bir bölümü Kuvayi Milliyecilerin elinde. Padişahlık İstanbul'da teslim olmuş durumda. Ama Mustafa Kemal Ankara'da direniyor. Hatta düşmanın Polatlı'ya kadar gelmesi bile direnişi sekteye uğratmıyor. Kurtuluş Savaşı başlamadan önce ülkenin durumu öyle karanlıktı ki. Bunu bilen Parlamento üyelerinin bütün dedikodularına rağmen, Mustafa Kemal'in bu konuda çok ciddi bir çalışma yaptığını bilen iki kişi vardı. Bunlardan birincisi İsmet'tir, Albay İsmet; çünkü o zaman daha İnönü olmamıştı. İkincisi de Fevzi Çakmak, Fevzi Paşa. İsmet paşa olmamış, henüz albay ama Fevzi Paşa'nın paşa olduğunu biliyorum, Çakmak soyadını sonra, Cumhuriyetten sonra Soyadı Yasası çıktığında alacaktır. Bu yardımların gelmesi tabii ki kolay ve çabuk olamıyor. Ulaşım araçları yok, uçak yok. Hiçbir şey yok oradan buraya ulaşmak için, zaten uçakla gelmek mümkün değil. Karayoluyla bu ikmalin yapılabilirdiği tek yer Ankara. Bu yüzden Kuvayi Milliyeciler Ankara'da hem heyecan içindeler hem de büyük taarruzun başlamasını bekliyorlar. Ama niçin geciktiği konusunda hiçbir soruya cevap veremiyorlar. Kendi kendilerine sordukları bu soru ya da parlamentodaki parlamenterlerin yapmış olduğu dedikodular hiçbir şekilde karşılık bulamıyor. Çünkü

bu konuda, biraz önce belirttiğim gibi, kimsenin bir fikri yok. Albay İsmet ve Fevzi Paşa'dan başka elbette, bir de tabii bu işin başında ki Mustafa Kemal biliyor. Bu yardımlar oradan, İnebolu'dan geldi. Samsun'dan başka Doğu Karadeniz'in büyük kısmı da Anadolu gibi Kuvayi Milliyeye bağlıydı. Samsun'dan öteye İngiliz donanması gidememişti. İngiliz donanması ancak Samsun'a dek egemenlik kurabilmişti. Oradan gelen yardımlar da deniz yoluyla geliyor tabii, açıktan seyreden motorlarla falan. İşte böyle koşullarda savaşa hazırlık tabii ki uzun sürdü. Fakat daha önce belirttiğim gibi, Mustafa Kemal bu arada Muallimler Kurultayı'nı topladı, yani öğretmenler kurultayının ilkinin bu dönemde yaptı. Büyük taarruz başlamadan önce öğretmenlere gelecekteki hedeflerini gösterdi. Özetle dedi ki: Biz bu zaferi kazanacağız, ülkemizi düşmandan kurtaracağız ve öğretmenlere çok büyük görev düşüyor. Hepiniz eğitim ordusu olarak görev alacaksınız, çocuklarımızın eğitimini sizler bir an önce gerçekleştireceksiniz. Bu ilk öğretmenler kurultayının yapıldığı süreci düşünün, ilk kez yapılmış, bu kadar önemli bir toplantıyı yapmak savaştan önce kimsenin aklına gelmemiş, işte Mustafa Kemal'in aklına geliyor. Öğretmenlerin önemini belirtiyor. Yaptığı toplantıda kadın öğretmenler salonun solunda, erkek öğretmenler salonun sağında oturuyorlar. Yani öğretmenler ikiye ayrılmış durumda. Salona girdiği zaman, kürsüye çıkınca onlara hitap etmeden önce ilk söylediği şey şu: Neden böyle ayrı oturuyorsunuz, kadının erkek ayrımı yok bizde, karışık oturacaksınız diye buyuruyor ve onları karışık oturtuyor. Dikkatini çekiyor ayrı oturmaları. Böyle hiçbir şeyi atlamayan, olağanüstü bir zekâsı, olağanüstü bir sezgisi olan bir insan olduğu belli. 500 yılda bir kere geldiği de belli bizim açımızdan. Batı'da da örnekleri olmayan bir dâhi ve çok özel bir insan. Bu öğretmenler kurultayını başarıyla gerçekleştiriyor. Bu arada büyük taarruzun hazırlıkları ilerliyor.

Sakarya Meydan Muharebesi o döneme kadar yapılmış en büyük meydan muharebesi. Onu büyük bir zaferle kazanıyorlar. Hepsi Mustafa Kemal'in savaş taktiği ile oluyor. Aslında Osmanlı ordusunda

görev yaptığı yıllarda, 19. yüzyıl sonlarına doğru ordu büyük çöküntü halinde. Her cephede savaşı yitirirken, bir tek Mustafa Kemal'in yönetiminde yitirmiyor. Hangi cephede bulunursa bulunsun, Mustafa Kemal yenilgi yüzü görmemiş tek komutandı. Ne kadar ilginç; yani ülkenin ordusu yeniliyor, Mustafa Kemal'in komutasındaki birlik neyse, o zaman komutasına ne birlik verilmişse, bunlar Mustafa Kemal'in stratejisiyle sağladığı başarı nedeniyle, hiçbir zaman yenilgiye uğramıyor; o cephe düşmüyor. Orada başarı kazanılıyor, en azından direniliyor. Bunu bir örneği var. Hatay-Antakya, Fransızlara İngilizlere bırakılırken padişah buyuruyor, oradaki kuvvetini çek diyor. Çünkü onlar, Mustafa Kemal'in komutasındaki ordu çarpışıyor ve Mustafa Kemal yenilmiyor, alamıyorlar o bölgeyi, Antakya-Hatay'ı. Onun üzerine padişah buyuruyor, boşaltın orayı, biz söz verdik, düşmanlara teslim edeceğiz diyor. Bu ne kadar önemli bir olay, düşmana teslim edilecek! Diyor ki Mustafa Kemal, ben savaşçıyım, savaşmadan vatan toprağını düşmana teslim edemem ve dinlemiyor padişahı, padişahın genelkurmayını. Sonunda çözemeyeceklerini anlayınca, Fransız-İngiliz ordusu da alamıyor. Hem denizden hem karadan geldikleri halde, mümkün değil, kaybetmiyor savaşı Mustafa Kemal. Bunun üzerine önce Mustafa Kemal'i görevden alıyorlar. Görevden alındıktan sonra oradaki ordu lağvediliyor. Askeri deyim olduğu için bu eski sözcük kullanılıyor, ordu oradan dağıtılıyor, kaldırılıyor. Ondan sonra Fransız ve İngilizlere o bölge teslim ediliyor. Ne kadar acı verici ama Mustafa Kemal'in direnci de o kadar gurur ve onur verici. 1915 Çanakkale Savaşı'nın da büyük kahramanı olmuş Mustafa Kemal artık kendisine çok güveniyor. Çünkü savaşta taktikleri uygulamış, teorisini, pratiğini çok iyi bilen bir komutan olarak hiçbir şeyden gözü korkmuyor. Yani düşmanın gücünden, bu kadar bileşik ordulardan da korkmuyor, oysa bütün Batı saldırmış durumda. Osmanlı İmparatorluğu topraklarını işgal etmiş durumda. Buna rağmen bu savaşı kazanacaklarına inanıyor ki öğretmenler kurultayını topluyor. Ne kadar önemli. İşte böyle bir Kuvayı Milliye'yi en çok besleyen yol olduğu için Kastamonu büyük önem kazanıyor.

Tevfik İleri'nin Milli Eğitim Bakanı olarak neden Kastamonu'ya geldiğini, köy enstitüleri ve halkevlerini neden kapattıklarını ilk kez orada, dört buçuk saatlik bir konuşma yaparak açıkladığını defalarca düşünmüşümdür. Cumhuriyet eğitim tarihine ilişkin yaptığım araştırmalarda da hiçbir ipucu bulamadım. Bu konuda bir tek benim analiz ve sentezim var. Doğrudur değildir ama doğruya yakın olandır benim görüşüm. İlk olarak Kastamonu, dediğim gibi, Kurtuluş Savaşı'nda birincil görev yapan bir liman kenti. İnebolu'yla denize bağlı, karayoluyla da Anadolu'nun bizim elimizdeki topraklarına bağlı. Bütün yardım oradan geliyor, başka yerden gelemiyor. İkincisi, Kastamonu'da Gölköy Köy Enstitüsü var. 19 km uzaklıkta, neredeyse şehrin içerisinde sayılır. Türkiye'de açılan yirmi köy enstitüsünden bir tanesi. Bu köy enstitüsünde sık sık gezdiğim için iyi biliyorum, bunlar çok önemli eğitim kurumları olarak Türkiye'de yüz aklarıydı, sözünü ettik. Tevfik İleri böyle bir enstitünün bulunduğu yere gelmeyi öngörüyor; tercih ediyor. Hem enstitü var hem oradan sesini duyuracak. Bence, Kurtuluş Savaşı'nda Kuvayı Milliye ruhunun başlatıldığı yardım yolunun önemini bildikleri için gelip bu kapanış nutkunu orada atıyor. Başka yerde atabilir, Ankara'nın bir ilçesinde veya Bursa'da atabilir, her yerde atabilir. Afyon da çok önemli Kurtuluş Savaşı'nda. Sakarya da çok önemli. Ama orada yapmasının ilk nedeni, köy enstitüsünün oluşu. İkincisi de bu yardımların oradan gelişi. Yani Kuvayı Milliye ruhunu besleyen kaynağın o bölge oluşu. Bir de, Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Atatürk devrimlerini gerçekleştirirken, devrimlerinden biri olan Şapka Devrimi'ni başka hiçbir ilde yapmıyor, gidiyor Kastamonu'da yapıyor. Bu Şapka Devrimi'ni Kastamonu'da yapması çok önemli bir olay.

- *Şapka Devrimi de orada yapıldıysa konuşmanın oraya çekilmesi çok daha çekici...*

- Menderes'in de bir Meclis konuşmasında, bu konuşma belgelerde vardır, Atatürk devrimlerinin tutanı var tutmayanı var diyor,

biraz eleştiriyor Atatürk devrimlerini. İnönü savunuyor, Meclis'te büyük gürültüler kopuyor. Siz Saidi Nursi'yi kullanıyorsunuz diyor. Saidi Nursi de demiyor İsmet İnönü, Saidi Kürdi deyip propaganda olarak seçim alanlarına çıkıyorsunuz, Cumhuriyetçiliğe ve Atatürkçülüğe bağlı kuvvetler ve halk sizi orada çatışmaya sevk edebilir, olay çıkabilir. Çünkü siz milleti bölmeye çalışıyorsunuz diyor. Dediği de çıkıyor, sonra Demokrat Parti'nin çöküş yıllarına doğru Vatan Cepheleri kuruluyor. Vatan Cephesi'ne de devamlı insanlar kaydediliyor. İstemeyenler dışında kalıyor, isteyenler Vatan Cephesi'ne giriyor. Yani Demokrat Parti'yi tutanlar-tutmayanlar ikilemi ortaya çıkıyor. Yani böyle bir kaosa gidiliyor. Tabii ki bütün bunlar olmasaydı, Menderes başarısız olmasaydı, kabinesi başarısız olmasaydı, 27 Mayıs 1960 Devrimi gerçekleşmezdi. Çünkü çok stratejik bir devrim olarak tarihe geçmiştir. Onun önemi ayrıdır. 12 Mart cuntadır, askeri cunta müdahalesidir, 12 Eylül de askeri cunta müdahalesidir. 27 Mayıs 1960 çok farklı boyutta bir devrim hareketidir. Çünkü Atatürk devrimlerinin duraklama noktaları olan eylemleri, köy enstitülerinin kapatılmasını, halkevlerinin kapatılmasını, buna benzer olarak ezanın Türkçeden eski Arapçaya çevrilmesi... Demokrat Parti iktidara gelir gelmez bunları yaptı. Akıl hocaları onu vermiş çünkü. Çok iyi anımsıyorum hem ezanın Arapçaya çevrilmesini hem de anayasanın Osmanlıca yazılmasını. 1924 Anayasası da imla bakımından değiştirilip Osmanlıcaya çevriliyor. Yani öztürkçesini değiştiriyorlar. Bunlar Atatürk devrimlerine küçük de olsa birer darbedir, birer dokunmadır, birer tepkidir. O bakımdan Kastamonu'nun neden seçildiği konusundaki düşüncelerime daha çok sahip çıkıyorum. Ve bunu doğru buluyorum. Evet, şimdi orayı geçebiliriz.

- *Lisenin ardından ne yaptınız?*

- Kastamonu Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul'a geliyorum. Hukuk Fakültesi'ne kaydoluyorum. O zaman üniversite sınavları yok. Bir tek İstanbul Teknik Üniversitesi'nde sınav yapıldı. Her

bölüme sınavla girilirdi. Güzel Sanatlara gitmek için tabii resim yapmak gerekirdi. Yetenek sınavı olurdu. Diğer üniversitelerde, hatta tıp fakültesine bile sınavsız kayıt olabiliyordunuz, evet sınavsız. Hukuku seçtim fakat devam sorunu çıktı karşıma. İstanbul'a geldikten sonra çalışmak zorundaydım. Gazeteciliğe sıcak bakıyordum. Üstelik Kastamonu'da son yılımda gazeteciliğe başlamıştım.

- Evet, bunu anlatmıştınız.

- Ufak akşam gazeteleri çıkardı o zaman İstanbul'da, *Haber, Son Posta* gibi. İşte bu gazetelerin birinde birkaç sanat yazısı yazdım. Baktım orada olmayacak, yeni yayınlanmakta olan o önemli muhalefet dergisinde yazmaya başladım. *Kim* adındaki bu dergi, günümüzün yüksek tirajlı muhalefet dergisi *Aydınlık*'a benziyordu. Benim yaşamımda çok önemli bir dönüm noktasıdır bu. *Kim* dergisinde sanat yazıları yazmaya, yorumlar yapmaya başladım. İlk zamanlar resim üstüne eleştiriler yazıyordum. Orada imza kullanılmazdı, tıpkı *Time* dergisi gibi imzasız çıkardı yazılar. Derginin künyesi vardır, sahibi, yazı işleri müdürü, yardımcıları, sekreterlik ve yayın kurulu, yazarlar diye geçen oradaki yazarlar listesine girdim kısa zamanda. Yazdığım yazılar ses getirmeye başladı. Ama bu birdenbire olmadı.

Şöyle başlayayım anlatmaya İstanbul'a gelişimi: Ben lise sonda okuduğum sırada Neşet Kuyumcu hocamın kitabevine her hafta sonu uğrardım. Oradaki dergileri karıştırırdık. O zaman *Varlık* dergisi, *Yeditepe* dergisini alıyordum ama bunların dışında *Hayat* ve *Ses* dergilerini de haftalık güncellikleri nedeniyle o kitabevinde karıştırıyordum. Sanıyorum *Hayat* dergisindeydi ama *Ses*'de de olabilir -iki dergi de ofset baskı ve renkli basılırdı, Yapı Kredi yayınlıyordu bu iki dergiyi de- Aliye Berger'in ödül alan bir resmini gördüm. Yağlıboya bir tabloydu. Güneşin doğuşunu çağrıştıran bir kompozisyonu vardı. Hatta yarışmayı yitiren bazı ünlü ressamalar bu tabloyu van Gogh esinlenmesi diye niteleyerek eleştirdiler. Ama van Gogh'la hiç ilgisi yoktu. Aliye Berger'in ilk yağlıboya çalışmasıydı.

Aliye Berger'den de söz etmek istiyorum. Çünkü benim sanat dünyamda, kültür yaşamımda Aliye Berger'in çok özel ve öznel bir yeri vardır. İstanbul'a geldiğim zaman Fethi Kayaalp'den rica ettim, beni Aliye Berger'le tanıştırması için. Kayaalp'e de uzun ömürler diliyorum, adı sık sık geçer benim konuşmalarımda, anılarımda. Çünkü Fethi hoca gravür yapıyordu, Berger de iyi bir gravür sanatçısıydı. Ama ödül alan resmi yağlıboya bir çalışmaydı. Onu sonradan görüştüğümde öğrendim. Bir hafta içinde yapmış, bitirmiş. Daha yağlıboyası kurumadan son gün, son dakikalarda ancak yetiştirip teslim edebilmiş. Yarışmada Radice adındaki ünlü Fransız eleştirimen ve iki üç kişilik bir seçici kurul vardı. Radice başkandı, jürideki diğer üç kişi de yabancıydı. Eğer yerli olsaydı zaten Aliye Berger'e kimse şans tanımazdı. Yarışmaya yüzlerce eser katılmıştı, çünkü ödül o zamana göre nakit para olarak yüksek bir miktardı. Yapı Kredi'de o dönemde kültür bölümünün başında Vedat Nedim Tör vardı ama Yapı Kredi'nin kültür ağırlıklı bir banka olmasının en büyük etkeni, kurucusu ve sahibi Kâzım Taşkent'ti. Onun desteği ve yardımıyla Vedat Nedim Tör sanat dergilerinde, sanat etkinliklerinde faydalı oldu. İyi işler yaptı. Fakat Kâzım Taşkent bütün bunlara yer vermeseydi kültüre ve sanata açılışı bu kadar geniş olmayabilirdi. O gelenek oluştu. Bugün bile Yapı Kredi'de kültür yayınları alışkanlığı sürmektedir. Ricam sonucu, Fethi hocayla bir gün buluştuk ve Aliye Berger'in Tünel'deki evine gittik. Tesadüf Aliye Berger evindeydi. Telefonu falan yok. O zaman telefon çok zor, alınamıyor. Aliye Berger de telefonsuz olduğu için, telefon etmek için her seferinde giyiniyor -dışarıya da ev giyimiyle çıkmaz, ciddi makyajını yapar, giyinir, öyle çıkar ve telefonu olan bir bakkaldan ya da başka bir yerden telefon ederdi. Postane de yoktu o zaman oralarda. Şimdi Galatasaray'da postane var ama o zaman yoktu. Her neyse. Biz gittik. Aliye Berger'le beni tanıştırdı hoca. Demek ki sorduğum sorular hoşuna gitti Aliye Berger'in. Ondan sonra çalışmalarını gördük, gravür atölyesini gördük, o da evin içindeydi. Bir odayı atölye olarak kullanıyordu,

o el baskısı gravür makinesi vardı odada. Elleri yıpranmıştı bakır yontmaktan, bakır üzerine resim yapmaktan, şimdiki teknik yoktu o zaman. Ama çok önemli bir gravür sanatçısıydı. O anlattığım yağlıboya resmini çok beğenmiştim. Küçük Sahne'ye asmışlardı o zaman. Küçük Sahne Tiyatrosu'na gidip görmüştüm. Şimdi Yapı Kredi koleksiyonundadır, çok kıymetli bir resim. İlk gördüğümde de etkilenmiştim, tabii orijinalini görünce üzerimdeki etkisi daha da arttı. Ben bu duygularımı heyecanlı bir şekilde anlattım. Resim ve gravüre yaklaşımımı, bakış açımı beğendi, hoşuna gitti. Ben eşimi kaybettikten sonra büyük bir bunalım geçirdim dedi. Hatta intihar denedim, intihar da ettim, kurtardılar dedi. Büyükada'da yirmi yıl birlikte yaşadıkları, keman sanatçısı ve müzik profesörü Macar asıllı Karl Berger'di kocası. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye göç etmiş, çok yakışıklı bir adamdı. Evde kocaman bir resmi asılıydı, ben o resminden tanıyorum. Onunla yirmi yıllık beraberlikten sonra evleniyorlar. Evlendikten yirmi-yirmi beş gün sonra adam kalp krizinden ölüyor. O zaman Aliye Berger'in dünyası yıkılıyor. Bunları bana daha sonraları anlattı ama Aliye Berger ilginç bir kadındı. Gravür resme başlayışını anlattı, ağlayacağım anımsarken. Ben resme bir sıkıntı sonunda başladım dedi. Ben, ama bu sonradan başladığınız resimde, özellikle gravür alanında bu kadar nasıl ilerlediniz dedim. Ablam Fahrünnisa Zeyd de iyi bir ressam dedi. O da çok ünlü bir ressam. Onun da adını biliyordum tabii. Onu da, Füreyya'yı da tanımak istediğimi söyledim. Bütün ailenizi, Cevat Şakir Bey'i de tanımak istiyorum dedim. Cevat Şakir, ünlü Halikarnas Balıkcısı. Ailemi tanımak istiyorsun, hepsini tanıyacaksın dedi bana. Ablasının resimlerini gösterdi. Fethi hocayla birlikte bakıyoruz ilk gün. Fethi hoca çok az konuşuyor. Daha çok ben konuşuyorum merakımdan. Ablasını anlattı. Onun kocası kral naibiydi dedi, Londra'da büyükelçi oldu şimdi. Fahrünnisa Hanım da sefire oluyor tabii. Kocası kral naibi, Irak kralı küçükken amcası yönetiyor ülkeyi. Ancak 18 yaşına gelince kral oluyor çocuk. Onu devirip öldürdüler. Irak'taki şiddet geleneği Saddam'a dek geldi.

Saddam'ın kendisi de kanlı gitti işte. Kanlı bir gelişin kanlı bir gidişi derler ya. İşte tarih tekerrür etmemeli ama bazen tarih tekerrür ediyor. Tekrarlıyor bazı şeyleri. Tarihten ders almak gerekiyor.

Kral 18 yaşına gelinceye kadar, ailenin en büyüğü kral naibi olur, Kralın görevini yapar. Çünkü imza yetkisi filan yok. Kral odur ama yetki diğerindedir. 18 yaşını doldurunca da krala devrediliyor iktidar. Ondan sonra adam gidiyor, Londra büyükelçisi oluyor. Bilmem ne Zeyd adı. Fahrünnisa Hanım'ın ilk evliliği değil bu. Daha önce Fecri Ati edebiyatının kurucularından bir prensle evlidir. Adını unuttum, soyadı Devrim'dir.

- *Evet.*

- Adını hatırlayacağım. Çünkü sözlükte adı var, çok tanınmış bir kişi. Ondan iki çocuğu oluyor: Nejat Devrim, Şirin Devrim. Şirin Devrim Amerika'da tiyatro okuyor, tiyatro sanatçısı oluyor. Oğlu Nejat Devrim burada, Güzel Sanatlar Akademisi'nde Nuri İyem'in sınıfında okuyor, burayı bitirdikten sonra Paris'e gidiyor, orada kalıyor uzun yıllar. Hatta yerleşiyor oraya. Bir Polonyalı kadınla evleniyor. Arada bir Türkiye'ye geliyor. Birkaç yıl önce yaşamını yitiriyor. Fahrünnisa Zeyd'den sonra ölüyor tabii. Annesi, yani Aliye Berger'in ablası Londra'da sefire iken, kardeşinin bunalımına üzülüyor ve derhal yanına, Londra'ya aldırıyor onu.

- *Bunalım geçirdiği sırada kaç yaşlarında?*

- 40-45'lerinde. Çünkü 20 yıl beraber olmuşlar adamla, evlendikten 20 gün sonra kalpten gidiyor. Çok hoş adammış. Karl Berger, Bülent Tarcan'ın ilk keman hocası, hatta Suna Kan'ın da ilk hocası o. Kan'ı ona gösteriyorlar, yeteneği konusunda fikir beyan ediyor. Ayla Erduran'ı görüyor, Ayla Erduran ilk derslerini küçük bir çocukken ondan alıyor. Çünkü iyi bir keman profesörü, oradaki konservatuvardan geliyor. Aliye Berger Londra'ya gidince ablası diyor ki, sen böyle boş oturamazsın. Resme yeteneği olduğunu biliyor ablası. Resim yapmıyor ama resme yeteneği var. Onu İngilte-

re'nin en ünlü gravür ustasının yanına veriyor. Adam çok ünlü bir gravür ustası; onunla çalışıyor Berger. Bu 1948 falan. 47-48 yılları. 1948'de orada yaptığı ilk gravür bende var. Saklıyorum onu. Son yaptığı gravür de bende var. Son yıllardan iki ufak gravürü var bende. 1948'de yaptığı çok ilginç. Siyah beyaz tabii. Son yaptığını da kasap kâğıdına renkli baskı yapmıştı. Kendi buluşları bunlar. O zaman kasaplar kıymayı, eti doğrayıp sert bir kâğıda sararlardı. Böyle naylon falan yok o dönemlerde.

- *O kâğıtları çok severdim, hatırlıyorum.*

- Kasap kâğıdı tabir edilir, onda yaptığı bir gravür var. Çok yetenekli olduğu zaten 48'deki gravürlerinden anlaşılıyor. Çok sahip çıkmadı onlara, hep hediye etti, sağa sola dağıttı, sattı ucuz ucuz. Çünkü geçinmek zorundaydı. Aile yoksul düşmüştü. Eski Şakir Paşa ailesine mensup çocuklardı bunlar ama Şakir Paşa öldüğü zaman ancak Büyükada'da bir evi, Divan Otel'i'nin karşısında Hilton'a gitmeden orada bir evi kalmış, öyle çok varlıklı değil. Adana havaalanının adı da Şakir Paşa Havaalanı'dır; halen Türk Hava Yolları uçaklarının inip kalktığı havaalanı. Ama ünlü bir paşadır. Çocuklarını iyi eğitmişlerdir. Bir cinayete kurban gittiği söylenir emekliliğinde. O cinayete oğlu Cevat Şakir'in de karıştığı söylenir. Suçsuzluğunu tam ispat edemez, mahkûm olur. Mahkûm olduğu zaman bir süresini cezaevinde geçirir, bir süresine de Bodrum kalebentliğinde yani sürgünde devam eder. Bodrum o zaman keşfedilmemiştir. Cevat Şakir botanik eğitimi görmüş, sonra Oxford'da okumuş bir adam. 16. yüzyıldan tutun da günümüze kadar İngilizcenin en ayrıntılısını bilen, İngiliz dili ustası bir insandı. O dönemde turist rehberleri pek yoktu. O bölgeye gelen turistleri gezdirirdi. Sonra Bodrum'daki kalebentliği bitince İzmir'e yerleşti. İzmir'e yerleştiği zaman da İzmir'e gelen turistleri Efes'e o götürür getirirdi.

- İlk turist rehberlerinden.

- Profesyonel turist rehberlerinden. Mecburen yaptığı iş. İlk yazdığı öykü kitapları Yeditepe'de yayınlanıyordu. Bende onlardan, Yeditepe'deki yayınlanmış hikâyelerden bir kitap kalabildi. Her şey kaybolmuş gitmiş, ben de bir göçebe ailenin çocuğu olduğum, hep yatılı okullardan geçtiğim için, onun imzasını taşıyan bir tek kitabı var bende. Tabii diğer kitapları var, Bilgi Kitabevi tüm yapıtlarını bastı. Ama o zaman onları imzalatmayı düşünmedim nendense. Sonradan, ölümünden sonra baskılar hızlandı, o baskılar çok satmaya başladı. Nendense birçok yazarların yapıtları ölümünden sonra daha çok satıyor. Bir tek Aziz Nesin ve Kemal Tahir'in sağlığında satış rakamları büyüktü. Aziz Nesin kitapları rekor düzeyde satardı. *Devlet Ana*'dan itibaren Kemal Tahir'in bütün romanları da çok satardı. Ölümülerinden sonra bu satışlar biraz azaldı. İşte onlar için tersi oldu.

Dönelim Aliye Berger'e. Aliye Berger gravürü ilerletti, uzun yıllar yurtdışında kaldı. Sonra ablasının da oradaki işi bitti. Çünkü krallık devrildikten sonra onların büyükelçilikleri de bitti. Abla sefire olmaktan çıktı ama kocası Londra'da olduğu için öldürülmedi.

- Yoksa öldürülecekti.

- Kesin öldürülecekti. Başta kral, bütün sülalesini kazıdı gitti darbeciler. Aliye Berger'in işte böyle bir resim serüveni var. Sözü-nü ettiğimiz, Yapı Kredi'deki resmi de o gravür yaptığı dönemlerin çalışması, 54-55 yılları. Narmanlı Yurdu'nun düz giriş katında Bedri Rahmi'nin bir atölyesi vardı. Orada çalışırdı Bedri Rahmi; kol-tuğunda paspartular, birçok resim malzemeleri, hep telaşlı grip çıkarken Aliye Berger'in dikkatini çekiyor. Aliye Berger de üst katta. Onun yatak odasının penceresi Narmanlı Yurdu'nun, binanın içindeki boşluğu görüyor. Özellikle kapısına varıncaya kadar Bedri Rahmi'nin atölyesini görüyor. Karşı karşıya kalıyor iki daire. Biri giriş katında diğeri birinci katta oturuyor. Karl Berger'le birlikte kaldıkları ev burası. Yakınları Bedros derdi Bedri Rahmi'ye. Berger

soruyor: Bedros, nedir bu telaşın? Canım, bir resim yarışması var, diyor Bedri Rahmi. Nedir, nedir diye iki üç defa ısrarlı sorudan sonra, Yapı Kredi'de bir yarışma var, onla uğraşıyorum, diyor. Tam da yanıtlamıyor soruyu. Aliye Berger'in içine kurt düşüyor. Kalkıyor, giyiniyor, Yapı Kredi Bankası'na gidiyor, resim yarışması varmış, bana bir broşür verin, diyor. Veriyorlar tabii. Bir okuyor ki bir hafta kalmış katılmak için. Vay be diyor, bu kadar ressam dostlarım var, hiçbiri bana söylemedi, ben şimdi duyuyorum. Derhal atölyesine kapanıyor, yedi gün yedi gece uyumadan, içmeden çalışıyor. Onun öyle bir tarzı var. Sarı votkayı kendi yapar, limonlu votka içer ve sabahlara kadar çalışırdı. Ben iyi biliyorum onun çalışma yöntemini. Yedi gün yedi gecede bitiriyor. Son gün saat 17.00'de kapanacak başvuru. Beş on dakika kala götürüyor. Tablosunu kapalı teslim ediyor, rumuzla katılıyor. Sonuçlar açıklandığı zaman, akademinin o ünlü hocalarının, Türkiye'nin en büyük ressamlarının katıldığı yarışmada Aliye Berger birinci oluyor. Jüri de yabancı. Üç kişilik jüri.

- *Çok ünlü ressamlar onlar da...*

- Hepsi var, hepsi var. Ondan sonra bu ödülü aldı diye veryansın ettiler. Eleştiriler, yazılar, çiziler: O ressam değil, nasıl alır, canım yağlıboya yapmış almış. Gravür yapıyor ama yağlıboya. Kurallara uygun boyu bosu, yani ebatları... Kapalı, yani başvurunuzda isminizi açıklamıyorsunuz. Yasak, isim yok. Neyse, işte o resim beni etkiledi. O resim benim Aliye Berger'le tanışmama neden oldu. Aliye Berger o gün, Fethi hocayla gittiğim zaman beni çok dinledi. Sonra ayrıldık. Ben sizi bekliyorum, gelin dedi. Burada toplantılar olur bizde dedi.

O dönemde çalıştığım için üniversiteye tam devam edemiyordum. İşe girdiğim için ancak bazı derslere gidebiliyordum. Çıktığımda Beyoğlu'na geliyorum ve Aliye Berger'e uğruyordum. O dostluk çok ilerledi aramızda, karşılıklı birbirimizi çok sevdik. Çok farklı bir insandı. Görünüşüyle içi bir değildi. Değişik makyaj yapıyor-

du, değişik havada, beyaz sarı arası, yani saman sarısı saçları, iri gözleri falan, belki eskiden çok güzelmiş. O kadar acılardan sonra, alımlı bir güzelliği kalmamış ama çok zarif bir tarafı var. Dame de Sion mezunudur. Orada yazdığı kompozisyonlarını görürdüm. Evde duruyordu, onları saklamış. Dokuzdan az notu yok Fransızca yazdığı kompozisyonlarda. O ailede bir yetenek var demek ki. O da yeteneğini resimde kullandı. Onun evinde çok insan tanıdım. Asıl oraya gelmek istiyorum.

- *Evet, bize Aliye Berger'i anlatır mısınız?*

- Aliye Berger dışa vuran durumuyla sadece bir gravür sanatçısı ya da ödüllü bir ressam değildi. İç dünyasının çok zengin olduğunu ilerleyen günlerde yakından tanıdıkça anlayacaktım. Aliye Berger Şakir Paşa ailesinin en farklı insanıydı diyebilirim. Şakir Paşa ailesi köklü ve eski bir aile, o ailede sanatçı çıkmıştır genel olarak. Hakiye ablaları dışında hemen hepsi sanatçı olmuşlardı. Başta Cevat Şakir Halikarnas Balıkcısı, sonra onun kardeşi Suat Şakir vardı. O da sanattan anlayan, resmi ve diğer sanat dallarını seven bir insandı. Ama turizm işini seçmişti. O dönemlerde turizm Türkiye'de gelişmemişken Antalya'ya gidip turizm çalışmaları yapıyordu. Onun oğlu Cem Şakir ressamdı. Akademik eğitimden geçmemesine karşın, aldığı derslerle kendini kanıtlayan, iyi resim yapan biriydi. Çok uzun yaşamadı diyebilirim. Hayata erken veda etti. İyi bir ressamdı, onu söyleyebilirim. Ama ben o ailede Aliye Berger'in resim anlayışına ve onun gravürdeki dünyasına çok sık tanık oluyordum. Çünkü boş zamanlarımda en çok onun evine uğrardım. Sohbet ederdik, konuşurduk, sarı votkasını kendi yapar, hem içer hem de konukları geldiği zaman sarı votka ikram ederdi. Her zaman, belki ayda ortalama iki kez, en az ayda bir kez mutlaka bir kokteyl verir, kordiplomatikten tutun ünlü sanatçılara kadar konuk ederdi. Bunların içinde kimler vardı? Evet, bunların içinde tabii ki yakın dostu, Fahrünnisa Zeyd ablası; yurtdışında sefire o. Daha Irak darbesi olmamış, krallık devam ediyor. Yeğeni

Füreyya, Hakiye ablasının kızı. O seramik alanında, Türkiye'nin en iyi seramikçisi olmuş. Füreyya'nın da öyküsünü Ayşe Kulin yazdı. Onun da öyküsü farklı. Bir rahatsızlık geçiriyor, İsviçre'ye tedaviye gönderiyorlar; ciğerlerinden önemli bir rahatsızlık. Orada iyileştiği zaman ilk işi resimle ilgilenmesi ve seramik çalışması. İlk derslerine öyle başlıyor ve sonra bu konuyu geliştiriyor, Türkiye'nin bir numaralı seramik ustalarından biri oluyor Füreyya. Resimden de çok iyi anlardı, teyzesi Aliye Berger'in gravürlerini çok beğenirdi. Bugün Aliye Berger'in gravürleri sağda solda bulunabiliyor ama diğer resamlara bakıldığında onlarla aynı fiyatta değilse, bunun nedeni Aliye Berger'in bu konuda numaralama yöntemini kullanmayışı, ticari gözle bakmayışıdır. Siparişe göre de yapıyordu ama Aliye Berger başka bir dünyanın insanıydı. Resimde, gravürde yaşamını yansıtacak biçimde çalışmalar gerçekleştirerek kendini geliştiriyordu. Sergileri izlerdi, konserleri izlerdi. Çünkü o ailede konser tutkusu yaygındı.

Aliye Berger'in gravürleri hem somut hem de soyut yönleri olan ama somutu daha ağır basan, çok değişik gravürlerdi, İstanbul'da o boyutta gravür yapılmıyordu. Yıllar sonra Tatbiki Güzel Sanatlar Akademisi açılacak ve orada Alman hocalar gelip gravür atölyelerini kurup akademik eğitim verecekler, gravür sanatçılarını, grafikerleri, resamları eğitecekler. Tatbiki Güzel Sanatlar Akademisi uygulamalı olduğu için çok önemli bir işlevi yerine getirecekti. Sonra öğretim bizim hocalara kalacaktır. Bizim hocalar da oldukça iyi götürmeye çalıştılar ama Almanların gidişinden sonra o disiplin biraz bozuldu. Ama hâlâ önemini koruyor. Çünkü iyi Alman hocaların elinde yetişmiş iyi sanatçılar çıktı. Sonra Tatbiki Güzel Sanatlar Akademisi ismini değiştirdi ve Marmara Güzel Sanatlar Akademisi adını aldı.

- *Başka kimleri tanıdınız?*

- Cevat Şakir 15 günde bir ya da 20 günde bir mutlaka İstanbul'a gelir, gelir gelmez önce Aliye Berger'e uğradı. Aliye Berger kokteyl

vereceği zaman genellikle Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir'in İstanbul'a geleceği zamana denk düşürürdü. Kordiplomatikten bir Amerikan Başkonsolosu varsa, bir diğeri de İngiliz Başkonsolosu olurdu; sonra Alman olurdu. Ben bütün bu çevrelere Aliye Berger'in sayesinde girdiğimi itiraf etmeliyim. Bundan büyük bir keyifle söz edebilirim. Çünkü Aliye Berger'in en yakın dostlarından biri oldum. Bundan da hayatım boyunca mutluluk duydum. Ve bundan övünç payımı kendime çıkarıyorum. Çünkü orada kimleri tanımadım. Önce Nuri İyem'i tanıdım. İyi dostuydu. Nasip İyem'i tanıdım, Nuri Bey'in eşini. Ondan sonra Sabahattin Eyüboğlu'nu tanıdım. Eşini tanıdım, Magdi Rufer piyanistti. Adalet Cimcoz'u tanıdım. Eşi Mehmet Ali Cimcoz'u tanıdım. İstanbul'un en ünlü avukatlarından biriydi. Adalet Cimcoz da dublaj kraliçesiydi o dönemde.

- *Sesi hâlâ kulağımdadır.*

- Evet, taklit edebiliyorsun. Hatta bana önermiştir. Sesimin bariton olması nedeniyle, dublaj yapmam için İpek Stüdyosu'na da götürmüştür ama bu sıkıntıya dayanamazdım, ben gazeteciydim. Uzun soluklu bir iş, ben burada saatlerce kalırsam basındaki görevimi ihmal etmiş olurum, o zaman işime son verilir dedim. O zamana göre dublajda iyi para verilmesinde karşın yazarlığı, basını önde tuttuğum için dublaj yapmadım. Zaten az önce sözünü etmiştim *Kim* dergisinde yazmaya başlamıştım. Küçük gazetelerden *Son Saat*'in genel yayın müdürü Dilaver Uzgören bir gün, Hayati Bey yazılarınızı beğenmemek mümkün değil. Ama siz büyük gazetelere, önemli yerlere layıksınız. Çünkü bizim gazetenin okurlarına göre değilsiniz, önemli gazetelere yazmanızı, öyle bir alanda yola devam etmenizi öneriyorum dedi. Kısa bir süre sonra da *Kim* dergisinde yazmaya başlıyorum. Yani onun teşhisi doğru çıktı, o zaman ki tanısı diyelim. Yazarlık öyle kolay yapılacak iş değildi. Bunun altyapısı vardı.

Aliye Berger'in evine dönelim isterseniz. Yaşar Kemal, Fikret Adil, bunlar zaman zaman oranın konukları olurlardı. Ama bir

küçük grubu hiç değişmezdi. Küçük grubun içinde olduğumu bildiğim için, bunu başka bir özellik ile belirtmek istiyorum. Çünkü Aliye Berger'in gerçekten yakınında olmak, insan yönünü tanımak, sanatçı kişiliğini bilmek, yaşamının acı yönlerini öğrenmiş olmam, trajik yönlerini bilmem bir başka yakınlıktı ama bazı şeyleri uzun boylu anlatmak istemiyorum. Çok yetenekli bir insandı. Yazarlığa soyunsaydı, o ailenin genetiğinde olan yazarlıkta da ilerleyecekti. Fakat Karl Berger nedeniyle müziğe tutkuluydu. Ailecek küçük yaşlarda piyano, keman dersleri aldıkları için hepsinin iyi kötü bir müzik altyapıları vardı. Ama Aliye Berger, Karl Berger'in eşi oldu sonradan, daha önce de birlikte yaşadılar uzun yıllar. Karl Berger çok büyük bir keman virtüözüydü ve büyük bir keman profesörüydü. Ayla Erduran'ları, Suna Kan'ları, bunları önceden görüp geleceğini çizebilen büyük bir pedagog yönü de vardı. Hatta Bülent Tarcan hocadan dinlemiştim; Bülent Tarcan bestecidir ama Türkiye'nin sayılı beyin cerrahlarından biriydi aynı zamanda. Bülent Tarcan'ın da ilk kocası Karl Berger'miş. Bana kendisi anlatmıştı, birçok insan o dönemin en ünlü hocası olduğu için ondan ders alırlardı. Tabii ki Ahmet Hamdi Tanpınar o çekirdek kadronun değişmezlerinden biriydi. Nuri İyem, Nasip İyem, Füreyya ve diğerleri; Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye'deyse eşi Magdi Rufer, Fikret Adil eşiyle gelir; ilk yıllarda, sağlığında Sabri Esat Siyavuşgil ve Tilda Siyavuşgil gelirdi. Tilda Siyavuşgil de tanıdığım kültürlü bayanlardan biriydi. Siyavuşgil öldükten sonra Tilda, Aliye Berger'in toplantılarına gelir giderdi, dostlukları devam etti. Onun da Fransız diline ve Türkçeye hâkimiyeti, deyim üstünlüğü inanılmaz boyuttaydı. Hatta biraz da gençliğimin verdiği cesaretle, Sabri Esat Siyavuşgil hocanın büyük çevirilerine sizin çok yardımınızın dokunduğu söylenir deyince, tabii ki dedi, birlikte çalışılırken benim yardımım olurdu. Sabri Esat Siyavuşgil hep üniversitede ders veriyordu. Fransız dili edebiyatı profesörüydü. *Cyrano de Bergerac* adlı yapıtı çevirdiği zaman büyük yankılar uyandı. İstanbul çalkalandı o tiyatro olayı ile. Onun manzum çevirisini yapmıştı. Dili

biraz eskiydi ama o dili o kadar iyi kullanmıştı ki hâlâ geçerliliği vardır bu çevirinin. Belki onu yeni baştan ele alabilirdi Sabahattin Eyüboğlu, hiç dokunmadı ona. Asıl dili Fransızca olmasına karşın, Shakespeare'den de eserler çevirdi. Sabahattin Eyüboğlu da bu çekirdek kadronun içindeydi.

Halikarnas Balıkcısı İstanbul'a geldiği zaman önce mutlaka Aliye Berger'e uğrar, toplantı varsa kokteyl varsa katılır. Sonra birkaç gün kalır, İzmir'e dönerdi. Bodrum'u ortaya çıkarmıştır, orada kalebentliğe mahkûm edilmiş bir yazardı. İşte o yöreleri çok iyi anlatır, çok iyi bilir. Denizi, insanları ve oradaki bitki dokusunu değiştirip Bodrum'u Bodrum yapan Halikarnas Balıkcısı'dır. Bunları o zaman onlardan dinleyerek tanımak, tabii ki benim için hem öğretisel yandan önem taşırdı hem de onlarla söyleşilerde bulunmak, onları dinlemek zevkliydi. Ben notlar alırdım, o notları kaybetmeseydim bugün çok değerli olurdu. Çünkü edebiyat üzerine çok güzel konuşmalar yapardı; sanat üzerine de. Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Eyüboğlu, geldiği zaman Halikarnas Balıkcısı söyleşirlerdi. Arada bir Yaşar Kemal ve Tilda Kemal gelirlerdi. Onlar da katıldığı zaman konu sanata dönerdi. Zaten hepsi sanatçıydı. Arada bir kordiplomatikten gelenler de bu sanat söyleşilerine katılırlardı. Beni daha ilk kokteylde tanıyan bir hanım, İngiliz basın müdürü Mister Hide'ın eşi Bayan Hide diğer yabancılara, "future critic" diye tanıştırdı. Bu bana bir cesaret verdi. Eleştiri yazmam için yüreklendim ve küçük gazetelerde eleştiri yazıları yazdım. Ama *Kim* dergisine başladığım zaman ilk yazımı Meclis'teki tablolarla ilgili olarak yazdım, uzun süre böyle resimle ilgili yazılar yazmaya devam ettim. Resim yazılarımı beğeniliyordu. Uzun yıllar resim yazılarımı sürdürdüm. Sonra tiyatro yazılarına başladım. Yine Aliye Berger sayesinde konserlere gidiyordum, hiçbirini kaçırmıyordum. Onlara bütçe ayırıyordum, başlangıçta kendimi kanıtlayıncaya kadar konserlere ücretimi ödeyerek gidiyordum. Ünlü virtüözler geldiği zaman paramı esirgemedim gidiyordum. Arka yer de olsa, ikinci sıra da olsa, balkon da olsa mutlaka biletimi alı-

yordum. Ama mümkün merteye en iyi yerden, bütçemin yettiğince en iyi yerden alıp gidiyordum. Sanat yazarlığımın gelişmesine bu konserler, tiyatrolar ve resim sergileri neden oldu. Yani onlara düşkünlüğüm, onlar üzerinde çalışmalarımı sürdürmem, onlar üzerinde araştırma yapmam beni geliştiriyordu. O konuda başlangıçta yorumlu sanat haberleri yazıyordum. Sonra yavaş yavaş küçük eleştirel nitelikteki yazılara başladım, ona Fransız dilinde "kronik" diyorlar. Zaten gazetelerde de çok yer vermiyorlar; tek sütun yer veriyorlardı. Ama kısa sürede kendimi Babîâlî'de sanat eleştirmeni olarak kabul ettirebildim. *Kim* dergisinde yazılarım imzasız çıkarıldı. Künyesinde sanat bölümü yazarları arasında adım vardı. Zaten bir süre sonra yazı işleri yardımcılığına kadar yükseldim. Sonra uzun yıllar o dergide yazı işleri müdürü oldum. Orada çok önemli basın eğitimimi aldım diyebilirim. Sonra basın yayında okumam o kadar önemli değil. Bu gazetecilikte çalışmak pratik olarak çok önemliydi. Çünkü orada yaşayarak yapıyorsunuz gazeteciliği. Tıpkı dans öğrenmek gibi, kitaptan istediğiniz kadar okuyun, eşinizle dans etmeden tam olarak öğrenemezsiniz.

- *Türkiye'deki eğitim sisteminde önemli bir konuyu atlıyoruz. Usta çırak ilişkisiyle pek çok zanaat güzelce öğrenilir. Biz bilgi alışverişinin yeterli olacağını sanıyoruz. Böyle giderse bazı mesleklerin erbablarını bulamayacağız galiba.*

- Çok doğru söylüyorsunuz. Çünkü burada bir şey var. Ben Aliye Berger'in atölyede çalışmalarını severek izlerken, bir gravürün nasıl yapılıp bir kompozisyonun bakıra nasıl çizildiğini yaşamaya çalışıyordum. Nuri İyem'i yakından tanıdıktan sonra, onun atölyesine giderdim. Resim sanatını Fethi hocadan sonra onun atölyesinde çok iyi izlemeye başlamıştım. Nuri hocaya soruyordum, çünkü resme çok hâkim bir ressamdı. Onu da saygıyla anıyorum; Aliye Berger'i de, Füreyya'yı da, Halikarnas Balıkcısı'nı da. Bu saydıklarımın hiçbirisi yaşamıyor. Hepsini saygı ve sevgiyle anıyorum. Çünkü onlardan çok şey öğrendim. Zaten usta çırak ilişkisi olmadan,

söylediğiniz gibi, insan bir yere varamaz. Ben yurtdışına gittiğim zaman, hep izin alır konservatuvarlardaki eğitim sistemine bakardım. Ya da tiyatroların, operaların, balelerin provalarını izlerdim. Oradan çok şey öğrenirdim, not alırdım, sonra gider ve akşam varsa o temsili izlerdim. Yani yaşamın bu boyutunu, teori ve pratiği birleştirerek gerçekleştirseniz sizin alanınız da genişler, bilginiz de artar, kültürünüz de artar.

İstanbul'a gelişimin ikinci yılı başında, yine Aliye Berger'in evinde Rezzan Lerzan Bengisu'yu tanıdım. O Rekreasyon Cemiyeti'nin kurucusu ve başkanıydı. Kendisi el sanatı olarak ağaç yontma, heykel ve benzeri işler yapıyordu. Çok başarılıydı. Ordinaryüs Profesör Naci Bengisu'nun eşiydi. Oğlu Ünal Bengisu şimdi tanınmış bir göz doktorudur. Naci Bengisu da Almanların döneminde üniversitede yetişmiş ünlü göz hekimlerimizden biriydi. Bu kişileri tanımak çok kısa sürede çevre edinmemi sağladı. Lerzan Hanım'ın ilk söylediği şey, siz konserlere gidiyorsunuz, müzikle de ilginiz var, siz gelin, haftaya filarmoni derneğine sizi önereceğim ve filarmoni derneğine üye yapalım, üye kaydedelim sizi dedi. Söylediği hafta gittik, filarmoni şimdiki bulunduğum binanın, Ulusal Kanal'ın bulunduğu yerin biraz ilerisinde. Deva Çıkmazı mı ne, bir çıkmaz sokaktaki bir binanın içindeydi. Kâzım Taşkent kuruculardan biriydi. Filarmoni derneği o zaman Türkiye'de müzik alanında çok önemli görevler üstlenmişti. Şimdi kurumun yaşaması için sevgili arkadaşım Panayot Abacı büyük çaba sarf ediyor; Profesör Doktor Ersi Abacı da öyle. Lerzan Bengisu'nun önerisiyle ben uzun yıllar işte buraya üye oldum. Üye olduğum zaman filarmoni derneğinin başkanlığını Cemal Reşit Rey hoca yapıyordu. Cemal Reşit Rey Türk beşlerinin ölümsüz bestecilerinden biriydi. Ona da bir yer ayırmam gerekiyor.

- Yeri gelmişken biraz da müzik alanında tanıdığımız sanatçılardan söz edelim.

- Tanıdığım ilk büyük besteci Cemal Reşit Rey'di. İstanbul'a gelişimin üzerinden bir yıl geçmeden filarmoni derneğine üye ol-

duğum zaman, Cemal Reşit Rey hocayı tanıma onuruna eriştim. Son derece sıcak, iletişim kurmasını bilen, hem orkestra şefi hem besteci ve Türk beşlerinin en önemlilerinden biri. Ve belki birincisi, tabii bunu biraz boyumu aşarak söylüyorum. Cemal Reşit Rey gerçekten Türkiye'nin çoksesli müziğine büyük katkılarda bulunmuştur. Şu kadarını söyleyeyim, orada yorum dersleri veriyordu. Benim ilk işim gazetecilikten zaman ayırıp, çünkü ekmeğimi oradan kazanıyordum, gelip Cemal Reşit Reyin yorum derslerine katılmak oldu. Kevser hocadan ortaokulda öğrendiğim ve lisede zaman zaman yinelediğim nota ve solfejin yanı sıra yorum bilgisi karşıma çıktı ve Cemal Reşit Rey hocadan büyük senfonilerin, büyük konçertoların, ünlü sonatların yorumlarını öğrenmeye başladık. Oradaki öğrenciler arasında bulunmak bana büyük bir keyif veriyordu. Ona bir yıl kadar devam edebildim, çok yoğundu işim.

O zaman Saray ve Şan sinemasında konserler oluyordu. Artık yazı yazmaya, sanat haberlerini genişleterek vermeye başlamıştım. Artık kuyruklara girip bilet almaktan kurtulmuştum. Bana bilet ayırmaya başlamıştı empozaryolar. Şehir Tiyatroları o zaman önemliydi. Küçük Sahne vardı bir tek, özel tiyatrolar pek yoktu o dönemde. İstanbul'daki Küçük Sahne, Türkiye'de kurulmuş ilk özel tiyatro konumundaydı. Onu da Muhsin Ertuğrul hocamız kurmuştu; yani Türk tiyatrosuna büyük katkısı olan Muhsin Ertuğrul. Bunlar benim tanıdığım büyük isimler, bunlar böyle iki cümleyle anlatılmaz, bunlara yer ayırmak gerekiyor çünkü. Bunları tanımak bir onurdur ve gelecek kuşaklara onların özelliklerini belirtmek, onları tanıyan bizlere düşer. Hele benim gibi müzik eleştirmeni olan, tiyatro, opera, bale yazan biri için bu alanlarda tanıdığım insanların boyutlu çizgilerini altlarını çizerek yorumlamak, onları tanımlamak, önemli bir görevdir. Anılarımın en zengin yönünü bu büyük ustalar oluşturacaktır.

Cemal Reşit Rey gerçekten üzerinde durulması gereken bir insan; Nuri İyem de öyle. Nuri İyem'in 60. sanat yılı yapıldı. Ondan birkaç yıl sonra yaşamını yitirdi, çok ilginç bir Türk ressamıydı.

Tanıdığım zaman soyut resim yapıyordu. Benim tanıdığım dönemde soyutun en iyi ressamlarının başında geliyordu. Başka soyut ressamlar da vardı. Nuri İyem çok büyüklerden biriydi. Fransa'ya burs verildiği halde gitmemişti, biraz politik yönü vardı. O politik tavrından ötürü sıkıntı yaşamıştır; hem ailesi hem de kendisi yaşamıştır, işkence de görmüştür Nuri İyem. Tabutluklara kadar gitmiştir, hasara uğramıştır. Fakat daha soyut resim yaparken bile yaptığı portreler çok önemliydi. İstek üzerine portre yapardı. Müt-hiş bir portre ressamı olarak kalabilirdi. Sonra Türk kadınlarını, özellikle acı çeken, horlanan, ezilen, dövülen Türk kadınlarının portrelerini çizdi yıllarca. Nuri İyem o portrelerle büyük ilgi gördü. Bunu yapmaya başladığı zaman soyut resmi bırakmış, 60'lardan sonra somut resme yönelmişti. Onun yetiştirdiği birçok öğrenciler var; geçenlerde yitirdiğimiz Ömer Uluç mesela. Ondan sonra çok ünlü oldular, boynuz kulağı geçer. Ama yadsıyanlar da oldu. Nuri İyem'in Türk resmine çok iyi sanatçılar kazandırdığı bir gerçektir. Gelininin Bebek'te işlettiği resim galerisi Nuri İyem'in adına yakışır güzellikte. Gelininin adı Nevin'dir, Nevin İyem. Boğaziçi mezunudur ama Nuri İyem'in oğlu Ümit İyem'le evlendikten sonra galeriyi açtı. Çok başarılı bir biçimde yönetmektedir. 60. sanat yılında Nuri İyem'in bütün yapıtlarını içeren iki ciltlik bir katalog çıkardı. Orada yazılar yer aldı. Herkes Nuri İyem üzerine yazılar yazdı. Benim de Nuri İyem üstüne yazdığım bir yazı vardır o kitapta. Bende ki kitaplar çalındı. Ama aradan çok zaman geçti. Çalındıktan bir süre sonra Nevin İyem yeniden vereceğini söyledi ama aradan üç yıl geçti. Kaldı mı kalmadı mı, o şansımı da yitirdiğimi düşünüyorum.

Nuri İyem'in bu iki ciltlik kitabında, çok sayıda yazı ve bütün resimler yer aldı. Gerçekten, iki ciltlik o kitap çok önemli bir kitaptır. Ve çok yoğun yazılarla doludur. Nuri İyem üstüne yazdığım yazıyı beğenmesi, hatta bu kitabın içinde bana göre en güzel yazı Hayati'nin yazısı olmuş demesi benim için bir övünme noktası da olabilir. Çünkü Nuri İyem'in bana öğrettiği şeyler vardı. Boş zamanlarımda atölyesine giderdim. O zaman Şişli'de oturduğum bir

dönemdi, evi de Şişli'deydi, çok yakındı. Atölyesinde o hiç boş durmaz, resim yapardı. Resim yaptığı zaman, hangi renklerin hangi renklerle daha iyi değ erleneceğini iyi bilirdi, renk ustasıydı. Resmi A'dan Z'ye kadar, Nuri İyem kadar bilen başka çok değ erli hocalar da vardı. Onları da yeri zamanı gelince anlatacağım. Hiçbiri diğ erinden üstündür demiyorum ama Nuri İyem'i yakından tanıdığım için, yaptığı resimlerden resim tekniğini öğrenmiştim. Eleştirilerimde bu teknikten yararlanarak edindiğim bilgiler de kullandığım için, eleştiri yazılarımı çok beğenirdi.       bir dönemde kendisi de yazdı resim eleştirisi. Kızıyordu eleştirmenlere, iyi değ erlendiremiyorlar diye. Başına düşüp kendisi yazıyordu. Ama tabii çok bilgili resim eleştirileri yazıyordu. O konuda daha başka bir örnek vereceğim yeri gelince. şehir operası açıldığında, ilk opera yazımın nasıl beğenildiğini maestro Niyazi'den dinleyeceğiz. Onu da anlatmak zorundayım.

- *Tabii, bunların kaydedilmesi çok önemli.*

- Akademi Cumartesi günleri de yarım gün çalışma yapardı. Ama atölyeler boş durmazdı. Öğrenciler orada çalışmalarını s rd r rlerd . Hafta arasında boş zaman bulunca, konsere kaçarken bir saat önce çıkıp Fındıklı'daki Güzel Sanatlar Akademisi'ne uğrar, zamanla tanıdığım hocaların izniyle o atölyeleri gezer, oradaki çalışmaların kokusunu alırdım. Onların öğretilerini böyle görme olanağını bulurdum. Bu kadar zamanımı ayırmaya çalıştığım bir dalda, aldığım övgüler varsa bunları söylemekte sakınca görmüyorum.       bütün yaşamımı sanat üzerine kurdum. Ondan başka bir yaşama bi imim olmadı. Yöneticilik yaptım ama sanat üzerine yöneticilik yaptım. Sanat yazıları yazdım. Jüri  yeliklerim var birçok dalda, onları zamanı gelince anlatacağım. Akademideki resim atölyelerinden çok güzel şeyler öğrendiğimi belirtebilirim. Orada çok sanatçıları tanıdım, çok insanları gördüm. Oradaki heykel çalışmalarını, resim çalışmalarını izledim. Fethi hocam da Anadolu'daki resim hocalığını bırakıp tekrar gravür atölyesine döndü, gravür atölyesi

şefi oldu. Onun atölyesinden de her zaman yararlanırdım. Bir sanatı sevdiğiniz zaman onun üstüne artıları koymak artık size kalıyor. Ona artılar eklemediğiniz zaman, bir dönemden sonra hem diliniz o konuda yalınlaşır hem de felsefeniz yozlaşabilir, verimli olmaz.

- *Öyle mi?*

- Çünkü ona zenginlik katacaksınız. Siz dansınızı geliştiriyorsunuz, dansınızı besliyorsunuz, beslemek için görüyorum ki birçok şeyler yapıyorsunuz. Hem okuyarak hem izleyerek hem öğrenmeye devam ederek hem teori ve pratiği geliştirerek bir yol açmışsınız kendinize. Ben de aynı şeyi yapıyordum. Yani eleştirmen oldum diye çıkmıyordum. Şimdi de öyleyim. Etkinlikleri izlemeye çalışıyorum, olabildiğince kendi dünya görüşümle değerlendiriyorum. Edebiyatı hiçbir zaman ihmal etmediğim için edebiyat yazı dilimi zenginleştirdi. Felsefe, mantık, dünya görüşüme boyutlar kattı. Çünkü felsefecileri okuduğum zaman başka bir dünyaya girmiş oldum. Edebiyatla felsefeyi birleştirdiğim zaman, yazma gücümün daha da arttığını gördüm. Ben Sabahattin Eyüboğlu ile özellikle Ahmet Hamdi Tanpınar'da bu ikilemi görüyordum. Anlattıkları konularda, söyledikleri şeylerde, onlardan dinlediklerimden yola çıktığımda, kendi biçimimde bunları yapmaya çalıştım. Tabii önce bir çıraklık döneminden geçtim. Çıraklığı inkâr etmiyorum. Ama Ahmet Hamdi Tanpınar bir Bach'ı dinlediği zaman Itri ile bağlantı kurabiliyordu. Bunu ilk kez gördüm. Sabahattin Eyüboğlu bir Shakespeare'den söz ederken başka bir felsefeyle bağlantı kuruyordu. Yunan tragedyasından nasıl alıntılar yaptığını, nasıl yararlandığını anlatıyordu. Bana o bir ufuk açtı. Shakespeare'in mevcut kitaplarını bulup aldım. Okumaya başladım, kitaplığıma koydum. Kitapların önsözlerinin Shakespeare'in Hamlet'te, Atinalı Timon'da, Venedik Taciri'nden nasıl, nereden, hangi kaynaklardan yararlandığını söylemesi önemliydi ama daha ben bu kitaplara ulaşmadan önce Sabahattin Eyüboğlu bunlardan örnekler veriyordu aramızda yapılan söyleşilerde.

- *Ne kadar güzel, orada öğreniyordunuz.*

- Bir eğitimdi bu. Hemen kitapları alıp okuyarak bunları özüm-süyordum, pekiştiriyordum. Resim üzerine o zaman çok az kitap vardı. Ama onları da bulmaya çalışıyordum, yoksa da ressam-lardan soruşturuyordum. Bir resmi çözememişsem soruyordum. Bu kompozisyonndan ben bunu anlıyorum, doğru mu anlamışım diyordum. Eğer ressamı tanıyorsam elbette, tanımıyorsam sor-muyordum zaten. Sormaktan öğrenmekten hiçbir zaman gocun-madım. Çünkü ne derdi Sokrat, çok bilinen bir tümce ama yinele-mekte fayda var, Sokrat, binlerce yıl önce Atina'da yaşamış büyük bir filozof. Büyük bir okul yaratmış orada, Eflatun bile öğrencisi olmuş. Ne diyor, bildiğim bir şey varsa, o da hiçbir şey bilmediğim-dir. Çok basit, yalın bir sözcük ama her şeyi anlatıyor. Artık bunun felsefesini yapmaya, anlatmaya gerek yok. Baldıran zehri içmeye mahkûm edildiği zaman ne yapıyor Sokrat. Sürgüne gönderelim, seni ölümden kurtaralım diyor mahkeme. Çünkü mahkeme biliyor ki Sokrat haksızlıkla mahkûm oluyor. Savunması da çok iyi ki Sok-rat'ın, Türkçeye de çevrildi; bir hukuk abidesi. Öyle bir savunma yapıyor ki onu mahkûm etmeye karar vermiş mahkeme bir yol bu-luyor, sizi sürgüne gönderelim de ölümden kurtulun diyor. Hayır diyor Sokrat, sürgüne gitmem. Neden diyor mahkeme. Haklıyım, ben suçlu değilim, sürgüne gidersem siz haklı çıkarsınız, ben mah-kûm olurum, ben mahkûmiyetinizi kabul etmiyorum. Çünkü ben suçladığınız şeyleri kabul etmiyorum, ben öğreti üzerine çalışmı-şım. Sizin dediğinizi yaparsam suçluluğumu kabul etmiş olurum, olmayan suçluluğumu niye kabul edeyim, ölümü tercih ederim di-yor. Ve hapse atılıyor.

Orada iki seçenek var. Gardiyanla diyalogu var. O diyalogda gardiyan da buna yardımcı olmak istiyor. Sokrat'ın direnen kişili-ğine hayran kalıyor. Zaman zaman gardiyanla çekişmeleri var, tar-tışmaları var. Sonunda eşî bir yolunu buluyor. Gardiyana geliyor, bir para karşılığında kapıyı açık bırak, Sokrat'ı kaçırayım diyor. Olur diyor gardiyan da. Para karşılığında Sokrat cezaevinden kaç-

mış olacak. Hücrede tek Sokrates var. Gardiyan çekip gidiyor başka tarafa. Sokrat hayır diyor, ben gitmem, gidersem suçlu olduğum çıkar ortaya. Ben suçlu değilim ki gideyim diyor. Öyle güzel bir mantık, böyle bir davranış hukuk tarihinde görülmemiştir. Karısı yalvarıyor. Ben gitmem diyor, sürgüne de gitmem. Kaçalım diyor, onu da kabul etmem, çünkü ben suçlu değilim, suçlu olmadığımı kanıtlamak için bu baldıran zehrini içeceğim diyor. Ve içiyor, orada intihar ediyor. Böyle bir felsefeyi erken kavradığınız zaman, sizin de boyutunuz değişiyor, bakış açınız değişiyor. Sabahattin Eyüboğlu'yla Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Doğu-Batı sentezleri çok önemliydi. Oraya Azra Erhat da gelirdi.

Halikarnas Balıkcısı ise Batı ağırlıklıydı. Ama Anadolu uygarlığını da çok iyi bilirdi. Hem Oxford'da okumuş hem İtalya'da botanik eğitimini almış çılgın bir adam. 16. yüzyıl İngilizcesini en iyi konuşanlardan biri ve belki de birincisi. İngilizler hayran kalır, onlara rehberlik yapar. Bu adam duyulduğu zaman herkes Bodrum'a gelmeye başladı. Bodrum küçük bir yer o zaman, otel motel de yok. Pansiyonlar vardı. Bir Bodrum ki ben yetiştim. Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir, Sabahattin Eyüboğlu, eşi, Azra Erhat ve daha bir iki arkadaşları. Ben onların ilk mavi yolculuklarına katılmış biriyim. Benden daha mutlusu olabilir mi? Onlar hayatın felsefesini başka türlü çıkarmasını biliyorlardı. Fakat her konuşmalarında bir olayı, bir gerçeği vurguluyorlardı. Hem dünyadaki sanat olaylarını hem Türkiye'deki sanat olaylarını tartışıyorlardı. Sabahattin Eyüboğlu halk edebiyatını getirirdi, Batı edebiyatıyla mukayese eder, karşılaştırır, kendi dünya görüşünü açıklardı. Ahmet Hamdi Tanpınar örneğin, Itri'ye bayılırdı. Ama Batı müziğini dinlediği zamanlarda onlardan keyif almasını da bilirdi. Türk edebiyatını en iyi bilen büyük hocalardan biri. Yahya Kemal'i yorumlayışı çok farklı; hiç kimse onun gibi yorumlayamamıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın öğrencileri bilirler, Edebiyat Fakültesi'nde dersleri çok önemliydi. Çok yalın bir yaşamı vardı. Biraz pejmürde derler buna Batılılar, yani kendine çeki düzen vermez.

- *Salaş diye bir tabir vardır, bilirsiniz. Rahat yani, zorunluluklardan biraz uzak, sanki onu çağırıştırdı bana.*

- Evet, tabii. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 19. yüzyıl Türk edebiyatı üzerine yazdığı kitap, bugün hâlâ aşılmamıştır. Türk edebiyat tarihini ilk yazıya döken Fuat Köprülü'dür, Ahmet Hamdi Tanpınar da Fuat Köprülü'den mutlaka yararlanmış, o kaynaklardan yola çıkmış. Ahmet Hamdi Tanpınar 19. yüzyıl Türk edebiyatını alabildiğine kendine özgü, kendi biçiminde yazmıştır. Ne yazık ki devamını getiremedi. Belki notları vardı, ömrü yetmedi. Biraz ağır ama temiz çalışırdı. Onun romanlarını şimdi bir çırpıda saymayım. Ama o romanlarını not alalım.

- *Tamam.*

- Dönelim müziğe. Cemal Reşit Rey renkli kişiliği ile çok değişik bir insandı. Çok öğrenci yetiştirmiştir. Yani pedagog yönü de çok yüksekti. Cemal Reşit Rey, Ahmet Adnan Saygun, Ferit Alnar, Necil Kâzım Akses ve Ulvi Cemal Erkin, Türk Beşleri diye bilinir. Türk çoksesli müziğinin öncüleridir. Cumhuriyet döneminde her biri Batı'ya gönderilerek eğitim almışlardır. Bunların yalnız biri, Cemal Reşit Rey, ailesi tarafından çok küçük yaşta Fransa'ya gönderilmiş, orada müzik eğitimi almış. Diğer dördü, 1934'te Ankara Cebeci'deki konservatuvarın kuruluşundan sonra Avrupa'ya gitmişlerdir. Hepsisi bestecidir, kompozisyon bölümünde eğitim almışlardır. Tam bir müzik eğitimi ile dönmüşlerdir ve hiçbir Batı'da kalmamıştır. Cumhuriyet döneminde Batı'ya gidip eğitim alan bütün bu genç sanatçılar, yurda dönüp Cumhuriyetin aydınlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Çok önemli bir nokta. Cemal Reşit Rey ailesi tarafından gönderilmiştir. Babası Atatürk devrimlerine karşıydı ve 152'liklerdendi. Cemal Reşit Rey'in babası sürgün yemiştir. Ama Rey küçük yaşta, Cumhuriyetten önce Batı'ya gitmiş, Fransa'da müzik eğitimi almıştır. 1914'te Darülbeydi ve Darülelhan kurulduğu zaman, Cemal Reşit Rey Paris'ten dönecek, çok genç yaşta Darülelhan konservatuvar bölümüne hoca olacaktır.

Ters düşmemek için onun biyografisine de bakmak gerekir. Onun için bu eğitimi çok önemli. Orada kompozisyon alanında büyük başarılar elde etmiştir. Paris'teyken besteler yapmış, birçok operalar bestelemiştir. Cumhuriyet ilan edildiği zaman, yirmilerden sonra Türkiye'de ilk opera bestecisi olan Cemal Reşit Rey'dir. Onun eserlerini saymam gerekiyor burada. "Çelebi" operası bunlardan biridir ama daha önce bestelediği bir iki opera daha vardır. Bizim bildiğimiz şudur: Cumhuriyet opera tarihinin ilk yapıtı Ahmet Adnan Saygun'un "Özsoy" operasıdır. Rıza Şah Pehlevi'nin babası, İran Şahı Rıza Pehlevi 1933'te ilk kez Türkiye'yi ziyarete gelecekti. Mustafa Kemal her alanda olduğu gibi diplomaside de usta bir devlet adamıydı. Mustafa Kemal diploması becerisinin en güzel örneklerini bu gezide gösterdi. Yavuz Selim'in İran'la savaşında bize geçmiş olan İran Şahının tahtı ve eşyaları Topkapı'da sergilenirdi. Pehlevi Topkapı'yı gezeceği için, o eşyaları görmesini istemedi ve kaldırttı. O incelik tabii. Yani yendik biz, kazandık, burada ganimet yapmadı, kaldırttı. İkincisi Ahmet Adnan Saygun'u çağırdı, bir opera bestelemeni istiyorum, ama bu kısa zamana yeti-şecek, bir perdelik olabilir dedi. O da peki diyor. Sonra Münir Hayri Egeli'yi çağırıyor, ona da konuyu anlatıyor.

- *Çok güzelmiş.*

- Evet, büyük incelik. Libretto yazmasını söylüyor ama operanın konusunu Mustafa Kemal Atatürk anlatıyor. Münir Hayri Egeli librettoyu yazıyor ama Atatürk yazdıktan sonra göreceğini söylüyor. Getiriyor, Mustafa Kemal eksiklerini, yanlışlarını düzeltiyor ve libretto yeni baştan kaleme alınıyor. Ve Mustafa Kemal'in istediği doğrultuda tamamlanıyor; çünkü konuyu veren o. Sonra Adnan Saygun'a bu librettoya müzik yapacaksın, operayı besteleyeceksin, diyor. İran Şahı gelince temsil edilecek. İlk Cumhuriyet operası unvanını "Özsoy" alıyor. Çünkü Cemal Reşit Rey'in o dönemde bestelediği hiçbir opera gün ışığına çıkmıyor, sahnelenmiyor. "Çelebi" operası hâlâ sahneye konulamadı. İşte rejisörler güç diyor, çözülmesi ayrı

bir şey ama teknik olarak onu sahnelemek zor diyorlar. Bizim yerli rejisörler yan çiziyor, yabancılar da konuyu bilmekte zorlandıkları için yanaşmıyor. "Çelebi" çok önemli bir opera, müziği çok önemli ama halen sahnelenmedi. Mehmet Ergüven'nin sahneye koyacağını duyuyorum, umarım bir gün gerçekleşir. Yaşamında "Çelebi" operasını sahnede göremedi Cemal Reşit Rey. Ancak operadan bazı bölümler, arylar konserlerde seslendirildi. Özellikle soprano parçalarını Suna Korat, Cemal Reşit Rey'in piyanosu eşliğinde verdiği bazı resitallerde okudu. Dinlediğim için biliyorum, çok mükemmel bir operadır çünkü müziği çok zengin. Neyse biz geçelim gene Ahmet Adnan Saygun'un "Özsoy" operasına. O operanın özelliği, konunun bu oluşu. Fakat Mustafa Kemal o kadar derinliğine girmiş ki, librettoyu anlatırken Firdevsi'nin felsefesinin, şiir anlayışının, o dönemin İran kültürünün de katılmasını sağlıyor librettoya. Müthiş bir şey. O zaman cephelerden yeni gelmiş Mustafa Kemal, Firdevsi'nin Şehnamesi'nden söz ediyor. Tabii adı biliniyor o zaman da. Belki iki bin belki bin yıl önce yazılmış ama biliniyor. Kitap bende var.

- *Bende de var.*

- Tam metni de var bende, Kabalcı Kitabevi çıkardı. Ama böyle bir yapıttan haberdar olması, okuması şaşırtıcı, daha o zaman Türkçe yayınlanmamış. Çok ilginç. Mustafa Kemal binlerce kitap okumuş o arada. Müthiş bir şey, ulaşılması kolay olmayan bir rekor düzeyinde kitaplar okumuş. Müthiş bir belleği de var, her okuduğu aklında kalıyor. Kitapları çizermiş okurken. Ben de çizirim. Değerli dostum, devrim tarihçisi, Atatürk devrimleri uzmanı, hem Harp Akademileri'nde ders veren hem de Maltepe Üniversitesi'nde tarih bölümü başkanlığı yapan Doçent Dr. Orhan Çekiç anlatmıştı, notlar aldığını ondan duymuştum. Ben de çok yıllar öncesinden beri kitabı çizirim, hatta düzgün olsun diye cetvel kullanıp kırmızı kalemle çizirim. Değişik kalemler kullanırım bazen. Kâğıtlar koyarım kitabın arasına, açıp bazen onlara bakarım. Bir müzik yazısı yazarken, hiç ilgisi yokken bir edebiyat konusunu okurum. Başka bir çağrı-

şım yapar bende, böyle okuyarak yazarım zaman zaman. Neyse, konumuza dönelim. Bu "Özsoy" operası ortaya çıkıyor. 1933'te Rıza Pehlevi Türkiye'ye geldiğinde Ankara'da halkevleri salonunda ilk gösterimi yapılıyor. Mustafa Kemal Atatürk, şah ve devlet erkânının katıldığı bir temsil. Ama ondan önce, 20'li yıllarda temsil edilemeyen Cemal Reşit Rey'in operaları var. Evin İlyasoğlu'nun Cemal Reşit Rey üstüne yazdığı değerli bir çalışması var. Orada ayrıntılı söz eder. Çok kayıp operası var ayrıca. İsimleri var ama kendi yok, metinler yok ortada; besteler yok. Biraz dağınıktı Cemal Hoca. Toparlayamadı onları. Bir de çok alçakgönüllüydü. Vermişti birisine bak diye, getirmemiştir, unutmuştur falan. Çok verimli bir besteciydi. Yani eskilerin deyimi ile velut bir besteci. Cemal Reşit Rey, Darülelhan'a hoca olarak geldiğinde, yıl 1914. O sırada İstanbul belediye başkanı, o dönemdeki adıyla şehremini tarafından verilen bir meclis önergesiyle Darülbedayi, günümüz Türkçesiyle güzeller evi de kuruluyor. Bu ilk konservatuvar. Tiyatro bölümünün başına André Antoine getiriliyor. Antoine o dönem Avrupa'nın en önemli tiyatro insanlarından biri, Fransız bir tiyatrocudur.

- *İstanbul biraz da müzik demek olmuş sizin için.*

- İstanbul'a gelişimdeki esas amacım üniversite tabii. Ankara'yı biliyordum. Kastamonu Lisesi'nde okurken, sömestr tatilinde fırsat buldukça Ankara'ya gidiyordum. Oraya opera izlemek için gidiyordum. Tiyatro da izleyebiliyordum. Bir opera, bir tiyatro ya da bale gösterilerini, hangisine rastlarsam o bir hafta içinde, izleyebiliyordum. Ama İstanbul'a geldikten sonra izleyemedim, çünkü opera ve bale gösterileri yoktu. Bunlar ortadan kalktı, çünkü bunlar Ankara'daydı. Cumhuriyet'in nimetlerini görüyor musunuz? Cumhuriyet aydınlanmasının, Atatürk aydınlanmasının önemi buradaydı. Çünkü ilk opera Ankara'da kurulmuştu. 1948'de açılışı yapılıyor, bugün 60. yılı doldurmuş durumda, 61. yılına giriyor. Ama kuruluş aşaması çok önemliydi, o kuruluş aşamaları ayrı bir önem taşıyordu. Cumhuriyet'le birlikte kurulmuş kültür ocak-

larıydı. Halkevleri gibi tıpkı. Daha sonra köy enstitüleri kurulacak, eğitim kurumlarında eğitim birliği olduğu için çok önemli gelişmeler gerçekleşecekti. Çoksesli müziğin ilk temeli 1924'te atıldı. Bunu sık sık yineliyorum, çünkü Türkiye'de çoksesli müzikle buluşanların önemli kesimini ortaöğretimdeki öğrenciler oluştuyordu. Ortaokul ve liselerde, yüksek okulların sanat bölümlerinde, müzik okullarında müzik dersi vardı, öğretmen okullarının önemli derslerinden biri de müzik dersleriydi. 1924'te Musiki Muallim Mektebi kuruldu. O okul 1934'te devlet konservatuvarına dönüştü. Ankara bir çözümlemenin içindeydi ve Cumhuriyet aydınlanmasının birçok ışıkları ortaya çıkmıştı. Ama ben İstanbul'a geldiğimde o ışık yoktu. Bir opera stüdyosu vardı İstanbul'da, o opera stüdyosunda opera çalışmaları yapılırdı. Opera çalışmalarının dışında İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda şan bölümü vardı. Bir de o yıllarda Muhittin Sadak'ın hazırladığı ve çalıştırdığı şehir korosu vardı. Unutmamak gerekir ki Belediye Konservatuvarı'nda yetişenler ve Muhittin Sadak tarafından kurulan koronun bir geleneği de var. Leyla Gencer gibi dünya çapında bir soprano buradan yetişmiştir. Burada yetiştikten sonra Ankara'ya gidip, Ankara Devlet Operası'na girmiştir. Sonra oradan ayrılarak 62'lerde İtalya'ya gidecektir. Yani şunu söylemek istiyorum. 1959-60 dönemine kadar İstanbul'da opera yoktu, bir stüdyo vardı. O stüdyoda şan çalışmaları yapılırdı, yabancı konuklar vardı. Devlet opera balesinin de bu stüdyoya önem verdiği bilinmektedir. Belediye Konservatuvarı'nın böyle köklü bir geleneği vardı. Ancak 1959-60 döneminde şehir operası kurulunca, burada açılan sınavdan sonra, sanatçılar İstanbul kadrosundan oluşturuldu. Tabii Ankara'dan, başka yerden gelenler de olabilir. O zaman şehir orkestrası vardı, Cemal Reşit Rey orkestra şefiydi. Şehir orkestrası 15 günde bir Şan sinemasında konser verirdi. Çünkü İstanbul'un salonları yoktu. Zaten opera açılınca, Tepebaşı Dram Tiyatrosu'nu Şehir Tiyatroları'yla dönüşümlü olarak kullanmaya başladılar. Onun da açılış öncülüğünü yapan Muhsin Ertuğrul'dur. Onu da unutmamak gerekir, çok önemlidir.

İstanbul'da yaşamın içinde en önemli şey, sergiler ve konserlerdi. Konserler daha öne çıkıyordu. Beyoğlu'nda Saray sinemasında yapılan konserler vardı, şimdi orası da iş merkezi oldu. Saray sinemasına Avrupa'nın çok sayılı, ünlü solistleri gelip resitaller vermişlerdir. Ünlü klasik caz ustalarını da orada dinlemişimdir. Bunlar arasında Dizzy Gillespie'yi söyleyebilirim. Siyahi caz ustasıydı Dizzy Gillespie. 80 tane mendil kullanırdı, tabii sahnede çaldıkları için, kendine eşlik eden grupla birlikte çok terliyorlardı. O zaman böyle selpak yoktu, bildiğimiz mendillerle siliniyordu. Bir taraftan siliniyordu temiz mendille, öbür tarafta bir kutunun içine atıyordu. Siliniyordu, atıyordu, bu konser boyunca devam etmişti ve ilginçti.

Şan sinemasında Türk müziği, halk müziği konserleri olurdu. O zamanın en önemli Türk müziği orkestra şefi Münir Nurettin Selçuk'tu. Adnan Ataman da halk müziği şefliğini yapacaktı ama Sadi Yaver Ataman, Adnan Ataman'ın babası ilk halk müziği orkestra şefliğini yapmıştır. Onun ötesinde yabancı konuklar gelince değişen orkestra şefleri oluyordu. Bütçesine göre bunlar oluyordu ama dar bir bütçesi vardı şehir orkestrasının. Ama genelde orkestra şefliğini Cemal Reşit Rey yapardı. Programı da o hazırlardı. Çok önemli konserler verilirdi. Konser ön plandaydı İstanbul'da.

Başta Şehir Tiyatroları olmak üzere tiyatro da vardı tabii. 1952'de Küçük Sahne, Muhsin Ertuğrul tarafından Yapı Kredi'nin desteğinde ilk özel tiyatro olarak açıldı. Bugün Kültür Bakanlığı'na bağlı bu binada Devlet Tiyatrosu gösterimlerini yapmaktadır. Ama uzun yıllar özel tiyatrolar orada çalışmalar yaptılar. Ferhan Şensoy, Genco Erkal, Gülriz Sururi, ondan sonra Engin Cezzar ve Ali Poyrazoğlu geldi. Tabii ki Haldun Dormen Tiyatrosu da oldu orada. Küçük Sahne'nin böyle bir geçmişi var. Çok önemli oyunlar sergilendi orada. Onu da belirtmek gerekir İstanbul'daki kültür yaşamı içinde. Adı ve sözü edilecek, özel bir tiyatroydu. Sonra zamanla, 60'tan sonra özel tiyatrolar çoğaldı. Ses Tiyatrosu vardı tabii. Orada müzikli oyunlar oynanırdı. İstanbul Tiyatrosu vardı.

Orada daha çok geleneksel ağırlıklı oyunlar oynanırdı. Celal Sururi, Toto Karaca, Mehmet Karaca tarafından oynanırdı bu oyunlar. Tiyatro geçmişimize dönecek olursak, uzun yollardan, 19. yüzyıl Meşrutiyet tiyatrosu ve ondan önce istibdat tiyatrosundan da söz etmek gerekiyor ki, böyle birbirine bağlı zaman içinde, kesintilere uğrasa da ilerliyor, sonunda 1914'te Darülbeydi kuruluyor. 1914'te Darülbeydi kurulunca Darüelhan da ikiye ayrılmış oluyor. Hem müzik bölümü hem de tiyatro bölümü var. Bu bölümler eğitimi hızlandırıyor, o zaman dönemine göre çağdaş anlamda tiyatro eğitimi, müzik eğitimi veriliyor. Dönemin ünlü yerli ve yabancı hocaları orada görev alıyorlar. Darülbeydi'nin kuruluşunu tiyatro açısından André Antoine gerçekleştiriyor. İşte İstanbul'un böyle köklü kültürü var. O kadar geriye gidilecek olursa, çok farklı boyutlara da ulaşmak gerekiyor. 19. yüzyılda, II. Mahmut döneminde Saray müziği kuruluyor. Donizetti Paşa unvanını alan Donizetti geliyor, Gaetano Donizetti'nin kardeşi bu. Burada yıllarca kalıyor ve saray orkestrasını kuruyor. Bunlar saraya dönük ama, o zaman sarayın gözdesi Dede Efendi çok büyük bir üzüntü duyuyor. Bizim klasik Türk müziğimiz göz ardı edilecek endişesine kapılıyor. İzin alarak hacca gidiyor ve hacda ölüyor. Ama Donizetti Paşa kendi çizgisinin dışında hiçbir şeye karışmıyor. O çoksesli müzik korusu çalışmalarını gerçekleştiriyor. Donizetti Paşa bir daha ülkesine dönmüyor, burada ölüyor. Dame de Sion Lisesi bahçesinde mezarı. 19. yüzyılda İtalyan operalarının Beyoğlu'nda gösteriminin yapıldığı bilinir. Bunlar bir yüzyıl boyunca süregelmiştir. O da çok önemli bir opera geleneği ne olursa olsun. Sadece Beyoğlu'ndaki Levanten kesime seslenmemiştir, konuştuklarımız sonuçta Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul'da yapılan gösterileri içermektedir. Verdi'nin bir eseri, kendi ülkesinde oynandıktan 6 ay sonra, 5 ay sonra geliyor ve İstanbul'da oynanıyor. İtalyan grupları gelerek oynuyor. 19. yüzyıl Verdi'nin çağıdır. Dönemin kronolojisini çıkarırsak, bir tarafta Verdi bir tarafta Wagner operalarının dünyada ün salmış durumda olduğunu görürüz. Avrupa'da İtalyan operaları

ön planda. Verdi'nin ünlü yapıtlarını İtalyan opera grupları getirip İstanbul'da gösterimleri yapıyorlar.

Aliye Berger'in evindeki toplantılara katıldığım dönemde bu konserleri de takip ediyorduk. Berger'in evindeki toplantılara katılan Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Eyüboğlu da bu konserleri takip ederdi. Aliye Berger'in diğer bir özelliği de, çok geniş bir sanat çevresi tarafından kısa zamanda tanınmış olmasıydı. Oysa halkın içinde çok bulunmazdı. Londra'dan döndükten sonra, özellikle resim dalında ödül kazanınca Aliye Berger adı öne çıkmaya başladı. Ölünceye kadar gravür dalında başarılı yapıtlar verdi.

O yıllarda Fahrünnisa Zeyd'i daha tanımamıştım. Daha sonraları, İstanbul'a geldiği zaman tanıyacaktım. Fahrünnisa Zeyd çok derin resim bilgisine sahipti, büyük boyutlu resimler yapıyordu. Aliye Berger'de iki üç tane tablosu vardı. Güzel tabloları, ben onu tabloları ile tanıyordum. Aliye Berger'i nasıl tablosundan tanıdım, onu da öyle tanımıştım. İşte günün birinde bir Paris sergisi yaptı, o Paris sergisini yaptığı sırada basılan katalogunu gönderdi. Katalogunu Aliye Berger'de gördüm. Dedim ki, ben bir haber yorum yapayım bu kataloga bakarak, işte sizde iki üç tane büyük tablosu da var. Evin içinde en iyi yerlere ablasının tablosunu asmıştı, ona çok saygısı sevgisi vardı Aliye Berger'in. Fahrünnisa Zeyd de Aliye Berger'i çok seviyordu. İki kardeşin Londra'da buluşmalarında aralarındaki yakınlığı da bu getirmiş olabilir. Ama sevgi konusunda ikisi birbirine çok bağlı kız kardeşlerdi. Fahrünnisa ablaydı. O katalogu aldım yorumladım. Haber yorum yaptım, böyle tek sütun üzerinden. Sanıyorum ya *Kim* dergisiydi, ya günlük bir gazeteydi, şimdi tam anımsayamıyorum. Onu getirdim yayınlanır yayınlanmaz. Aliye Berger sokağa zor çıkan bir kadındı. Bunu yapacağını bana da söylemedi. Adresi yazıp ben de postaya veribilirdim, haberim bile olmadı, çünkü ben uğradıktan sonra çıkıp gidiyorum. O zarfa koymuş, mektup yazmış kız kardeşine. Benden, kataloga yaptığım yorumdan söz eden bir mektup yazmış, mektupla göndermiş. O da okuyor çok beğeniyor, mektupla cevap veriyor

Aliye Berger'e. Ve diyor ki, Hayati Asilyazıcı'nın yorumunu çok beğendim, o genç eleştirmeni kutluyorum. Öyle övücü sözler okudu bana elyazısı mektubundan. Kutluyorum, bu konuda daha başarılı eleştiriler yazacağına inanıyorum, benim resmimi bu koşullarda anlayıp değerlendirmesi onun bu konuya ne kadar yakın durduğunu, nasıl içinden baktığını göstermektedir diye beni çok güzel, övücü şeyler. Aliye Berger yaşasa, o mektupları saklardı. Ölümünden sonra o eşyalar aileler arasında dağıldı gitti. O mektuplardan bana verirdi, alıntı da yapabilirdik.

- Çok güzel olurdu.

- Neler olmazdı. Neler neler kaybettik. Ayrıca benim kaybettiğim belgelerin de eşi bucağı yok. Çok büyük bir koleksiyon vardı bende, belge konusunda. Evet, bir oda dolusu belge, bir gecede alındı, kamyonla götürüldü ve hepsi yakıldı, imha edildi. 12 Mart 1971'de böyle bir fırtına esti. Darbelerde böyle hasar gördük. Ben de hasar görenlerdenim.

Aliye Berger'in evinde benim için geleceğin eleştirmeni diyen İngiliz basın müdürünün eşini anlatmıştım. O geleceği çok bekletmedim, bir yıl içinde o işi gerçekleştirdik. *Kim* dergisinde plastik sanatlar üzerine resim yazıları yazmaya başladım. Benim için kolay oldu. Bu konuya yatkındım, lise yıllarımdan beri bu konuda derinleşmişim de. İlk hocam Fethi Kayaalp'i, bu gravür ustamızı hiçbir zaman unutamam. Çok şey öğrendim ondan. Gösterdiği ilgidan yararlanarak sanat tarihinde dünya resmini araştırdım. Okudum, mevcut kitaplara baktım, Türkiye'de ne varsa o kitaplardan yararlanıyordum.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Eyüboğlu Türk edebiyatı, Türk sanatı üzerine çok önemli kişilerdi. Nuri İyem de Türk resim tarihinin çok önemli bir kişisiydi. Fahrünnisa Zeyd de Türk resminde önemli bir isimdi. Buradan Füreyya'ya geçelim. Füreyya, Aliye Berger'le Fahrünnisa Zeyd'in yeğenidir. Füreyya'nın soyadı Koral ama onu hiç kullanmamış, kızlık soyadını da kullanmamış. Çünkü

Aliye Berger'in ablası Hakiye Hanım'ın kızıydı. Füreyya diye imza atardı. Değişik bir imzası vardı, çok okunaklı ve net. Seramik sanatında büyük yenilikler getirmiştir. O da bir rastlantı ile başladığını söylerdi. Tedavi görmek için gittiği İsviçre'de ilgi duyduğu için bir seramik ustasını tanıyor, onun atölyesinde seramik dersleri alıyor. Hastalıktan sonra bir süre daha kalıyor orada. Süresini bilemiyorum ama bir hayli kalıyor, o konuyu iyice öğreniyor ve geliyor, burada devam ediyor. Tabii Türkiye'de de seramik var. Güzel Sanatlar Akademisi'nde seramik bölümü var. Sonra Tatbiki Güzel Sanatlar açıldı, orada da seramik bölümü kondu. Seramik, sanat olarak plastik sanatların içine girmektedir.

Füreyya'nın yaşamı da çok ilginçti. Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Kılıç Ali Paşa'yla bir evlilik geçirmiştir. Bir süre devam etmiştir bu evlilik. Füreyya Kılıç diye bilindiği dönemlerdir. Fakat arada çok büyük yaş farkı olduğu için evlilik sona ermiştir. Bir de çok değişik, sert karakterli bir askerdi Kılıç Ali Paşa. Sertliği ile bilinen bir insan ama işte onun da bir gönlü var. Nihayet Füreyya Hanım da gençliğinde çok güzel bir kadın; evleniyorlar, sonra ayrılıyorlar. Füreyya Hanım daha sonra evlenmedi. Son atölyesi Harbiye tarafındaydı. Hilton'a yakın bir eve taşınmıştı. O evin Ayşegül Sarıca'ya ait olduğunu sonradan öğrendim. Orada çok güzel bir atölye kurmuştu. Kendi evlerinden ayrıldıktan başka yerlerde oldu atölyesi. Kendi evleri olan Şakir Paşa Apartmanı iş merkezi oldu. Şakir Paşa Apartmanı iş merkezi olunca herkes başka yerlere dağıldı. Ayşegül Sarıca'nın güzel, eski tarz bir İstanbul yapısı binası vardı, Füreyya onu kiralamıştı ve orada atölyesini kurmuştu. Hem ev hem atölye olarak orayı kullanıyordu, geniş, büyük, düz-yak bir evdi. Orada da çok güzel yapıtlar üretti. Füreyya hakkında ölümünden çok sonra bir kitap da yazıldı, biliyorsunuz. Tabii ki Füreyya'nın sanatı öyle bir çırpıda anlatılacak bir sanat değil. Boyutuyla, araştırmalarıyla gerçekten Türk seramik sanatının seçkin ustalarından biriydi. Ne yazık ki bu büyük değerleri art arda kaybettik. Ayşe Kulin çok ünlü, güçlü bir yazardır. Kulin, Füreyya'nın

yaşamını kaleme aldı. Onun yaşamını roman biçiminde ama özünü bozmadan kitaplaştırdı. O da Füreyya'nın kalıcı olduğunu göstermektedir. Aliye Berger üzerine de bir iki kitap vardır. Zaten Aliye Berger leitmotif gibi benim yaşamımda sürekli.

Füreyya resimden de çok iyi anlardı. Tabii seramik plastik sanatlara girdiğine göre, her ressam seramikten de anlar. Bu yorum sorundur. Bu alanda çok iyi kültüre sahipti. Müzik konusunda da çok iyi bir müzik izleyicisiydi. Yani bestecilerle yorumcularının özelliklerini bilecek derinliği olan bir müzik izleyicisiydi. Evet, bu bahsettiklerim Aliye Berger'in galerisinde gördüklerim tanıdıklarımdır. Sadece tanımakla kalmadım, Füreyya'yla derin bir dostluğumuz da oldu. Birkaç yazı yazmışımdır hakkında.

Aliye Berger'in evinde her toplantıda değişmeyen iki insan vardı: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Sabahattin Eyüboğlu. Ahmet Hamdi Tanpınar çok önemli bir edebiyat profesörüydü, uzmanıydı. 19. yüzyıl Türk edebiyatını, çağdaş Türk edebiyatını derinliğine değerlendirebilen, yorumlayan, Türk edebiyat tarihini köklü biçimde bilen biriydi. Belki çok öznel bir nitelendirme olabilir ama yine de o kanıdayım, çünkü onları yakından tanıdım. Fuat Köprülü'yü kitaplarından tanıyorum; politik yaşamını biliyorum. Fuat Köprülü'den sonra Türk edebiyat tarihinde çok önemli bir addır Ahmet Hamdi Tanpınar. 19. yüzyıl Türk edebiyatından sonra, 20. yüzyıldan yaptığı çalışmaları tamamlayıp kitaplaştırabilseydi aşılmasız bir edebiyat tarihi hazinesine sahip olurduk. Ama o yalnız 19. yüzyıl Türk edebiyatı kitabıyla da ölümsüz bir edebiyat tarihçisidir. Onun dışında çok önemli bir şairdir. Aynı zamanda romanları ile de çok ünlüdür. On şair saysak Türkiye'de, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı o kişilerin arasında saymamak olmaz. Hele hele "Bursa'da Zaman" adlı şiiri edebiyat tarihimizin en önemli şiirlerinden biridir, bana göre tabii. Değerlendirmeler kişiseldir ama genelde objektif bakmaya çalışıyorum.

- *Hazır buraya gelmişken Sabahattin Eyüboğlu'ndan da söz açalım.*

- Ben Eyüboğlu'nu İstanbul'a geldiğimde, 55-56 yıllarında tanıdım, yine Aliye Berger'in evinde. Ölünceye dek orada gördüm, tabii dışarıda da gördüğüm oluyordu. Çok bohem yaşıyordu. Çok da bakımsızdı, erken öldü. 60 yaşında öldü.

- *Tanpınar da mı öyle?*

- Tanpınar, 61 yaşında ölmüş işte. Aliye Berger'in değişmez dostlarından biri de Sabahattin Eyüboğlu'ydu. Aliye Berger'in evine devam eden kadronun önemlilerinden biriydi. Ben de o kadrodan olmuştum. Bu kişilerle, Aliye Berger'le de birlikte olurdum. Tanıştıktan sonra onlar da beni benimsemişlerdi. Ama onlardan farklıydım. Yani bazı konularda Berger'e yardımcı olurdum. Bazı konularda fikir danışırdı. Aliye Berger konuşmayı, söyleşmeyi se-verdi ve özellikle fikir almaya çok önem verirdi. Mesela ilk gravürlerini yapacağı zaman bir ara, kasap kağıdına gravür basacağım, ne dersin Hayati dedi, bunu bana sordu. Ondan sonra Füreyya'ya sordu, Nuri İyem'e de sordu. Hepimiz sanki ağız birliği yapmış gibi, deneyeceksin ve göreceğiz dedik. Ve kasap kağıdına basılan gravürleri, renkli gravür olarak bastı. Onlar da çok başarılı çalışmalarını içeriyordu. Renkli gravürü ilk deneyenlerdendi. Araştırarak yapıyordu gravürlerini. Eski kültürü çağdaş sanatla birleştirmesini bilen, kendine özgü bir yaşam dünyası olan biriydi, çok derin bir yaşam felsefesine sahipti.

Aliye Berger devamlı benim yaşamımda olacak, anlatılarımda olacak, çünkü ben orada çok insanları tanıdım. Orada kendimi çok daha başarıya yakın buldum. Yani o ustalardan destur almak kolay değildi; örneğin Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir'den... Ahmet Hamdi Tanpınar bir edebiyat profesörüydü; şairdi, denemeci-ydi, romancıydı. Çok önemli bir sanat insanıydı. Müziği bilirdi, her şeyi bilirdi, resimden çok iyi anlardı. Sabahattin Eyüboğlu da ondan farksızdı diyebilirim. Onun da çok büyük bir edebiyat gale-risi vardı. Zengin kültürü vardı. Bu ustalardan usta-çırak ilişkisi

biçiminde başlangıçta çok yararlandım. Sonra da bunlarla sürekli birlikte olmanın büyük hazzını duydum, yaşadım, çok şey öğrendim. Onları her zaman saygı ve sevgiyle anarım, anıyorum. Onları unutmam mümkün değil.

Mavi yolculukların iki insanı vardı. Tabii bu işin isim babası Cevat Şakir'di, Halikarnas Balıkcısı. Bodrum kalebendi olarak uzun yıllar orada yaşadığı için, oranın doğasını bozmadan geliştiren, güzelleştiren, dünyanın bilinmeyen bitki örtüsünü oraya taşıyan, çiçekleri oraya eken, onların çoğalmasını sağlayan bir botanik uzmanıydı aynı zamanda Halikarnas Balıkcısı. İtalya'da botanik eğitimi de var. Bir ağacı çizdiği zaman köklerinden başlayarak çizdi. Bir çiçeği, bir bitkiyi çizdiği zaman iyi de resim yapardı.

- *Ona bitki örtüsü olarak da çok şey borçluyuz öyleyse.*

- Tabii, Bodrum'a birçok şeyi o getirmiştir. Bodrum'da fazla bir şey yoktu, orada doğal olarak ne yetişiyorsa onlar vardı. Evet ama oraya renk kattı, özellikler getirdi. Bodrum'u Bodrum olarak ilk tanıtan insandır. Çok iyi tanıtan biriydi. Mavi yolculuğun kurucusudur, çünkü oraları iyi biliyordu. Oraları anlatan yapıtları var. Bu anılarımda o kitapların yer almasını istiyorum. Sabahattin Eyüboğlu, Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir ve o dönemde eski Yunancayı en iyi bilen Azra Erhat, bunlar mavi yolculuğun kurucuları. İlk bunlar icat etti bu yolculuğu. Yoksa orada kıyıda kıyıya herkes geziyordu. Ama mavi yolculuğu bunlar buldular, bunlar isimlendirdiler. O zamanki teknelerde yapıldı. Ben onların ilklerine katıldım Eyüboğlu'nu tanıdıktan sonra; ilk mavi yolculardanım. Bunlardan çok şey öğrendim. Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir, onu saygıyla her zaman anıyorum, ışıklarda yatsın. Sonra Sabahattin Eyüboğlu, Nuri İyem, Füreyya, tabii ki başta Aliye Berger, çünkü bizim ağacın kökü o.

Halikarnas Balıkcısı'nda mitoloji vardı. Azra Erhat'ta da vardı, o yazmıştı mitoloji kitabını, hâlâ mevcuttur. Halikarnas Balıkcısı'nın mitoloji üzerine kitabı yok, fakat bilgisi çokengin-

di. Çünkü Oxford'da okumuş, eski İngiliz dili ve edebiyatını en iyi bilen büyük bir ustaydı. O kadarengin bir kültür ve zengin bilgi hazinesine sahipti ki Halikarnas Balıkcısı, kendine özgü kişiliğiyle çok önemli bir yazardı. Sabahattin Eyüboğlu daha çelebi tavırlı bir insandı. O da çok önemli bir öğretim üyesi, çok iyi bir pedagogdu. Fransızcadan İngilizceden yaptığı çeviriler dışında, istediği zaman Türkçeden Fransızcaya en iyi çeviri yapabilen bir büyük uzman, usta. Bunların tek ortak noktaları biraz içkiye düşkün oluşlarıydı. Aliye Berger kendi sarı votkasını yapar, onlar rakılarını içerdi. Aliye Berger'in evine rakısını alan gelirdi. Rakı içen rakı içerdi, votka içen votka içerdi. Aliye Berger'in evinde votka boldu. Evet, fakat rakı konusunda gerçekten bu adlar önemliydi. Gençliğimde, diyor-du Nuri İyem, çok içtim. Benim tanıdığım zamanlarda çok seyrek alırdı. Ama gençliğinde, Akademiyi bitirdiği zaman herkesle boy ölçüşebilecek nitelikte içki içtiğini anımsardı. Hatta İyem'in bir anekdotu var. Sabahladık diyor. Kasımpaşa'da oturuyorum, böyle çok yoksul bir evde, sıkıntı içinde yaşıyoruz diyor. Nasip evde bekliyormuş, galiba ilk kızı Müjde doğmuş.

- *Evli olduğu dönem, değil mi?*

- Evli olduğu dönemde, evet. O gece sabahladık diyor. Çok içmişiz. Ama bahar diyor, hava da çok güzel. Herhalde Dolapdere'den eve gideceğim, fakat alkolün o kadar dozu kaçmış ki diyor, ağırlıkla uyku çıktı. Eve geldim sandım diyor, orada çimenlerin üzerine uzandım. Nerede uzandığımı da anımsamıyorum, ertesi sabah farkına varacağım diyor. Uyanıp sabah bir baktım, güneş üstüme doğdu diyor. Gözümü açıyorum, Allah Allah, bizim evin tavanı delik, açık değildi, evimize güneş giriyor ama bu şekilde güneş girmezdi, nasıl oldu diyor. Gözlerimi ovuşturdum, doğrulmaya çalıştım baktım diyor. O zaman Dolapdere şimdiki gibi değil, daha çimenler yeşillikler içinde. Meğer o eve gideceği zaman kesilmiş yorgunluktan, çimenlerin üzerine uzanmış, sabahlamış orada. Uyanınca da güneş doğmuş üstüne, bizim eve güneş girmezdi, bu

kadar güneş nasıl girdi, nereden çıktı diye gözlerini ovuşturarak açıyor, bakıyor. Bu benim çok hoşuma gitti diyor, meğer ben sabahı orada, Dolapdere çimenliğinde geçirmişim.

- *Yani o da rakı sevenlerden.*

- Onlar rakı sevenlerden, evet. Ama hiçbir zaman saygısızlıklarını görmedim. Ben onlarla hep birlikte bulundum, çok içtiler ama söyleşmeyi, sohbeti hiç ihmal etmiyorlardı, hem de saçmalamadan, hangi konuyu ele alıyorsa o konuyu işliyorlardı. Artık yorgun düşüp dalacakları sırada gidip evlerine yatıyorlardı. Yani içkinin onları yıprattığını iyi biliyorum ama yaşamlarına bakıldığında, içkiyi neden bu kadar sevdiklerini araştırdığımızda, elbette her şeyin bir nedeni vardır. Onu da yadsımamak lazım. Fakat üretken insanlardı. Gündüzün de çalışırlardı. Nuri İyem'in yaptığı resimlerin sayısını bile anımsamak kolay değil. Yaşamı boyunca resim yapmıştır, resimle geçinmiştir. Sabahattin Eyüboğlu hocalığı bitince çevirilerine çalışmış, çeviriler yapmıştır, kitaplar dolusu yazılar yazmıştır. Halikarnas Balıkcısı zaten çok yapıtlar yazmıştır.

Şimdi nereden nereye diyeceksiniz ama İzmir'de son izlediğim opera geldi aklıma. Francesco Cilea'nın "Adrienne Lecouvreur" adlı operası. Cilea Fransa'da bulunduğu sırada, bu "Adrienne Lecouvreur" ünlü bir tiyatro sanatçısıdır. Onun yaşamını alıp operaya dönüştürüyor. O da büyük aşk işte, yükselişi var, sonra inişi var. Bu operayı izliyorum, benzer kitaplar okuyorum, böyle trajik biten tragedyalara bakıyorum, hepsinde Aliye Berger'i buluyorum. Oradaki aşkların sonu trajik olay şeklinde bitiyor, Aliye Berger'in eşiyle birlikteliği de trajik bir şekilde bitiyor, doğal ölümün getirdiği trajik bir bitişi var ama Aliye Berger'deki tahribatı hiçbir romanda görmediğim ölçüde büyük. Etkisi büyük ve o aşkın, aşktan öte belki de tutku olduğunu Aliye Berger'de gördüm. Puccini'nin eserlerinde, "Tosca"da olsun "La Bohem"de olsun, bu doruktaki opera yapıtlarında da büyük aşklar sevgiler işlenmiştir. "La Traviata" gibi Verdi'nin yapıtlarında da büyük aşklar gösteri-

liyor. Shakespeare'in tragedyaları da büyük olayları anlatır. Ama ben Aliye Berger'in sevgili kocasına olan bağlılığı gibi bir bağlılık bir kadında ne gördüm ne de gözlemleyebildim bu yaşıma kadar. Çünkü onun anlattıkları, söyledikleri, benim onda gördüklerimin olağanüstü bir sevginin, aşkın ve daha ötesi bir tutkunun ürünü olduğunu gördüm.

- *Oradaki etken sizce ne olabilir? Aralarındaki derin uyum mu, karşılıklı geliştirdikleri o ilk oluşan aşkın sonra karşılıklı bir şekilde emekle var edilmesi mi? yoksa Karl Berger'in ona karşı duydukları mı?*

- 20 yıl beslenmiş birliktelikte hep dozu yükselmiş, çok iyi anlaşılmışlar. Evlendikten 20 gün sonra olanlar oluyor. O nikâh uğurlu gelmedi derdi. İşte bir rastlantı tabii, adamın ömrü o kadar. 20 gün gecikseydi nikâh, adam gene yaşamını yitirecekti. Kalpten gitmenin saati ve günü belli değil ki. Ölümün günü ve saati belli olmaz hiçbir zaman. Evet, ölüm kapıyı çaldı mı, geliyor. Uzak olsun uzak dursun, fakat anlatmaya çalıştığım şey, aşkın ve tutkunun dorukta oluşunu onda gözlemledim. Karl Berger'i tanımadığım halde, onun anlatışında gördüm. Ölünceye kadar o adamla dolu dolu yaşadı. Böylesini görmedim yaşamadım.

Francesco Cilea'nın bu "Adrienne Lecouvreur"u büyük bir örnektir. Yaşam ve ölüm arasında gelip gitmeler var. Şimdi Şehir Tiyatroları'nda oynanmakta olan "Dinmeyen Alkışlar" iki sezondur sahnede. O da ünlü Türk tiyatro ve sinema oyuncusu Cahide Sonku'nun yaşamöyküsüdür. Ama birebir değil tabii. Gülsün Siren Kınal tarafından çok başarı ile Türk tiyatrosunun bir kesiti verilmektedir bu oyunda. Cahide Sonku'da böyle büyük bir aşk yoktur. Gençlik aşkı vardır. Bunu Muhsin Ertuğrul'a itiraf eder. Muhsin Ertuğrul diyor ki, tiyatroda aşk olmaz. Ya tiyatro aşkı olur, ya da birini seversen ona takılır gidersin, bitti. Tiyatro yapacaksan onu kafandan sileceksin der ve Sonku sevdiği bahriyeliden ayrılır. Acı çeker o ayrılıktan sonra fakat uzun sürmez. Geçer o gider, yaşamını yitirir bahriyeli. Sonra Şehir Tiyatrosu'ndaki bir başka aktör-

le böyle duygusal anlar yaşar. Fakat o alkışlarla zirveye çıkarken yaşadığı büyük aşklar değil büyük başarıları, böyle katlanarak yükselen başarıları. O döneme göre efsane olmuş bir kadın görünümünde. Bir arkadaşım anlatıyordu, Üsküdar'da bütün esnaf dükkânı bıraktı, o zaman cadde üzerinde bütün dükkânlar dururdu diyor. Arabalı vapurda spor açık otomobilinde siyah gözlüklerini takmış, şok edici elbisesiyle arabasının direksiyonunda oturan biri. Arabalı vapur yanaşır, karaya ilk inen onun arabası olur ama bütün esnaf sahilindedir, onu görmek için toplanmışlar. Ben de orta-okuldaydım, merakten ben de gitmiştim ne oluyor diye.

- *Gerçekten siz de görmüş müydünüz?*

- Ben değil. Arkadaşım anlatıyor. Ben Cahide Sonku'nun kötü günlerini gördüm ne yazık ki. Yani o zirvedeki günlerini görmedim. Zirveden uzaklaşırken tanık oldum. Çünkü onun parlak dönemlerini sinemada, filmlerde izledim; Zeki Müren'le çevirdiği filmler örneğin. Kadın zaten sonra çöktü. Onun film stüdyosunu yaktılar. Kasıttı herhalde. Yaktılar, ondan sonra toparlanamadı. Son evliliği bir işadamıylaydı. İstemeyerek oldu, o evlilik onu daha da aşağıya çekti. Bazı sanatçılar bu zirveyi koruyamazlar, kolay değildir. Çok örnekleri var. Krallar da iktidarın, iktidarda olmalarının süreceğini zanneder. Hatta siyasi liderler de sürekli iktidarda kalmayı ya da liderlik kimliklerini üstün şekilde korumayı başaramıyorlar. Bir an yıldızları parlıyor yükseliyorlar, sonra o yıldız sönmeye başlıyor, düşüşe geçiyorlar. Bu insanlığın belki de bir yazgısı, alınyazısı. Koruyamamak biraz da bireysel bir şey. Kendini sınamak işidir korumak. Ama otokritik yapmazsan, eleştiriyi kabul etmezsen hepsi bitiyor. Opera bestecileri, onlarda gördükleri yaşamı sahneye taşımışlardır. Büyük besteler öyle çıkmıştır. Tarihsel olaylardan yola çıkarak ya da başka olaylardan hareket ederek.

Az önce sözünü ettiğim Adrienne Lecouvreur Fransız tiyatro sanatçısıydı. Geçmiş zamanda bilinen bir büyük isim, tiyatro tarihine geçmiş. Onun trajik, operaya ya da romana konu olacak bir niteliği

olduğu için, Francesco Cilea bestelemiş ve gerçekten güzel bir opera ortaya çıkmış. Sanatlar arasında hep ilişki olagelmıştır ama en büyük sanat eserleri tiyatro ve edebiyatta yaratılmıştır. Yunan tragedyalarına bakalım, klasik tiyatroya bakalım, Shakespeare'lere, Molière'lere bakalım, Anton Çehov'un oyunlarına bakalım, bunlar aşılmayan, eskimeyen büyük yapıtlar. Onlar da çizdikleri kahrmanlarını öyle anlatıyorlar. Onlarda da trajik olan, komik olan her şey oyunun konusuna göre gösteriliyor. Shakespeare tragedyalarında, Molière komedilerinde hep öyle işliyor. Tabii başka tragedyalar da var. Yunan tragedyaları efsanelere dayalı. Ama asıl olan Shakespeare, Anton Çehov gibi büyük yazarların gerçekçilik ışığıdır. Yani klasik diye geçemiyorsunuz, her çağda geçerli. Onun için Jan Kott ölümünden önce Çağdaşımız Shakespeare diye bir kitap yazmış. Zaten şiirsel gerçekçiliği hiçbir öykücü ve tiyatro yazarı Çehov gibi anlatamamıştır. O ona özgü bir şey. Onun belki yaşamından, yeteneğinden, yazar olarak daha iyi oluşundan kaynaklanıyor. Dostoyevski bir daha gelmemiştir, gelmiyor dünyaya. Dostoyevski de çok önemli, onun insanlara bakışı, insan konularını işleyişi, onların trajik yönlerini ele alışı, değerlendirişi başkadır. Dostoyevski aynı zamanda psikolojik romancılığın da ilklerindendir. Çok önemli şeyler getirmişlerdir. İşte kimine göre Tolstoy önemlidir, Gorki önemlidir, Balzac önemlidir, Émile Zola önemlidir, Charles Dickens önemlidir. Bunlar büyük yazarlar, yerleri dolmayan yazarlardır. İşte Aliye Berger'in evinde toplandığımız zaman o gece konu Shakespeare ise Shakespeare üzerine konuşulurdu; özellikle Sabahattin Eyüboğlu ve Ahmet Hamdi Tanpınar varsa.

Ben onları dinliyordum, not da alıyordum. O notlarım kaybolmasaydı, yakılmasaydı, alınmasaydı keşke, onları saklayan biriydim. Koleksiyon yapıyordum ama işte talihsizliğim bu konuda çabuk duyulmam. Doğu Bloku ülkelerine niye bu kadar çok gidiyorum, polislin merakı oydu. Yani ne idi, gittim de ne oldu? Ben oranın kültürüne bakıyordum, sanatına bakıyordum, insanlarına bakıyordum ve geldiğim zaman da uzun zaman yazdırılmıyordu.

Ancak 1967'de ilk gidişim oldu, 68'lerde aylık bir edebiyat dergisinde o izlenimlerimi yazabildim. Sonra *Tiyatro 70* dergisinde ilk kez Polonya tiyatrosunu, o da 70'lerde yazabildim. Yazılmıyordu, yayınlamıyorlardı; şimdi çok yayın organı var, her yerde yazabiliyorsunuz. Daha geçen yıl Çehov festivaline gittim. Çünkü Çehov da benim dilimden hiç düşmeyen bir yazardır. Çok severim, ondan aldığım tat, onun oyunlarında gördüğüm duygu, yaşadığım heyecan başkadır; tabii her oyunun ayrı bir tadı var. Ben geniş perspektifle bakıyorum sahne yapıtlarına ama çok farklı bir şeydir. Yani benim başucu kitabımdır Çehov. Dostoyevski öyledir, Shakespeare öyledir ama bunların dışında okumadım mı, okumadığım klasik yoktur benim. Bana sorarsanız, beni ben yapan okuduğum bütün değerli klasik ve çağdaş romanlardır. Bunları yeri gelince anlatacağım.

Oğuz Atay'la da konuşuyorduk. O da çağdaş bir yazardır, çok önemli bir yazardı, onu da sırası gelince konuşacağız. O da hayatımda önemli bir penceredir, onu tanımaktan, onun romanlarını ilk kez yayınlamaktan gurur duyarım. O çünkü başlı başına bir edebiyat olayıydı. Ahmet Hamdi Tanpınar klasik türde roman yazmasına karşın, onda da psikolojik temalar vardı. Bilinçaltı kurcalamaları, çünkü Freudyen yönü olmayan insan bazı şeyleri anlamakta güçlük çeker. Freudçu psikolojiyi bilmeyen, ruhbilimsel yoldan hareket edemeyen insan o çözümlemelerin hiçbirini yapamaz. Tabii mümkün değil, yapar ama biraz katı olur. Yani tarihi tarih gibi yazarsanız tarih olur. Ama biz tarihten yararlanarak bir yazı yazacaksak, bir tarihi oyuna değineceksek, o bakış açısı farklı olur. Onun felsefesi de farklıdır, güncelliği de farklıdır, geçmişteki durumu da farklıdır.

Sabahattin Eyüboğlu da böyle bir insandı. Yani bildiklerini saklamayan biriydi. Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nde çok önemli bir öğretim üyeliği yaptı. Köy Enstitüleri öğretmen verirdi, Hasanoğlu Köy Enstitüsü yüksek öğretmen okulu gibi, üniversite düzeyinde bir yerdi. Orada çok başarılı işler yaptı. Bana sorarsanız Cumhuriyet aydınlanmasını Hasanoğlu Köy Enstitüsü'ne büyük bir başarı ile

taşıdı. Çocukluğunda Fransızca'yı öğrenmişti; Fransız okullarından geçmiş, İngilizce öğrenmiş sonra. Yani artık Fransızcası anadili gibi ama Türkçesini de çok iyi kullanan, çok büyük bir öğretim üyesi ve aynı zamanda büyük bir pedagogdu. Onun söyleşilerinde de hep bir hikmet çıkardı ortaya. Yani eğer o tarihte, *Atinalı Timon* ya da ne bileyim *Kral Lear*'ı çevirmişse, hem bu çevirdiği kitabı anlatırdı hem de o felsefeyi bize aktarırdı, o önemliydi. Shakespeare de 16. yüzyılda bir aydınlanmaydı Rönesans'la birlikte. Sabahattin Eyüboğlu gibi Ahmet Hamdi Tanpınar, Halikarnas Balıkcısı gibi insanlar da Cumhuriyetimizin aydınlatıcılarıydı. Cumhuriyet aydınlanmasının en kilit isimlerinden bazılarını sayıyorum. Tabii örnekleri çoğaltabiliriz. Türk Beşleri'ne geldiğimizde Adnan Saygun'la Cemal Reşit Rey'i andık ama daha geride diğerleri var. Çağdaş bestecilerimiz var. Onları yakından tanıdığım için değerlendirmelerim elbette bireysel ama hep nesnel gözle bakmaya çalışıyorum.

Sabahattin Eyüboğlu o gün Ömer Hayyam'ı çeviriyordu, Ömer Hayyam'dan bazı mısralar okuyordu bize. Böyle kâğıda yazıp getirmiyordu, aklında kalmışsa söylüyordu. Onları Türkçe söylüyordu. Ömer Hayyam'ın bütün şiirlerini Türkçeye çevirdi. İşte bir tanesi:

*Mey kasemi kırdın
Yere döktün tek mil
Zevkimden edip
Ne buldun a Tanrım*

Bektaşî sarhoşluktan testiye kırınca şarabı dökülüyor, içecek şarabı kalmıyor. Kırdığı testiye kendi sarhoşluğuna vermiyor da Tanrıdan biliyor. Yani felsefesi bu işin.

- *Ne kadar güzel anlatıyor değil mi felsefeyi?*

- Sabahattin Eyüboğlu işte bunları Türkçe söylüyor. Türkçeye çevirdiği zaman çok başarılı. Bakarız o dörtlüklere de. Evet, dörtlüklerden birini de siz okuyun bakalım.

- Öyle mi diyorsunuz?

- Tabii güzel sesinizle, benimki biraz kısık.

*Bu uçsuz bucaksız dünya içinde
Bil ki mutlu yaşamak iki türlü insana vergi
Biri iyinin kötünün aslını bilir
Öteki ne dünyayı bilir ne kendini*

- Ne kadar güzel! Bir tane daha okuyun bakayım, bulun oradan.
Çok çok güzel çevirmiş Türkçeye.

- Evet.

- Yani tadını vererek, dozunu vererek, işte büyük üstat. Onu anmamak, ona değerini koymamak bizim boyumuzu aşar. Ben bunlara çıraklık etmiş biriyim. Ve beni kısa zamanda benimsemiş, aralarına almışlar. O da benim başarımla gerek.

*Yok olmamış varlık var mı bir tek
Her şey bir gün dağılıp gidecek
Öyleyse vara yoğa ne bakarsın
En iyisi yoğu var yoğu var bilmek*

Bundan büyük felsefe olur mu, varoluşu da buradan geçer, her şey çağdaş felsefede. Gerçekten ne büyük şeyler bunlar.

- Sizi beklerken okumuştum, çok beğenmiştim de şimdi bulamadım. Şöyle diyordu özet olarak: Yaşadığın bugünü bu dünyayı cennet bil, cennet gibi yaşa, çünkü gerçek cennete ya varır ya varamazsın. Hani o kadar hoşuma gitti ki o gün, kulağıma küpe olarak buradan gittim. Sonra sizinle de o gün çalıştık. Sanırım programda bu dörtlüklerden okuduğunuz bir gün vardı.

- Evet, evet.

- Ben de baktım, buradan Hayyam'ın drtlklerinden okuyayım dedim. O gün unutmamak için döndüm döndüm onu okudum. Ne kadar güzel! Sen bugünü cennet bil ve öyle onu o Şekilde yaşa, yani onu cennete dönüŐtür ki, sonrasında ya varırsın ya varamazsın, sonrasında bilmiyorsun çünkü; bu kadar net.

- Evet.

- Dört mısra.

- Gerçekten net, Sabahattin Eyüboğlu bunu Türkçe bu kadar güzel söylemese anlaşılır mıydı? O zaman bir biyografisini açmıŐken bakalım.

- Hangisinden?

- Burada var, İsimler Sözlüğü.

- Sabahattin Eyüboğlu Cumhuriyet devri yazarlarından, 1908 doğumlu, 13 Ocak 1973'te Akçaabat'ta ölmüŐtür. Trabzon, evet, Trabzon'da, zaten Trabzon Lisesi'ni bitirdiğini de buradaki kayıtlarda görüyoruz. Direkt eserlerine geçecek olursak, Sabahattin Eyüboğlu 1940'dan sonra yazdığı denemelerinden bir kısmını Mavi ve Kara kitabında toplamıŐtı. 1961'de. 34 ve 72 yılları arasında çeşitli gazete ve dergilerde çıkmış ama bu kitaba girmemiŐ bütün yazıları, ölümünden sonra Sanat zerine Denemeler adlı bir kitapta derlendi. 1974 yılında. İlk baskısı Yunus Emre'ye Selam adıyla çıkmış bir incelemeŐi, sonradan geliŐtirilerek Yunus Emre kitabını meydana getirdi. 1971'de. Mehmet Ali Cimcoz'la birlikte çevirdikleri Eflatun'un Devlet eseri, Türk Dil Kurumu 1959 eviri armağanını, kendi denemeleri de Ataç armağanını kazanmıŐtı. Ayrıntılı hayat hikâyesi Mehmet Seyda'nın Edebiyat Dostları adlı kitabındadır.

- 1970 yılında. Edebiyat Dostları kitabında ben de varım. Mehmet Seyda genç yaşta almıştı beni.

- Çok güzel. Yazdığı, çevirdiği eserlerin tam listesi Milliyet Sanat Dergisi'nde yayınlanmıştır, 1973 yılı, 26 Ocak, 17 no.lu dergide. Yeni Ufuklar Dergisi Mart 1973 sayısı Sabahattin Eyüboğlu özel sayıdır. Şiir çevirileri 1976'da yayımlanmıştır. Pir Sultan Abdal yine 1977, Gökyüzü Mavi Kaldı, Yaşar Kemal'le birlikte derledikleri halk edebiyatından seçmeler kitabıdır, 1978 yılında yayımlanmıştır. Köy Enstitüleri Üzerine ki daha önceki yazılarından belli seçmeleri içermektedir bu kitap, 1979 yılında yazılmıştır. Ölümünden sonra çıkmıştır. Bütün Yazıları 1 ve Bütün Yazıları 2 adlı kitaplar da 1981 ve 1982 yıllarında Azra Erhat tarafından hazırlanmıştır. Böylelikle onları da sizin söylediğiniz isimlerle anmış olduk.

- Yine Azra Erhat'la Yunan klasiklerini çevirmiştir. Özellikle Shakespeare çevirileri vardır. Onları anmak gerekir.

- Benim oynadığım Hamlet oyunu da Sabahattin Eyüboğlu çevirisiydi. Çok hoş bir dili vardı gerçekten.

- Shakespeareleri çok ustalıkla bir şekilde çevirdi. Hasan Âli Yücel Milli Eğitim Bakanı olduğu zaman, Talim Terbiye'ye bağlı tercüme bürosu açıldı. 38'den sonra, tercüme bürosunun başında Sabahattin Eyüboğlu vardı. Yunancadan, Latince, İngilizce, Almancadan, Fransızcadan büyük klasikler çevrildi, Hasan Âli Yücel döneminde 498 yapıt Türkçeye tercüme edildi. Onun istifasıyla durdu, sonraları bölük pörçük devam ediyor şimdi. Nurullah Ataç oraya çeviri yapardı, Necati Cumalı yapardı, Azra Erhat yapardı. Daha başka, Melih Cevdet Anday yapardı. Erol Güney Rusçadan yapardı. Fikret Hakan'ın babası, şimdi adını anımsayamıyorum, o da Rusçadan çeviri yapardı. Hepsisi orijinal dillerden Türkçeye çevrilirdi. Bu çeviri bölümünün başında Sabahattin Eyüboğlu vardı. Yani onların en olgunu, en ustası Sabahattin Eyüboğlu'ydü. Demek ki benim çıraklık dönemimde usta seçtiklerimin böyle büyük yaşamları vardı.

- Çok şanslı bir çıraklık.

- Şanslı gerçekten. Şimdi orada Halikarnas Balıkcısı var, onu da bulalım, üçlü sacayağını bitirelim. Öbürlerinden yine saygı ve sevgiyle söz ediyorum. Ama bunlara çıraklık ettim ben. Çok sorular sorardım, onlar yanıtlardı. Çünkü soru cevapla Yunan felsefesi gelişmiştir. Sokrates öyle yapmıştır. Halikarnas Balıkcısı kendi tak-
tığı addı. O dönemde yazmak yasaktı ona. Bodrum kalebentliğine mahkûm edilmişti, bir sürgün yaşamı vardı. Bunları yapıtlarında yansıttı. Fakat benim tanıdığım yıllarda, Şakir Paşa ailesinin bu en delişmen yazarı, hiçbir zaman canlılığını yitirmemişti. O zaman ilk kitapları Yeditepe Yayınları'nda çıkmıştı, Hüsamettin Bozok ya-
yınlamıştı. Bana kitaplarını o zaman imzalamıştı. Bir tanesi kaldı o imzalı kitaplardan, diğerleri giden kitaplar içinde. Bir tanesi kaldı. Hayati Asilyazıcı'ya ithafıyla, çok güzel de bir kaligrafisi var. "Hayati Asilyazıcı'ya Marhaba" merhaba demezdi, marhaba derdi o hep. Her gördüğüne marhaba, şimdi kapıdan girsin, siz burada yalnızsınız, diyelim ki beni ziyarete geldi, ama siz burada bekliyorsunuz, daha önce gelmişsiniz, marhaba derdi. Elinizi sıkardı marhaba, merhaba demezdi. Siz yapıtlarını anlatın, bakın orada çıkacak şimdi.

- Doğum ve ölüm tarihine bakacak olursak, 13 Ekim 1886 yılın-
da İstanbul'da doğdu ve 1973 yılında İzmir'de öldü. Esas adı Cevat Şakir Kabaağaçlı'dır. Halikarnas, Bodrum'un antik çağdaki ismidir. Kendisi Robert Koleji'ni bitirdi 1904 yılında. Yükseköğretimini Ox-
ford Üniversitesi Yeni Çağlar Tarihi Bölümü'nde tamamladı 1908 yılında. 1926'dan sonra deniz hikâyeleriyle tanındı. Konularını he-
men daima Ege ve Akdeniz kıyı ve açıklarında gelişen, denize bağlı olaylardan çıkardı. İçinde yaşadığı, en küçük ayrıntılarına kadar bildiği, hür ve asi denizi, kaderleri, denizin emrinde balıkçıları, dal-
gıçları, sünger avcılarını ve gemileri zengin bir terim ve mitologya hazinesinden güçlenerek, denize karşı sonsuz bir hayranlıktan gelen
şii, yer yer aksayan ama sürükleyip götüren bir anlatımla hikâye ve romana geçirdi. Hikâyeleri: Ege Kıyılarından (1939 yılı), Merha-

ba Akdeniz (1947), Ege'nin Dibi (1952), Yaşasın Deniz (1954), Gülen Ada (1957), Egeden (1972), Gençlik Denizlerinde (1973), Parmak Damgası (1986), Dalgıçlar (1991) kitaplarında topladı. Mavi Sürgün kitabında anılarını derledi, 1961 yılında. Romanları: Aganta Burina Burinata (1945), Ötelerin Çocukları (1956), Uluç Reis (1962), Turgut Reis (1966) -ben Muğla'da okudum, okuduğum lisenin adı da Turgut Reis'ti- Deniz Gurbetçileri (1969). Denemeleri: Anadolu Efsaneleri (1954), Anadolu Tanrıları (1955), Anadolu'nun Sesi -bu bir incelemedir- (1971). Koca Yurt (1972), Merhaba Anadolu (1980), Düşün Yazıları (1981), Altıncı Kıta Akdeniz (1982), Sonsuzluk Sessiz Büyür (1983), Çiçeklerin Düğünü (1991) ve Arşipel (1993). Ve çeşitli dillerden yüz kadar da kitap çevirmiş olan, kendi eserlerinin sonraki baskıları yapılagelen Balıkçı'ya Kültür Bakanlığımızca 1971 Devlet Kültür Armağanı verilmişti. Geniş bibliyografyası Yeni Yayınlar Dergisi'ndedir. Bütün eserleri Bilgi Yayınevi'nde toplanmaktadır. Ve 1984'te ilk baskısı yapılmıştır.

- O çok çeşitli yapıtlarına karşın, önemli bir yönü Bodrum. Antik adı Halikarnas, Halikarnasos hatta, öyle geçer. O adı kullandı, çünkü o zaman mahkûmlara yazmak yasaktı. Oraya mahkûm olarak gönderilmişti. Oranın çehresini değiştirdi. Denize tutkusu bir başka. Zaten kitaplarını şimdi saydık, Ege'yi Akdeniz'i avcunun içi gibi bilen, mitolojisi çok kuvvetli, tarihi bilgisi üstün, çok benzersiz kişiliği ve yazarlığı ile Türk edebiyatında çok özel bir konumu vardır bana göre. *Mavi Sürgün* de işte Mavi Yolculuğun bir başka boyutu. Sürgünün mavisini olmaz ama o sürgünü bile sevimli hale getirmiştir Halikarnas Balıkçısı. Mavi yolculuğun isim babasıdır. Evet, onda Azra Erhat'la hemfikirdir. Hatta çok eğlencelidir ikisinin hikâyesi, belki kullanırız. Azra Erhat, Halikarnas Balıkçısı Cevat Şakir arasındaki özel mektuplar kitaplaştırıldı. Orada mektup örneğine de ilginç gelecek yazışmalar var. Coşkulu yazışmalar var hem de, ilerleyen yaşları olmasına karşın. Sürgün yaşamını bu kadar çekici, bu kadar güzel, bu kadar ilginç kılan bir yazarı anımsayamıyorum. Tabii bütün boyutlarıyla yazmış ama adı da çok gü-

zel: *Mavi Sürgün*. O bölge maviydi çünkü, Halikarnas Balıkçısı'nın bulunduğu Bodrum ve çevresi maviydi. Deniz hele o zaman daha maviydi. Onun için oradaki bitki örtüsü de çok maviydi. Öyle değişik bitki örtüsü vardı bizim ilk gittiğimiz yıllarda Bodrum'da. Birçoklarının tohumunu Halikarnas Balıkçısı getirmiş, yetiştirmiştir. Çünkü orada yaşıyordu, çıkmasına izin verilmiyordu. Mahkûmiyeti de karışıktır, hiç anlaşılmamıştır. Bir iftira mıdır, değil midir, belli değil ama öyle veya böyle hapse girmiş ve cezasını Bodrum'da kalebent olarak çekmiştir. *Mavi Sürgün* de onun Bodrum'a armağanıdır. Sadece bu kitap değil, orayı Halikarnas Balıkçısı gibi güzel anlatan bir ikinci yazar çıkmamıştır. Çukurova'yı da Yaşar Kemal'le Orhan Kemal en iyi şekilde anlatmışlardır. Ama Bodrum, Ege, o yöreyi en iyi anlatan Cevat Şakir.

- *İstanbul sizin için çok önemli olmuş.*

- Efendim, İstanbul herkes için önemli olduğu gibi benim için de önemliydi. Sanat dünyası benim tutkumdu. Çünkü yazmaya ortaokuldan beri başlamıştım. Hep kültür ve sanat üzerine okumuştum. Lisede arkadaşlarımla çıkardığım *Sıra* adlı sanat gazetesi vardı, iki hocam da yardımcı oldular ama tamamen öğrenci ürünüydü. Ama İstanbul'un farklı yolları vardı. Ben bu yollardan nasıl ulaşacaktım yazın yaşamına? Konserler tiyatrolar var o zaman da. Gelen yabancı tiyatro gruplarını, her türlü sanat etkinliğini, küçük bale topluluklarını bile izleyebilmek için büyük bir bütçe gerekiyor. Bir öğrencinin ulaşamayacağı bir bütçe ama benim hedefimde yazarlık vardı. Erkenden bu yolu denedim ve önce küçük gazetelerde başladım. Fakat bir vesileyle onu burada anmadan geçemeyeceğim. Hıfzı Topuz Bey'le tanışmamız çok belirleyici oldu. Hilmi Gülbeyaz adlı kişi, babamın halasının oğlu, onun yakın dostuydu. Benden bahsedilmiş, o da, bir görevim demiş. Bir konuştuk, sonra, aa dedi, ben Şahap Balcıoğlu'nun çok yakın arkadaşım. Onlar *Cumhuriyet* gazetesinde birlikte çalıştıkları için bunlar birbirlerini tanıyan aynı kuşak insanları. Hıfzı Topuz Bey, Şahap Balcıoğlu'na

benden söz ediyor, Şahap Balcıoğlu da ilgileniyor. O zaman *Kim* dergisini çıkarıyorlardı. Şahap Balcıoğlu, Özcan Ergüder, Orhan Birgit ve Ali İhsan Göğüş, dördü de gazeteciydi. Yazarlıkları da vardı. Önemli gazetecilerdi, o alanda sivrilmiş büyük insanlardı. Ali İhsan Göğüş, Bedii Faik döneminin *Dünya* gazetesinin sorumlusu yazı işleri müdürüydü. Özcan Ergüder *Vatan* gazetesinde köşe yazıyordu, hissesi de vardı orada. Bunlar *Kim* dergisini kurdular, Şahap Balcıoğlu da röportajlarıyla fırtınalar yaratıyordu *Cumhuriyet* gazetesinde. Olağanüstü röportajları anlatım, konuların seçimi ve işleyiş yönünden çok ödüller alıyordu. Ben o vesileyle büyük insanların, ünlü yazarların arasına genç bir yazar olarak girmeyi elbette bir düş olarak görüyordum. Fakat birdenbire *Kim* dergisi benim ufkumu genişletti. İlk yazını getir, dedi Şahap Balcıoğlu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin o dönem açılışı için yapılan tablolara bazı eleştiriler yapılmıştı. Ben oturdum olayların içyüzünü yazdım. Ve resim sanatını anlamadan, Türkiye Büyük Millet Meclisi için yapılan, Türkiye'nin en seçkin ressamlarının yapıtlarını böyle bir çırpıda değerlendiremeyen politikacıları da kendimce eleştirerek o ressamlar ve sanatçıları savundum. Bu yankı uyardı *Kim* dergisinde. Yavaş yavaş resim yazıları yazmakta öne geçtim. Ama müzik yazılarını da haber yorum şeklinde yazıyorum, tiyatro yazılarını da. *Kim*'e çabuk yerleştim. Günlük gazetelerde de çalışıyorum ama gece sekreteri gibi. Fakat haftalık olduğu için *Kim* dergisi beni daha çok tatmin ediyordu. İşte bu yazılar sanıyorum ilgi görmeye başladı. Ben konserlere, tiyatrolara çağırılır oldum. O arada İstanbul'da Yapı Kredi'nin desteği ile Küçük Sahne Tiyatrosu'nu kurmuşlardı. Onun kurucusu ve yönetmeni Muhsin Ertuğrul'du. Muhsin Ertuğrul'u tanımak istedim ama Muhsin Ertuğrul kimseyle görüşmeyen bir tiyatro insanıydı.

- Görüşmez miydi?

- Hayır, kimseyle görüşmezdi. Kendi yazılarını yazar, eleştirilmesini yapar, *Cumhuriyet*'te haftalık yazılar yayımlardı. O yazıları iyi

ki Özdemir Nutku arkadaşım derledi iki cilt halinde. Bütün yazılarını ve anılarını derledi. Muhsin Ertuğrul'la ulaşamazken *Cumhuriyet*'te okuduğum yazılar olağanüstü güzellikteydi. Hem dil, hem anlatım, hem konuyu işleyiş bakımından hep kültür ve tiyatro ağırlıklı yazılardı. Çünkü onun geniş yaşam felsefesinde tiyatro büyük yer tutuyordu. Tabii büyük bir tiyatro insanıydı. Cumhuriyet tiyatrosunun kurucusu olarak biliyoruz. Fakat Avrupa denemeleri, Fransa, Almanya denemeleri ve kuzey Avrupa denemeleri dışında dört yıla yakın Moskova'da bulunması, Moskova Sanat Tiyatrosu'nun genel sanat yönetmeni Konstantin Stanislavski'yle yakın dostluğu, Nemiroviç-Dançenko'ları tanınması, Meyerhold'ları tanınması ve Eisenstein'ları tanınması çok önemliydi, çünkü Moskova'da sinemayla da ilgileniyordu Muhsin Ertuğrul. Türk filmi çeken, ilk değilse de ikinci kişidir Türkiye'de. Ama ilk renkli filmi yapan Muhsin Ertuğrul hocadır.

Onun yazıları yıllarca birikmişti ama kitaplaşmamıştı. Nejat Eczacıbaşı çok kültürlü bir işadamıydı, Muhsin Ertuğrul'un dostuydu ve o yazıların toplanmasını istedi. Bu konuyu Özdemir Nutku'ya söylediler. Özdemir Nutku üstlendi ve iki cilt halinde Muhsin Ertuğrul hocanın kitapları yayımlandı. Gerçekten Türk tiyatrosunun demirbaş yapıtlarından biri oldu bu iki ayrı ciltlik kitap. Bir tiyatro üstüne yazıları, bir de anıları, sanat dünyasını ve kendi yaşamını anlatan ayrı bir cilt halinde kitaplar. Özdemir Nutku bunu çok başarıyla kitaplaştırdı. Orijinalleri bir araya getirdi. Ben Tepebaşı dram ve komedi tiyatrosuna sık sık gidiyordum. O zaman komedi tiyatrosu daha yanmamıştı, dram da devam ediyordu. Muhsin Ertuğrul'un kimseyle görüşmediğini gördüm. Ama girişte çıkışta bir iki defa karşılaştık. 62 miydi neydi, yok 59'da istifa ettiği duyuldu. İstifa etti dendi Şehir Tiyatroları'ndan. Belediye ile anlaşmazlığa düşmüş, Şehir Tiyatrosu da Belediyeye bağlı. O sırada Muhsin Ertuğrul'u görme fırsatı buldum ve yanına gittim. Efendim dedim, böyle bir şeyi üzümlere duyduk, acaba hocam doğru mu? İstifa ettiğini doğrulamadı, hatta haberim yok dedi ama ertesi gün istifa et-

tiği açıklandı. Evet, böyle bir insandı. Sonra çok yakından tanıma olanağı buldum.

- *Günümüzde yaşasa paparazzilere nasıl davranması gerektiğini iyi bilecekmiş. Anladığıma göre kendini saklamayı da iyi biliyormuş.*

- Çok güzel yorumladın Sevi. Bakın neden, Muhsin Ertuğrul'u İstiklal Caddesi'nde ya da tiyatrodan çıktığı zaman sokakta caddede yürürken göremezdik biz. O denli görünmeyen bir insandı, hiç dolaşmazdı. Tiyatroya gider çalışır, tiyatrodan çıkar, bir dostunun ya da arkadaşının evine gidecekse giderdi. Birkaç önemli dostu vardı ama onların da evine giderdi. Hiç göremezsiniz başka bir yerde, caddede rastlayamazsınız. Sokakta göremezsiniz, çok ilginç. Paparazzi aylarca kovalasa mümkün değil yakalayamaz Muhsin Ertuğrul'u. Bu kadar kendisini geri planda tutabilen, o kadar büyük işler yapan bir insandı. Ondan zaman zaman söz edeceğiz çünkü 1934'te Cumhuriyet tiyatrosu yani İstanbul Belediye Tiyatroları, Şehir Tiyatroları adını alınca, Muhsin Ertuğrul'un bunda büyük katkısı var; onun temellendirilmesini sağlamıştır. Çünkü 1923'ten sonra o tiyatronun başında çok başarılı işler gerçekleştirmiştir. Oyun çevirip sahneye koymuştur, çok ünlü oyunların Türkiye'de tanınmasını sağlamıştır. En iyi elemanları kendi sınavından geçirerek, tiyatroya sanatçı olarak almıştır. Herkesi öyle değerlendirmiştir. O zaman konservatuvar mezununu bekleme diye bir durum yok. Belediye konservatuvarı var ama o seçme işini Muhsin Ertuğrul kendisi yapıyordu. İşte ilk karşılaşmam, konuşmam öyle oldu. Hayret dedi, benim haberim yok, istifa mı etmişim dedi. Ama sonra ne kadar hoşsohbet, ne kadar derinliği olan bir insan olduğunu zamanla anladım. Ben de yazarlık alanında tanındıkça, tanışmamız konuşmamız gelişti. 1967'de, daha oraya gelmedim ama Muhsin Ertuğrul'a bağlayacağım, onu ziyaret ettim. Telefon ettim, hocam size bir şey danışmak istiyorum dedim. Buyur Hayati dedi, böyle tenora yakın ince bir sesi vardı. Gittim tiyatroya; Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu şimdiki adı oranın. Bilmiyorum sözünü

ettim mi, bir rastlantıdır, ölümünden sonra, o gece teklifi Belediye Başkanı Aytekin Kotil'e yapan benim.

- *Yok, hiç söz edilmedi.*

- Ondan da biraz sonra bahsedeyim. Bunlar böyle zincirleme giden olaylar. Ben gittim yanına. Sovyetler Birliği'ne davet edildim, sahne sanatlarını incelemeye gidiyorum dedim. İlk cümlesi şu oldu: "Hiç durma git, hiç durma git." İki kez tekrarlardı. "Hayatıcığım orada göreceklemlerle çok şey değışecek, mutlaka git, en güzel işi yapıyorsun" dedi. Gürcü şarabını da unutma dedi. Ben Moskova'dayken kasa kasa getirtirdim, Gürcü şaraplarını içerdim dedi. Gürcü şarapları Fransız şaraplarından geri değildir. Magrادیone diye bir Gürcü şarabı var, gerçekten hiçbir Fransız şarabı onunla yarışamaz. Bu konunun uzmanları tarafından söyleniyor. Ben şarap uzmanı değilim ama Magrادیone'yi zaman zaman içtim.

- *Ben bile duydum.*

- Geliyordu buraya, şimdi pek bulamıyoruz. Sovyetler Birliği'ne gittim, Tiflis'e de gittim, Gürcistan'ı dolaştım. Döndüğüm zaman, Gürcistan üzerinden Türkiye'ye dönlldüğü için bir şişe Gürcü şarabını Muhsin hocaya getirmiştim, çok mutlu olmuştu. O Gürcü şarabı hikâyesi bir anımsatmaydı. Hoca dünyanın bütün şaraplarının tadını, ismini bilirdi ezbere. Dünyanın neresinde bir tiyatro kitabı çıksa, kısa bir sürede o kitabı edinirdi. Muhsin Ertuğrul'u burada yeri geldiği için biraz değerdendirme yönüne gittim. Daha sonra Muhsin Ertuğrul'a tabii ki geniş yer ayıracığım. Ama farklı bir konumu da vardı Muhsin Ertuğrul'un. Yani aydın insan sorumluluğu çok önündeydi Muhsin Ertuğrul'un. Sorumluluğun doruğundaydı. Ben onun yazılarından pek çok şey öğrenmişimdir. Herkes öğrenir ünlü kişilerin yazdığı yazılardan, fakat ben okuyarak çok şey öğrendiğimi sık sık yinelerim. Muhsin Ertuğrul'un tiyatro üzerine *Cumhuriyet*'te haftalık yazılarını biliyorduk ama daha önce yayımlanmış yazılarına ulaşamıyorduk. Sovyetler Birliği'nde bulunduğü dönemdeki izle-

nimlerini harf devrimine geçilmeden önce *Vakit*'te yayımlanmıştı, o zamanki *Vakit* gazetesi ilerici bir gazeteydi. Sonradan kitaplaştırıldı bu yazılar. Bu kitap Rusya'da yaptıklarını, gördüklerini, izlediklerini anlatır. Muhsin Ertuğrul tiyatro konusunda kabına sığmayan bir insandı. En küçük ödün vermemiştir. Oyun saat 21'de başlayacaksa 21'de, oyun 20'de başlayacaksa 20'de başladı. Cumhurbaşkanı da gelmese Başbakan da gelmese, o bir gala gösterimi olsa bile, saat gelince oyun başladı. Ben buna rastlamadım ama şu hikâyeyi işittim: İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu dönemde, ben de Ankara'ya sık sık giderdim. Devlet protokolünde İsmet İnönü her zaman yer alırdı ve saatinde gelirdi. Bir kere gecikmiş, oyunu Muhsin Ertuğrul saatinde başlatmış, fakat İnönü zaten böyle sonradan salona girecek karakterde bir insan değildi. Önce üst locaya gidip, oradan oyunun birinci perdesini izlemiş. Kulakları ağır işittiği için en önde oturur izlerdi İsmet İnönü. Fakat gözleri kuvvetliydi, ilk bölümü yukarıda izlemiş. Karşılıklı saygı vardı tiyatrodaki, biz de bunu gördük Muhsin Ertuğrul'da. Yani tiyatro içinde leblebinin, çekirdeğin yenmediğini, çikletin çiğnenmediğini biliyorduk. Muhsin Ertuğrul daha ilk yıllarda, tiyatro yöneticiliğine başladığında bunları yasak etmiş bir yöneticidir. İnsan portresi olarak Muhsin Ertuğrul benzersiz yapıda insandı. Tiyatro dünyasının çok bilinen insanıydı. Onun tiyatro kitaplığı çok ünlüydü. Bir rastlantı ama ben yine Muhsin hocanın ayrılışından sonra Şehir Tiyatroları'na genel sanat yönetmeni oldum, İstanbul Belediyesi'nin de kültür sorumlusuydum aynı zamanda. Koç Vakfı tarafından yaptırılan Taksim'deki İstanbul Kitaplığı'na Muhsin hocanın tiyatro kitapları bağış olarak geldi. Söylediğim gibi, dünyanın neresinde bir tiyatro kitabı çıksa haberi olur, onu mutlaka edinir ya da o kitabın yazarı Muhsin Ertuğrul'u tanıyororsa imzalı olarak gönderirdi. O kitaplığın devir teslimini almak da bana rastladı, bana nasip oldu diyeyim. Aytekin Kotil belediye başkanı olmadan önce dört yıl Ahmet İsvan belediye başkanıydı ama ekonomik nedenlerle bu kitaplığı teslim almamıştı, öyle boşlukta bekliyordu. Aytekin Kotil belediye başkanı olunca Koç kuruluşu,

özellikle Vehbi Koç ve kızı Suna Koç bu kitaplığın teslim alınmasını istediler, çünkü ortada duruyordu. O arsa belediyenin arsasıydı ama Cumhuriyetin 50. yılında bu kitaplık oraya inşa edildi. Hakkı Elverdi tarafından mimarlığı yapılmış, Türk mimari stilini de içeren benzersiz bir kitaplıktır. Çok derinliği olan bir kitaplıktır. O kitaplığın açılışını belediye başkanı adına ben yaptım. İki makine ve elektrik mühendisi katıldı, ben yetkili kişi olarak dosyayı imzaladım, teslim aldık, açmak da bana nasip oldu.

İşte bakın, bir Muhsin Ertuğrul'dan ucunu açtık, zincir gibi ne-reye geliyor. Ama bu olaylar birbirine bağlı, sonra geri geliyoruz, kaldığımız yerden devam ediyoruz. Ama bu zincir devam ediyor. Kitaplığı açmak için Koç ailesiyle çok yakın çalıştık. Çok büyük olmamakla birlikte yine de önemli kitaplar bize teslim edildi. Yalnız belediyenin Beyazıt'ta çok büyük bir kitaplığı vardı. Biraz bakımsızdı, onun onarımını yapmamız gerekiyordu. Ben bir kitap kurduydum, kitaplarla yetiştim. Kitaplar benim için çok önemliydi. Onarımı yapılırken şunu da yaptım: Çift nüsha denen gazete ve dergi koleksiyonları vardı orada. Başkana da söyledim, nNasıl istiyorsan öyle yap dedi. Ben onları ayıklattım. Çift nüsha derken, diyelim ki bir kitaptan iki tane var, bir şekilde gelmiş. Derleme Müdürlüğü'nden mi gelmiş, yazarı tarafından mı, belediye tarafından alınmış gelmiş, önemli değil artık. Orada diyelim ki Kemal Tahir'in ya da Aziz Nesin'in bir yapıtından iki tane varsa, nüshaya indirerek, çift nüshaların birer nüshalarını Atatürk Kitaplığı'na aldım. Koç kuruluşuyla bir de vakıf kuruyorduk. O vakıfla biz yeni kitaplar alacaktık, Beyazıt'taki kitaplığa dokunmayacaktık. Bunlar hiç bilinmeyen yönler tabii. Böyle bir çalışma yapıyorduk. Mütevazı bir şekilde o açılış yaptıktan sonra Kültür Bakanlığı istedi, vermedik; her türlü yerden gelip o kitaplığı istediler, Aytekin Bey vermedi. Çünkü iyi biliyorum ki bu belediyenin malvarlığıdır ve İstanbul'un bir kültür zenginliğidir. Evet, bir rastlantı o görevi yaptığım için kitaplık korundu, kurtuldu. Fakat vakıf yarım kaldı, kuramadık, çünkü 12 Eylül 1980 oldu.

- *Darbe.*

- Evet, o darbe. Askeri darbeden sonra Akansel diye bir general geldi belediye başkanlığına, bizler görevden uzaklaştırıldık. Bu işleri bıraktı. Beyazıt'taki kütüphane tamir edilecekti, tamir projeleri yapılmıştı. Oradaki bütün kitapları boşalttı, ciltli gazetelerin dergilerin hepsini Atatürk Kitaplığı'na taşıttı. Ondan sonra Beyazıt Kitaplığı'nın ne olduğunu bilmiyorum, ne gittim ne gördüm. O da tarihi konumu olan bir binaydı. Böyle alçak, oranın mimari şekline uygun bir binaydı. Oradaki bütün kitaplar getirildi, Atatürk Kitaplığı'na dolduruldu, tabii Atatürk Kitaplığı zenginleşti. Biz o şekilde açmayı düşünmüyorduk, anlattığım şekilde açmıştık ve amacımız Koç grubuyla vakıf kurarak buraya kitap sağlamaktı. Yeni yayınlar, seçme yayınlar, her türlü nitelikli kitapları almaktı amacımız. Ama onu gerçekleştiremedik. 12 Eylül darbesi nedeniyle o iş öyle kaldı ama kitaplık devam ediyor, tabii ne kadar iyi bakıldığını bilemem. Biraz belediyenin yöneticilerine bağlı bir şeydir bu. Ben de uzun yıllardır gidip bakmadım ama Türkiye'nin en güzel kitaplığıdır, değerli bir kitaplıktır. İşte orada Muhsin hoca'nın kitaplarını gördüğüm zaman çocuklar gibi sevinmiştim.

Muhsin Ertuğrul'a tekrar döneriz ama şimdi yeniden Aliye Berger'in evinde tanıdığım kişilere dönelim. Bunların arasında en renklisi, az önce belirttiğim gibi Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir'di. Bahsetmiştim, mavi yolculuk fikrini ilk ortaya atan odur. Onu tanıdıktan sonra, bir yaz seferinde mavi yolculuklarına ben de katıldım. Onların dostları, çevresindeki insanlar, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, daha niceleri var. Gariptir, mavi yolculuklara hiç gitmedi Ahmet Hamdi Tanpınar. Onun yaşamı biraz daha belli yerlere özgüdür. Belirli insanlarla konuşur ama hep içe kapalı olduğunu anımsıyorum. Fakat Aliye Berger'in her toplantısına gelmiştir. O, toplantılara en çok katılanlardan biriye, ikincisi de bendim. Ahmet Hamdi hiç yüksünmeden gelirdi; Aliye Berger'i çok severdi, onun kişiliğini çok severdi. Resmini çok severdi, çünkü resim üstüne çok iyi yazılar yazardı. Sanat insanıydı Ahmet Hamdi

Tanpınar. O gitmedi ama ben gittim mavi yolculuğa. Halikarnas Balıkçısı zamanında çağırılıp da Bodrum'a gittiğimde, o bitki örtüsünü, çiçekleri gördüğümde, hiç Türkiye'de rastlamadığım çiçekleri görünce hayranlıkla sormuştum. Bunlar yabancı uyruklu çiçeklerdir demişti. Bunları ben yetiştirdim, burada onların yaşamalarını ben sağladım diye anlatmıştı. Çünkü bitki üzerine çok derin bilgisi vardı. Kitaplarda zaten doğayla insanı, denizi böyle iç içe anlatır. Onların yorumunu kendi perspektifinden çok boyutlu olarak verir. Aslında akıllı işler yapılırsa, sinemamızda Halikarnas Balıkçısı'nın bazı yapıtları yeniden filme alınsa, o görsellikleri ile değerlendirilse Türkiye'nin tarihsel-coğrafi belgeselliği geleceğe de bırakılmış olur. O bakımdan üzerinde çok duruyorum. Onun bilgilerinden, yazdıklarından gelecek kuşakların da yararlanmasını istiyorum. Çünkü kültür ve sanat kalıcı olduğu zaman yararlı olur, topluma mal olur. Evet, şimdilik Halikarnas Balıkçısı'nı burada keselim. Başka konulara geçelim.

- *İsterseniz İstanbul'un o yıllardaki sanat yaşamından konuşalım.*

- İstanbul o kadar geniş bir alanı kapsıyordu ki, birden bu sanat dünyasına yayılmam önce işimi güçleştirdi. Çünkü müziğin peşinden koşuyorum, arkadan sergileri izliyorum. Şimdiki kadar sergi açılmıyordu İstanbul'da ama genel olarak baktığımızda, sayılı galerilere karşın hiç boş kalmadan o galeriler art arda sergiler açarlardı. O dönemin saygın ressamlarının yapıtlarını izlerdik. Ve onları izlemek, haber yapmak, yorumu yapmak arttı. Dışarıdan bale grupları gelirdi, üç beş kişilik gruplardı bunlar. Teyp eşliğinde gösteri yapılırdı, çünkü orkestra falan olacak hali yok. İlk gelenlerden biri de Rusya'dan Bolşoy oldu. Atlas sinemasında, Saray sinemasında küçük küçük gösteriler yapılırdı. Saray sinemasının Türk müzik yaşamında, çoksesli müziğin gelişmesinde gerçekten büyük yeri ve önemi vardır. Orada orkestra konserleri de denemiştir Cemal Reşit Rey. Ama yabancı solistlerin resitalleri o dönemde yüzde doksan Saray sinemasında gerçekleştirilirdi, Şan sineması daha sonra

devreye girdi. Dünyanın en ünlü isimleri Türkiye'ye gelirdi, çünkü İstanbul onlar için de ilgi çekiciydi. Böyle bir dünyanın içine girdik. Tabii Şehir Tiyatroları'nın da haberini yapıyorum. Bu kadar bol sahnesi yoktu ama Beyoğlu'nda komedi, dram tiyatroları vardı. Sonra Kadıköy'de açıldı, Halk Eğitim Merkezi'nde. 1960'tan sonra Fatih Saraçhane'de şimdiki Reşat Nuri Sahnesi, yine Muhsin Ertuğrul'un çabalarıyla açıldı. Üsküdar'daki Musahipzade Celal Tiyatrosu da yine Muhsin Ertuğrul'un çabalarıyla 1960 sonrasında yapıldı. Hatta o zaman, 1960 devriminin ilk belediye başkanının desteğini de aldılar. Ondan istekte bulundu Muhsin Ertuğrul, onlar da kırmadılar ve bu iki tiyatronun yapımını sağladılar, böylece sahne genişlemiş oldu. Daha sonra Harbiye Tiyatrosu devreye girdi.

Muhsin Ertuğrul'un öldüğü haberi akşam televizyonda ya da radyoda duyulur duyulmaz, tabii bomba gibi patladı. İzmir 9 Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü'nün konuğu olarak İzmir'e gitmişti. O zaman bölüm başkanı Profesör Özdemir Nutku'ydu. Dekanlık da yapmıştır, o Güzel Sanatlar Bölümü'nü kuran da Özdemir Nutku'dur. Fahri doktora unvanı verilmiştir orada Muhsin Ertuğrul'a. O tören yapıldı ve o gece İzmir'de vefat etti, törenden birkaç saat sonra. Alın yazısı. Bunu duyar duymaz, rahmetli Aytekin Kotil'i aradım, olayı bildirdim, onun da duyduğunu öğrendim. Üzüntülerini bildirdi, ne yapacağız dedi. Harbiye'deki tiyatronun adı yok, Harbiye Tiyatrosu deniyor, Muhsin Ertuğrul adını vermeyi uygun bulur musunuz dedim. Çok iyi bir teklif dedi. Hemen ertesi sabah bana bir yazı gönder dedi. Yazdık ve tiyatrodan gönderdik, belediye meclisi olağanüstü toplandı, bu karar oybirliğiyle çıktı. Harbiye Tiyatrosu'nun adı Muhsin Ertuğrul Sahnesi oldu.

- *Ne kadar güzel!*

- İşte Atatürk Kitaplığı'nın açılışı gibi projeler, beklemede olan projelerdi. Muhsin Ertuğrul'un ölümü sırasında ona yakışan en büyük tiyatromuz oydu. Tepebaşı tiyatrosu korunabilseydi ya da bizim Aytekin Kotil zamanında yapılan projeye İller Bankası Te-

pebaşı'nın değerlendirmesini gerçekleştirebilseydi, 12 Eylül 1980 darbesi olmasaydı, o tiyatronun adı belki Muhsin Ertuğrul diye değışirdi.

- *Belki olacaktı.*

- Evet. Çünkü o tiyatro yanan dram tiyatrosu model alınarak yapılacaktı, projelendirilişı öyleydi. İller Bankası devletin bankasıydı. Fakat Akansel belediye başkanı olarak geldi askeri yönetimle, bütün projeleri durdurdu; Tepebaşı'nı da durdurdu, İller Bankası'nın projesini durdurdu. Belediye başkanısın, yeniden ihalesini yaptır, devam et, devlet bankası bir şey çalacak değil, orayı yapacak, görkemli bir proje. Orada hem Darülbeyaz Müzesi yapılacak hem de dram tiyatrosunun aynı modeli, daha modern ama yeni bir bina şeklinde gerçekleşecekti. Bunun projeleri uygulandı, belediyede onaylandı, fakat ne hikmetse bu Akansel durdurdu. Anladığı bir konu da değildi, danışmanlarının hepsini dağıttı. Anlamıyor ama durduruyor. Sonra ne oldu, işte bugünkü hale gelindi. Tepebaşı nedir, çirkinlik örneğı, yıllarca böyle bekletilir mi? Oranın restorasyonu, yeniden değerlendirilmesi, o tiyatro binasının yapılması ne kadar önemliydi. Biz o tiyatroyu yaptıracaktık. O zaman belediyenin onu yapacak parası yoktu ama İller Bankası devletin bankasıydı. Bunu yapacak, binanın diğer kısımlarını kendi kullanacak, yanında da Darülbeyaz Tiyatro Müzesi'ni kuracaktı. Bu ne güzel projeydi. Benim gerçekleştiremediğim bu iki projedir. Tabii ki belediyenin desteğinde yapılacaktı ama benim projelerimdi bunlar. Daha önce de Kadıköy'deki eski hal binasının bugünkü Haldun Taner Sahnesi'ne çevrilişini sanıyorum anlatmıştım. Orada da benim çabam var, çünkü o işlemlle ilgili olan bendim zaten, başka türlü düşünülemez.

- *Hayır, onu anlatmamıştınız, yeri gelmişken dinleyelim.*

- O zaman konuyu ona bağlayalım. Tepebaşı'na hep yanarım, o kadar güzel proje yapıldı ki mimarlar tarafından. Devlet bankası

yapıyor, burada bir suiistimal yok. Yapacak, diyecek, her şeyi bitecek, donanımlı teslim edecek, diğer binanın katlarını iş merkezi olarak, banka binası olarak kullanacak. Ama o görünümü bozmadan yapılacaktı, çünkü belediyede bizim mimarlarımız, şehircilik uzmanlarımız çok önemli kişilerdi. Turgut Cansever'in başkanlığında çok önemli mimarlarımız vardı. Bunların o alanları bozmaları söz konusu değildi.

Ama bu arada Kadıköy'ün bir tiyatroya ihtiyacı vardı. Halkevi binası vardı orada, Şehir Tiyatrosu belli koşullarda, haftanın belli günlerinde tiyatro gösterimi yapıyordu. Ama biz oraya bir kültür merkezi, bir tiyatro kazandırmak istedik. O proje üzerine çalıştık. Hal binası öyle mezbelelik halinde dururdu, bugünkü Haldun Taner Sahnesi ve konservatuvarın bulunduğu yerde. Çirkin bir şey ama böyle kullanılıyor. Bozuk, yıkık, harap ve ben buraya çok takılırdım. O sahil şeridinin düzenlemesi yapılırken, belediyede Turgut Cansever ve Çiçek Hanım ilgileniyordu bu projeyle. Onlarla sık sık görüşüyordum; çünkü meraklıydım, kentin düzeni üzerine onlardan bilgi alıyordum. Şehircilik konusunu öğrenmeye çalışıyordum. Hatta Tepebaşı'ndan önce biz şunu dedik: Harbiye Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu'nun alt kısmını değerlendirelim. Şimdi orası iş merkezi midir, ne oldu bilmiyorum. Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu duruyor, şimdi yapıldı yeniden ama orada yeraltında ve üstünde de birtakım şeyler yapıldı. Orada ilk girişimimizde Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki şehircilik uzmanı hocalarla ilgilendik, konuştuk, görüştük. Üniversiteyle belediyenin bağlantı kurmasına da ben önayak olmuşum. Üniversitenin değerli hocalarından kent yönetiminde nasıl yararlanılır yönünde bir çalışma yapıldığında öncülüğü ben yaptım. Belediye başkanımız Sayın Rahmetli Aytekin Kotil'le ilk görüşmelerin randevularını ben sağladım. Onlar ondan sonra devam ettiler. O yapıda yeraltında bir tiyatro müzesi kurma fikri ortaya çıktı ama mümkün olmadı. Çünkü orada jeolojik yapı, zemin olarak o işe elverişli değildi. Vazgeçtik ama yeraltı müzesinin projelendirilmesi yapılmıştı, iki profesör çalışmıştı projeye.

Sonra o olmayınca işte bu Tepebaşı olayı çıktı. İller Bankası'yla uzun görüşmelerden sonra gerçekleştirildi. Orada bir Darülbeydi Müzesi ve dram tiyatrosunun yapımı karar altına alındı, projelendirildi. Uygulama aşamasına gelince 12 Eylül 1980 oldu.

İşte 12 Eylül, öncesi metruk dediğimiz o Kadıköy hal binasının yer aldığı sahil şeridi çalışmaları yapıldığında mimarlık bölümüne gittik, konuştuk. Buranın nasıl projelendirilebileceği konusunda Turgut Cansever'le görüştük. Turgut Cansever ve Çiçek Hanım o projenin hayata geçirilmesi konusunda bir değerlendirme yaptılar. Sahil şeridi düzenlenmiş oluyordu ama asıl olarak hal binasının o kötü durumdan çıkarılarak o binanın kültür merkezi ve tiyatro salonu içerecek şekilde yapılmasını ve Kadıköy'e kazandırılmasını düşündük. Avam projeyi bu arkadaşlar yaptılar. Çiçek Hanım fiilen çalışarak onu gerçekleştirdi. Çetin Altan'ın bir oyununun galasını, Halk Eğitim Merkezi'nde bir cumartesi günü öğlen üstü yapmaya karar verdik. Hem belediye başkanı için bir değişiklik olur, hava alır Kadıköy'de, hem de saat 15'teki matinede bir Çetin Altan oyununun galası yapılmış olur dedik. Eskiden oynanmış bir oyundu ama tekrar sahneleniyordu. Saat henüz 13.30 ya da 14.00 civarı, merhum Aytekin Kotil ve eşi, bir de ben bindik arabaya, gidiyoruz Kadıköy'e. Araba belediyenin makam arabasıydı. Şoförü sordu, Köprüden geçince doğrudan gittiği zaman oraya inebiliyor, böyle Hasanpaşa'dan falan, oradan gideyim mi dedi. Ben hemen söze karıştım, hayır dedim, Sayın Başkanım, size sahilde bir yer göstereceğim, lütfen araba ile sahilden geçer miyiz diye rica ettim. Bildiğimiz sahil yolundan gittik. O hal binasının bulunduğu, şimdiki Haldun Taner Sahnesi'nin bulunduğu yere gelince o metruk binayı gösterdim. Burayı ne yapmak istiyorsunuz dedim. Sormayın, bu bir yüz karası dedi. Ben bir şey düşünemedim, vakit de kalmadı onu düşünmeye, zaman da ayıramadım ama bir yüz karası, ne yapalım bilemiyorum dedi. Dediğim gibi cumartesiydi, ben pazartesi size bir avam projesi getirsem dedim. Çünkü Aytekin Kotil projeden çok anlıyordu, ilginç bir insan işte, bazı insanlar anlıyor. Dedi ki nasıl?

Bir ön çalışma, sahil şeridi üzerine çalışma yapılırken Çiçek Hanım'dan rica ettik, oranın kültür merkezi olabilmesi halinde nasıl bir tasarım düşünürsünüz diye bir konuşma oldu, Turgut Cansever'le birlikte bir ön çalışma yaptılar dedim. Size onu göstermek istiyorum dedim. Aa çok memnun olurum dedi. Oyunu izlemeye gittik. Çetin Altan'dan telgraf gelmişti. Paris'teydi, gelemeyeceğini, ölüm tehditleri aldığını bildiriyor ve oyuna, sanatçılara başarılar diliyor ve gelemeyeceği için üzgün olduğunu telgrafında belirtiyordu. Onun yazarın katılmadığı, konukların katıldığı bir gala oldu. Oyundan sonra hepimiz dağıldık, evlerimize gittik.

Pazartesi günü ben, Çiçek Hanım ve Turgut Bey'den projeyi aldım. Turgut Cansever de rahmete gitti, onu da yitirdik, çok değerli bir mimardı. Türkiye'de Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği en büyük mimarlardan biriydi. Yaptığı yapıtlar, aldığı ödüller ortada, yani bu benim kişisel değerlendirmem değil ama yaşamı ve yapıtlarına dair bilgili olduğum için böyle bir kanımı belirtirken yargımı da katıyorum bu kanıma. Gerçekten büyük bir mimardı. Zaten şehircilik uzmanı olarak şehir planının başına geçtiği zaman üniversitede doçentti, bırakmasaydı profesör olacaktı. Ayrıldı, kariyerini bıraktı İstanbul'un nazım planını uygulamak için. O bakımdan öyle bir nitelikli insandı; çok da kültürlüydü. Pazartesi günü bir müsait zamanda, öğlene doğru, yemek molasından önce hemen arka odaya gittim, avam projeyi Aytekin Bey'in önüne koydum. Gülümse-di, baktı ve hemen anladı. Bu çok güzel bir şey, ne kadar iyi olacak, derhal yapalım dedi. Kısa sürede onun ihalesini yaptım. Birincide kimse girmedi, tabii onun inşaatı para getirmiyor. Portföyü belli, yani alan olmadı, bir daha yapıldı, üçüncüsünde alan oldu. Fakat 12 Eylül 1980 cuntası geldi, o proje de kalacaktı. Fakat enteresandır, belediyenin bütün projelerini durduran Akansel, o projeyi durdurmadı. Yapılmasına emir verdi, ihale yapıldı ve inşaatına başlandı. Orası bizim projeye göre bir kültür merkezi, tiyatro salonu olacaktı. Çevresi de çok güzel değerlendirilmişti projede. Kitabevi, çiçek evi, böyle ufak bir iki küçük dükkân olacak, o da güzellik katacaktı. Fa-

kat bin kişi falan alabilecek şekilde bir proje, yani büyük. Başlandı, bitmek üzereydi fakat belediye seçimi yapıldı. O seşimden önce ilēe belediyeleri kuruldu. 12 Eylül'den önce ilēe belediyeleri yoktu, şube müdürlükleri vardı İstanbul Belediyesi'ne baēlı. Kadıköy de bir şubeydi. Bu projeyi biz gerēekleřtirmedik ama yapıldı. Tam aēılması gerēekleřecekken sorun  ıktı. Eminönü Belediyesi, Divanyolu'nda-ki belediye konservatuarı binasından konservatuarı çıkardı, orayı restore edip Eminönü Belediye binası yapacaēız dediler. Belediye Konservatuarı açıkta kaldı. O arada Akansel gitti, yerine emekli General Tirtıl Paşa geldi. O  z m yolunu şöyle buldu: Kadıköy'deki kültür merkezi, tiyatro salonu ikiye bölündü, hem konservatuar hem de tiyatro salonu yapıldı. Sonradan Haldun Taner Sahnesi adını alacak salon küçüldü. Beklediēimiz proje tam uygulanamamış oldu. 1000 kişilik, 800 kişilik bir salon olabilseydi başka idi, şimdi 250 kişiyle bile doluyor. Kadıköy çok büyük ilēe tabii, istek karşısında biletler satışa  ıktıēı anda bitiyor, tiyatroda hiē bilet bulunmuyor. Hatta Süreyya Operası'nda bile, operanın, balenin biletleri çıkar çıkmaz bitiyor. Kadıköy bu sanat etkinliklerine karşı çok duyarlı, duyarlılıēını g sterdiēi ilgiyle kanıtlıyor. Sonuçta bugünkü konumuna geldi. Konservatuar daha sonra sosyal demokrat bir belediye başkanı olan Nurettin S zen tarafından mahkeme kararı ile çıkarıldı oradan.

- Öyle mi?

- Evet. AK Parti belediye başkanları o uzatmaları kullanarak  ıkartmadılar, yeni bir yer de bulunamadıēı için halen konservatuar çalışmalarını orada sürdürüyor. Haldun Taner Sahnesi'nin yeri büyük olsaydı, İstanbul şehir Tiyatroları'nın konumu farklı olurdu. Muhsin Ertuērul Tiyatrosu yıkıldı. Yeniden yapılcaya kadar Haldun Taner Sahnesi tabii küçük kaldı. Fatih'teki Reşat Nuri Sahnesi de öyle büyük deēil. Ama  nceki yıl  şk dar'daki, Muhsin Ertuērul döneminde yapılan Musahipzade Sahnesi yıkıldı ve yeniden Musahipzade Tiyatrosu adını alacak olan şimdiki tiyatro

binası yapıldı. O ufak tefek eksikliklerine rağmen ihtiyacı karşılıyor, salonu daha büyük. En azından yeni, beton bir bina, çirkin değil. Akustikğin çok iyi olduğu söylenemez. Yeni yapılan Muhsin Ertuğrul'un vestiyeri var, Üsküdar'dakinin vestiyeri yok. Vestiyersiz tiyatrolar bunlar, Haldun Taner'in, Reşat Nuri'nin de yok. Nereye gitseniz, palto ve çanta elde oturuyorsunuz koltuğunuzda, oyunu öyle izliyorsunuz. Bu da çirkin bir görüntü ama buna yöneticiler bir çare bulmuyorlar. Kadıköy Haldun Taner Sahnesi'nin öyküsü böyle. Yani orada da çorbada bir tuzumuz oldu.

- *Ne kadar güzel!*

- Atatürk Kültür Merkezi bugün işlevini yerine getirebilseydi, kapalı kalmasaydı 2010 kültür kentinin kutlanması farklı boyutlara taşınırdı. Ama şimdi sahnesi yok İstanbul'un. İşte bir Muhsin Ertuğrul açıldı, o da yeni açıldı. Ne kadar işlevsel olacak bilmiyorum ama görünüş olarak fena değil. Ona sahip çıkıp kaybetmemek gerek, elimizdeki kıymetini bilmeliyiz. Şişhane'de yapılacak binada tiyatro salonu yapılacakmış. Henüz kesin bir şey bilmiyorum. Ama Kâğıthane Sahnesi büyük, yeterli bir tiyatro. Ne yazık ki orada müzikaller ve hafif komediler dışında oyunlar ilgi görmüyormuş. Ama Kâğıthane'deki seyirci de alıacak. Her zaman öyle olmuştur. Ben size bir şey söyleyeyim yeri gelmişken. Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu daha önce Harbiye Sahnesi'ydi. Şehir Tiyatroları'nın Tepebaşı Sahnesi yanmasa bile, yine de Harbiye en geniş seyirci kapasiteli tiyatro binasıydı. Ama o tiyatro da iş yapmıyordu, açılışından beri hem de. Yani ne Muhsin Ertuğrul ne Vasfi Rıza ne Behzat Butak, hiçbirinin seyirci kapasitesini bir türlü yükseltmedi. Ne zaman yükseldi biliyor musunuz?

- *Ne zaman?*

- Tuhaftır, genel sanat yönetmenliği görevine geldikten sonra ilk aradığım insan Münir Özkul oldu. O, büyük bir tiyatro insanıydı. Biliyordum ki 1960'ta bir Şehir Tiyatrosu serüveni vardı. 61'de

ayrılmıştı, girdi, bir sezon çalıştı ve ayrıldı. Çünkü Refik Erduran'ın "Deli" adlı oyununda Vasfi Rıza ona figüran rolü verdi. Şehir Tiyatrosu'na girdiği 60'lı yıllarda Muhsin Ertuğrul'un Küçük Sahne'sinde yıldızı parlamış önemli bir oyuncuydu Münir Özkul. Çok büyük bir karakter oyunculuğu, kompozisyon oyunculuğu vardı. Devlet Tiyatrosu'nda da çalıştı, orada da çok parlak oyunlarda oynadı. Çok kalmadı, Ankara onu açmadı, ayrıldı geldi İstanbul'a. Bir daha kamu kuruluşlarına girmedi, kendi tiyatrosunu kurdu. İşte götürdü, götürmedi, kapattı açıldı birkaç defa tiyatrosu. Ben göreve gelir gelmez Münir'i aradım, onu severdim çünkü. Onun LCC'de birkaç temsil süren bir oyunu vardı. Haldun Taner'in "Sersem Kocanın Kurnaz Karısı" oyununu oynamıştı. Çok görkemli bir yorum yapmıştı. O zaman çok az oynanmıştı. Oyunun yeniden Şehir Tiyatrosu Harbiye Sahnesi'nde oynanmasını istedim ve Haldun Taner'le konuştum. Çok sevinirim dedi. Ama bir şartla dedim. Nedir şartın, halbuki yazar benim, olacaksa benim şartım olur dedi.

- *Değil mi?*

- Benim bir şartım var. O oyunu Münir Özkul gelirse oynatacağım, Münir'i bekleyeceğim dedim. Bu çok iyi fikir dedi, Münir'e yakışır zaten. Haldun Taner'in "Sersem Kocanın Kurnaz Karısı" ile Münir Özkul'un Şehir Tiyatroları'na alınması konusunda Başkanlıktan karar çıkarmıştım. Bunun onayı vardı elimde, çünkü 1961'de Şehir Tiyatrosu'ndan bir daha dönmemek üzere ayrılmıştı Münir Özkul. Münir Özkul Türk tiyatrosunun en büyük oyuncularından biridir. Bunu her zaman söylemişimdir, her zaman da söylerim. Eğer Türkiye'de 10 büyük erkek oyuncu seçmek gerekirse, 10 kişinin içinde ilk sıradadır. Tabii kadınlarla ayırmamak lazım, böyle kadın erkek ayırımı yoktur ama kadın oyuncuları ayrı sıralamak gerekir, bu doğal bir şey, o anlamda söylüyorum. Münir Özkul ilk sıradadır gerçekten. Yani taş çatlasa ilk üç sıradadır ama bana göre ilk sıradadır, bu tabii benim kişisel değerlendirmem. Onun çok oyunlarını gördüğüm için biliyorum, bir karizması olan oyun-

cudur. Söz konusu oyun LCC'de oynadığı zaman birkaç temsil yapıldı, ben orada görmüştüm. Bu rolü giymişti, ona çok yakışmıştı. Haldun Taner'in de tiyatro yapıtları arasında bana göre "Sersem Kocanın Kurnaz Karısı" bir numaradır. Diğer oyunları da çok başarılı ama ben bunu bir numara olarak kabul ediyorum. "Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım" ve "Keşanlı Ali Destanı" da var; ben şimdi onları bir araya getirmek istemiyorum, yeri geldiğinde kullanmak istiyorum. Ben "Midas'ın Kulakları"nı da çağdaş Türk tiyatrosuna bir basamak saymıştım. Ama o kadar kötü oynandı ki son yıllarda, o kadar kötü yorumlandı ki, o imajımı neredeyse yitiriyorum ama yine de "Midas'ın Kulakları" Güngör Dilmen'nin yazdığı yıla göre önemli bir çıkış noktasıdır. Ondan sonra yazılış sırasına göre Sermet Çağan'ın yazdığı "Ayak Bacak Fabrikası" Türk tiyatrosunda yeni bir soluk, yeni bir ivme kazandırmıştır.

Ondan sonra, Turgut Özakman'ın "Fehim Paşa Konağı" ve "Resimli Osmanlı Tarihi"ni de hemen yanına A ve B diye sıralayabiliriz. Bu iki yapıt çok önemli ipuçları ve dönüşümleri vermektedir Turgut Özakman'ın tiyatro yazarlığında. Sonra gördük ki, Turgut Özakman "Şu Çılgın Türkler"le inanılmaz bir atılım yaptı ve dünya rekoruna yakın bir satışla kitabın baskıları sürüp gitmektedir. Sonra Çanakkale, sonra Mustafa Kemal de var ama oyunlarından uzaklaşmayalım. "Resimli Osmanlı Tarihi" daha eski, arkadan "Fehim Paşa Konağı" ki o da ödül almıştı oyun yazarları yarışmasında. Ben o oyunu okur okumaz Şehir Tiyatroları'nda oynanması için kendisinden bu oyunu talep etmiştim. Fakat öyle oldu ki önce Yıldız Kenter oynayacağını söyledi, sonra ben dedim ki Yıldız Kenter bu kalabalık oyunu o kadroyla orada oynayamaz. "Fehim Paşa Konağı"nın anlatıcısı Münir Özkul'dur dedim; onunla oynanır, Şehir Tiyatrosu kadrosu bu oyuna yatkındır. "Sersem Kocanın Kurnaz Karısı" nasıl doruğa vurduysa, bu oyun Şehir Tiyatroları repertuvarının en önemli doruk oyunlarından biriye, bu da öyle olabilirdi. Fakat 12 Eylül olduğu için oyun oynanamadı. Tabii biz ayrıldık, böyle bir oyunun sahnelenmesi mümkün olmadı. "Kanlı

Nigar" çok eski, anonim bir oyundur. "Kanlı Nigar"ı Sadık Şendil yeniden ele alıp yazmış, 20. yüzyıl ivmesini kazandırmıştı oyuna. Ama bu oyuna bile, oradaki paşa sözcüğüne sansür getiren 12 Eylül mantığının karşısına "Fehim Paşa Konağı" çıkarmak mümkün değildi, oynatılmazdı. Ben bunun iznini aldım, repertuvardaki arkadaşlarımla onayına sunacaktım, fakat 12 Eylül olunca bu işler kaldı. Sonra başka bir özel tiyatro oynadı "Fehim Paşa Konağı"nı, hiçbir zaman "Fehim Paşa Konağı" benim düşündüğüm biçimde oynanmadı. Özel tiyatrolarda Altan Erbulak anlatıcıydı. Farklı bir oyuncuydu Altan Erbulak ama oradaki anlatıcıyı geleneksel tiyatro ve çağdaş tiyatroyu en iyi özdeşleştiren Münir Özkul yapabiliirdi. Bu oyun bir türlü bekleneni vermedi. Ben hâlâ bu oyunun oynanmasından yanayım ama ödenekli tiyatrodaki iyi bir yönetmenin sahneye koymasını isterim. O "Fehim Paşa Konağı" da Türk Tiyatro yazarlığında önemli bir aşamadır, bir yerdir, bir doruktur.

Böyle birkaç niteleme yapmıştım, "60 Sonrası Türk Tiyatrosu" adlı bir bildirim olmuştu. O bildiriye 9 Eylül'de Özdemir Nutku ve arkadaşlarının düzenlediği bir tiyatro gününde sunmuştum. Ben katılamamıştım ama bildirimi göndermişim. Orada böyle bir nitelemem vardı. 60 sonrası Türk tiyatrosunda, daha tutarlı oyunların sahneye geldiği, yasaklarla daha çok mücadele edildiği, yasaklanmasa da tekrar oynanmak için öyle bir savaşım verildiğini biliyordum. 61 Anayasası bize bu konuda görece özerklik sağlamıştı. Mustafa Kemal zamanında yapılan ilk anayasanın dışında, en geniş, çağdaş ve büyük maddeler içeren, özgürlük konusunda en olumlu olan anayasaydı 1961 Anayasası. 1982 Anayasası ile cunta tarafından rafa kaldırılmasıyla 1961 Anayasası geçersiz oldu. Tiyatronun özgürlüğü olsun, yazarın özgürlüğü olsun, bunlar anayasaların güvencesi altında olduğu zaman oyun yazarları da daha yürekli, daha cesur oyunlar yazma gereğini duyuyorlar. Örneğin 61 Anayasası'na yaslanarak, özel tiyatrolarda değişik oyunlar sergilendi. Özellikle Erol Toy'un yazdığı "Pir Sultan Abdal" Türkiye'yi dolaştı ama birçok illerde bu oyuna yasak kondu. Hem de 1961 Anayasası

geçerli olduğu halde. Demirel yönetimi oldu, başka sağ yönetimler oldu, bu tür yasaklamalar ile hiç ilgilenmediler, hatta göz yumdular. Anadolu'da Erol Toy'un "Pir Sultan Abdal"ı yasaklandı. 16. yüzyılda yaşamış büyük bir ozanımız Pir Sultan Abdal, onun yaşamını, o günkü toplumsal ortamı veren bir oyunun bu şekilde, bu kadar yasaklarla savaşımlı vermesi de Türk tiyatrosu adına elbette üzücü bir olaydır.

Başla dönelim. Şehir Tiyatroları'na 1977'de geldikten sonra Münir Özkul'un girişini sağladım. Çünkü bizzat kendisine gittim. Münir Özkul'a şöyle dedim: Senin değerini hiçbir zaman kimse yadsıyamaz, ben senin büyük oyunculuğunun değerini ve önemini bilenlerden biriyim. Kırgın olarak ayrıldın Şehir Tiyatrosu'ndan. Bunun nedeni de Vasfi Rıza Zobu'nun takındığı bir tavidir.

- Onu da anlatır mısınız?

- 1960-1961 tiyatro döneminde Refik Erduran'ın "Deli" adlı oyununu sahneye koydu Vasfi Rıza Zobu. Münir Özkul da yeni girmişti Şehir Tiyatrosu'na. Devlet Tiyatrosu'ndan gelmişti, orada çok parlak oyunları oldu. Küçük Sahne'den geçmişti 52'den sonra, Muhşin hoca da onu iyi tanıyordu. Artık aktörlüğü Türkiye çapında çok bilinmekte, sinemalarda oynamakta ama Vasfi Rıza'nın tavrı değişik oldu. Kendi sahneye koyduğu ilk oyunda başrolleri Behzat Butak'la Vasfi Rıza Zobu paylaşırlar ki ben oyunu gördüğüm için biliyorum, çok küçük, figüran denebilecek bir rolü de Münir Özkul'a uygun bulurlar. Münir Özkul sessizce bunu sineye çeker, bu rolü oynar. Küçük roldür, beğenmedi, başroller oynayan insan beğenmedi demesinler diye bu rolde oynadı. Gönlünü yaptı, oyundaki rolü bitince sezon sonunda istifa etti, bir daha da dönmem bu Şehir Tiyatrosu'na dedi. Çünkü Vasfi Rıza Zobu'nun böyle ünlü bir genç oyuncuya böyle davranması, ne Vasfi Rıza Zobu'nun ününe şanına, ne da onun yöneticiliğine yakışırdı. Ne yazık ki bu küçük hesapların içinden çıkamadı Vasfi Rıza Zobu. Vasfi Rıza Zobu bana göre, bu hareketiyle büyük bir yara aldı. Çünkü o da tanınmış bir

oyuncuydu. Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği en ünlü aktörlerden biriydi. Behzat Butak'la oynuyorlardı, Behzat Butak da çok önemli, daha da güçlü bir aktördü, yani işte o on kişinin içinde sayılacak çok büyük bir aktördü. Öyle başrol oynayayım, küçük rol oynayayım diye bakmayan bir adam, verilen rolü öne çıkarabilecek güçte. Rol çalmadan, esnafılık yapmadan yani, çok düzeyli, etik anlayışının verdiği çizgide her rolünde hep öne çıkmıştır, büyük başarı elde etmiştir. Hatta bu oyunun hikâyesinde de şu vardır: Deliyi anlamak için ikisi kalker hastaneye giderler. O zaman Bakırköy Akıl Hastanesi çok ünlüydü. Oranın başhekimisi Vasfi Rıza Zobu'nun dostuydu. Ondandır izin aldılar ve bütün koşulları gezerak delileri incelemeye kalktılar ikisi. O ikisi yakın arkadaştı, filmlerde de birlikte oynarlardı. Bakırköy Akıl Hastanesi kompleksinin bulunduğu bölgede bir eski bina vardı, böyle cumbalıydı, demir cumbası var. Oraya çıkmış bir akıl hastası oturuyor, bir de kedi var yanında, kediyi okşuyor, dışarıyı seyrediyor. Dışarı bırakılmayan akıl hastalarının saldırgan olma ihtimali var. Vasfi Rıza ile Behzat Butak yaklaşıyorlar o cumbaya, nasıl olsa demir koruması var diyorlar. Kediyi onlar da okşamaya kalkıyor ve akıl hastasına diyorlar ki, nereden buldun bu aslanı, ne kadar güzel aslan. Akıl hastası birden durur, bunlara böyle şaşkın bakar. Behzat Butak'tan da dinlemiştim bunu Vasfi Rıza'dan da. Çünkü söyleyeceğim sonra, Vasfi Rıza'yla akrabalığım da oldu.

- Öyle mi?

- Evet. Şimdi birden adam irkiliyor, duruyor, duruyor, biliyor musunuz ne diyor onlara. Ben de böyle başlamıştım demiş ve kediyi aldığı gibi gitmiş.

- Çok güzel!

- Deliyi incelerken böyle bir şeyle karşılaşılıyorlar. Vasfi Rıza benim ilk eşim Semra Basmacı'nın halasının kızı, yani kuzeniy-le evlendi, Rukiye Zobu'yla. Rukiye kızkılık soyadı Zaman'dı, ünlü

bir ailenin kızıydı. Uzun yıllar işte böyle bir akrabalığımız oldu. Benim Şehir Tiyatrosu'na genel sanat yönetmeni olduktan sonra birçok gençleri oraya almam, Vasfi Rıza'yı biraz rahatsız etti. Çünkü emekli olmuşlardı aslında. Solcuları dolduruyor dedi. Belediye Başkanı rahmetli Aytekin Kotil'e gitti ve beni ihbar etti. O da gülümseyerek karşıladı, öyle bir şey olmadığını belirtti falan. Hatta bunlar sigortadan emekli olmuş, on küsur kişilik bir grubu götürdüm, acaba Sigortadan çıkarılıp, Emekli Sandığı'na geçirilir mi diye. Çünkü Emekli Sandığı kanunu çıkmıştı, bunlar Yargıtay'a ya da Danıştay'a da başvurmuşlar ve reddedilmiş. Reddedildiği için kesinleşmiş mahkeme kararını düzeltmek mümkün olamıyordu. Kendisi de hukukçu olan Aytekin Bey, oradaki idarecilere hukukçulara da sordu. Gene de ilgilendik ve cevap yine olumsuz oldu, onlar Sosyal Sigortalar kapsamında emekli kaldılar. O arada anlattı, anlattı, böyle döndü bana, Hayati Asilyazıcı solcuları doldurdu tiyatroya dedi. Konumuz bu değil dedi Aytekin Bey. Ben güldüm, hiçbir şey söylemedim. Çünkü onun solcular dediği genç tiyatro oyuncularıydı. Özel tiyatrolarda oynamış, Kenter Tiyatrosu'nda oynamış kişilerdi. Özel tiyatrolarda kadro bulamıyorlardı ama bizim Şehir Tiyatrosu'nda da değerli, ünlü kadın ve erkek oyuncuların emekli olması sonunda büyük bir kadro boşluğu vardı. Ben o boşluğu doldurdum. Kimle dolduracağım, konservatuavrı bitirmiş, benim de oyunları izlediğim için tanıdığım bildiğim yetenekli oyuncularla doldurdum; çok doğal bir şey. Bunun o kadar yararını gördü ki Şehir Tiyatroları, biz ayrıldıktan sonra bile emekli olanlar oldu, o kadro bugüne kadar tiyatroyu taşıdı yani. Çünkü yerine koymazsanız boşluk doğar. O nedenle Vasfi Rıza'nın öyle bir vehmi vardı ve uzun zaman kendisine kırgındım. Ölümüne yakın bir Atatürk Kültür Merkezi galasında yan yana düştük. Bu adam benimle konuşmuyor dedi, yanındaki arkadaşına beni gösterdi. Ben konuşmuyor değilim, konuşmamayı sağladığınız için üzgünüm ama işte konuşuyorum, nasılsınız, diye kalkıp elini sıktım. Zaten bir süre sonra öldü. Ondan önce eşi Rukiye Hanım ölmüştü. O çok kaliteli,

çok düzeyli bir insandı. Şimdi böyle bir yakınlığımız da oldu. Fakat Zobu'nun böyle bir evhamlı durumu vardı.

- *Herhalde kendi konumuyla ilgili tedirginlikleri varmış.*

- Atatürkçü olanlara ya da demokrat olanlara başka gözle bakıyordu. Yani biraz Meşrutiyet kafası vardı onda. Anılarını da yazdı. Orada ilk tiyatrodan yaşananları anlattı. Düşüncelerini anlatsa çıkmaza girecekti. Neyse, saygıyla analım, Türk tiyatrosuna hizmeti vardır. Ama Behzat Butak müthiş geldi ve gitti, Türk tiyatrosunda bir yıldızdı. Ama hiçbir zaman düzeyini düşürmedi, hiçbir şeye karışmadı, oyunculuğunu yaptı, tiyatrosunu yaptı Behzat Butak. Şehir Tiyatrosu'na gelmiş geçmiş en büyük oyuncularından biridir. Muhsin Ertuğrul kuşağında yetişen aktörler arasında böyle çok ad vardır. Cumhuriyet döneminde parlayan bu büyük oyuncular grubu içinde, kadın erkek çok önemli oyuncular yetişti Şehir Tiyatrosu'nda; Devlet Tiyatrosu açıldıktan sonra da aynıdır.

Şimdi yine geliyorum "Sersem Kocanın Kurnaz Karısı"na. Münir Özkul'un böyle yüreği burkuk bir durumu vardı. İçi kırık ama bana, seni kıramam Hayati dedi. Bir film çekiyorum, film biter bitmez geleceğim ve senin istediğin oyunda oynayacağım dedi. Çok sevindim, bekliyordum, o bana söz verdi mi yapardı. Fakat bu filmin çekimi bir hafta on gün sonra dendi, on beş gün oldu, yani uzadı. Onda Münir'in bir suçu yok ama filmin çekimi gecikince oyunun oynanması gecikti. Haldun Taner geldi bir gün, Hayati, bu Münir Özkul gelemeyecek galiba dedi. Oyunu bu role bir başkasını koyarak oynayalım dedi, öyle sabırsızlanıyor. Bu, oyun yazarlarında vardır, görmüşümdür, sabırsızlık olur. Bir oyun repertuvara alınmış, oyun seçimi, yani Fransızca sözcüğü ile distribüsyonu yapılmış bir oyunsa onun bir an önce başlamasını ister yazarları. Bu da yapılmıştı, orada başrol Münir Özkul'undu ve çok iyi bir kadrosu vardı. O kadro bir daha bir araya getirilmedi. Şener Şen ilk kez orada parladı. Ani İpekkaya vardı, oranın zaten ünlü oyuncusuydu, daha da zirveye çıktı. Bir biçemi vardı oyunun, gelenekselle

çağdaşı, tuluatla ortaoyununu, hepsini özünde toplayan bir oyun. Türk tiyatrosunun doruk oyunlarından biri diye nitelememin nedeni de bu.

Haldun Taner bir iki kez daha ısrar etti, üşenmeden geldi, Münir gecikiyor, biz bu oyunu başlatalım diye. Hayır dedim. Münir'siz bu oyunu oynatmam, bekleyeceğim ve inanıyorum, Münir gelecek dedim. Haftasına kalmadan işi bitti ve Münir geldi. Provalara girdi, zaten çabuk çıktı. Münir'in ezberi çok iyi değildir ama birkaç yıl önce oyunu oynadığı için çabuk hatırladı herhalde ve oyun çabuk çıktı. Çetin İpekkaya sahneye koydu. Çetin İpekkaya'nın da Şehir Tiyatroları'nda sahneye koyduğu en başarılı oyundur.

Biz bu oyunla Kıbrıs'a gittik, 77 ya da 78 yılında. Cumhurbaşkanını Rauf Denktaş'ın davetlisi olarak Kıbrıs'a gittik. Kıbrıs'ta birkaç temsil verdik. "Sersem Kocanın Kurnaz Karısı"nın bir temsilinde Rauf Denktaş ve devlet protokolü izledi oyunu. Başka yerlerde de, Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin diğer kentlerinde de oynadık oyunu, çok büyük ilgi gördü. Açık havalarda oynuyoruz, tabii çok sıcak mevsim. Münir çok mutluydu o zaman, şimdi çok ciddi bir rahatsızlık içinde, evinde dinleniyor, ona acil şifalar diliyorum ama Münir gibi aktör kolay unutulmaz. Yeri dolmaz gerçekten.

"Sersem Kocanın Kurnaz Karısı"nın bir başka özelliği de şudur: Muhsin Ertuğrul adını taşıyan şimdiki sahnenin o zamanki adı Harbiye Tiyatrosu'ydu. Bu Harbiye Tiyatrosu bir Sümerbank pavyonu iken, Muhsin Ertuğrul tarafından Belediye ikna edilerek orayı tiyatro haline getirilmişti ve Şehir Tiyatroları Tepebaşı Sahnesi yandıktan sonra en önemli sahnesiydi. Fakat nedense, Şehir Tiyatroları'nın her sahnesi oyunlarda dolup taşardı ama hangi oyun getirildiyse Harbiye Sahnesi'nde oyunlar tutmuyordu. Seyirciye ters geliyordu. Arkası Harbiye, Kurtuluş yakın, Şişli yakın, Osmanbey yakın, Nişantaşı hemen yanında, Şişli de yakın ama hiç tutmadı oyunlar. Hangi oyun getirildiyse, klasik, modern, geleneksel, Musahipzade dâhil, kısa zamanda seyircisi düşüyordu. Yani kapalı gişe hiçbir oyun olmadı orada. Hatta bunu çözmek için

haftada iki oyun sahneye kondu. Yani üç gün bir oyun oynandı, üç gün bir oyun, o da yürümedi. 1977'de ben göreve gelince Münir Özkul'da ısrar edişimin bir başka yararı oldu, Münir Özkul gelip "Sersem Kocanın Kurnaz Karısı" ile burada perde deyince seyirci patlaması oldu. Bütün sezon, tabii aralıklı oynadı ama kapalı gişe gitti. İkinci sezon Fatih Sahnesi'ne götürdük, şimdiki Reşat Nuri Sahnesi o zaman Fatih Sahnesi'ydi, kapalı gişe gitti. Musahipzade Celal o zaman Üsküdar Sahnesi'ydi, götürdük, orada da kapalı gişe gitti. Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'nde veriyorduk temsilleri, orada da öyle. İki sezon, üçüncü sezon derken Bulgaristan'a davet edildi oyun. Ama 12 Eylül geldiği için gidemedik. İki Bulgar aktörü, Bulgar Aktörler Birliği'nin Başkanı ve yönetim kurulu üyesi iki konuk geldi, onlar da izlediler. Bulgaristan'ın, Sofya'nın en ünlü aktörlerindendiler, ben tanıyorum onları Satir Tiyatrosu'ndan. Buna karşın Münir Özkul'a şapka çıkardılar. Gerçekten böyle bir aktörlük dünyada çok azdır dediler. Bunu söyleyebilmek de çok önemli aslında.

- *Bir oyuncunun başka bir oyuncuya bunu söylemesi, onu söyleyenlerin ne kadar nitelikli olduklarına işarettir.*

- Bir tanesi mizah tiyatrosu anlamına gelen Satir Tiyatrosu'nun önemli oyuncularındandı. Çok büyük tiyatrodur, Metodi Andonov diye ünlü bir yönetmenleri vardı, sonra trafik kazasında öldü. Oranın en ünlü aktörlerindendi, biraz kilolu ama en komik, en sepatik aktörü, Ermeniydi. Bulgaristan doğumlu, çok önemli bir aktördü. Ben Metodi Andonov'u birkaç oyunda izlemiştim. Sovyetler Birliği var o dönem, Polonya, Çekoslovakya, Doğu Almanya, hepsinde ünlü yönetmenler var ama onların içine girecek düzeydeydi Metodi Andonov, büyük bir yönetmendi. Onların sahneleri çok büyük, her oyunu oynayabilirsiniz, her oyunu. "Aida" operasını da oynayabilirsiniz, tiyatro salonları bin kişiliktir, 700 kişiliktir, 800 kişiliktir, önemli değil. Sahnelerinde istediğiniz gibi hareket edersiniz, sahneler hep büyüktür Avrupa tiyatrolarında. Balkanlar

deyip geçmeyelim, orada sahne sanatları çok eskidir. İşte Mustafa Kemal de oradan etkilenmiş zaten, Sofya operasından. Bahsettiğimiz aktörün burada küfürle birlikte Münir'in elini sıkıp boynuna sarılarak bir kutlaması var, Türkçe de biliyor. Türkçe konuştu, ulan hepimiz aktörüz, rezil ettin bizi dedi. Çünkü böyle bir aktör ben görmedim şahsen, bunu söyledi Türkçe.

- *Helal olsun adama.*

- Münir'in soyunma odasına geldi, orada bunu söyledi. Yani böyle kendinden emin, doyuma ulaşmış ünlü sanatçılar, hangi sanat dalından olursa olsun bu şeyleri kaldırıabiliyorlar. Münir Özkul'un ne kadar önemli olduğunu daha bunları görmeden de biliyordum. İşte "Sersem Kocanın Kurnaz Karısı" bir patlama yaptı Harbiye Sahnesi'nde. O oyun kaderini değiştirdi tiyatronun.

12 Eylül öncesi sahneye koyduğumuz bir de "Kanlı Nigar" vardı. Biz o "Kanlı Nigar"ı İstanbul Festivali için üç ya da dört temsil Rumelihisarı'nda oynadık. Orada oynadığımız zaman kapılar kırıldı. Münir oynuyordu çünkü ama ekip de iyiydi, bir kişiyle olmaz tabii, kolektif bir iş. O oyuncuların bir kısmı şundan başarılı olmuştu, ortaoyunu tarzını, tuluatı bilen bir iki oyuncu daha vardı içlerinde. Büyük olay oldu, sahneye getirdiğimizde kapalı gişeydi. O oyundan sonra artık Harbiye Sahnesi'nin kaderi değişti. Artık Şehir Tiyatroları'nın en çok iş yapan, kapalı gişe devam eden sahnesiydi.

Fatih Tiyatrosu'nda yine benim dönemimde, yani 12 Eylül öncesinde, terörün tırmanışta olduğu zaman Cengiz Gündoğdu'nun "Karar 71" adlı oyununu oynadık. Çok olay oldu, savcılar, faşistler saldırdılar. 12 Mart 1971 olaylarını eleştiren bir oyundu, belgeseldi, gerçekleri yansıtıyordu. Uzun kuyruklar oluştu bilet almak için, o sahne de küçük üstelik. Çok büyük olaylara neden oldu. Onu da sırası gelince söyleyeceğiz, daha başlangıçtayız Şehir Tiyatroları'nda. Çünkü "Karar 71"den önce, Fatih o kadar kuvvetli gitmiyordu. O sırada Taner Barlas, Fakir Baykurt'un *Tırpan* adlı romanını oyunlaştırdı. Ben göreve gelince, onun Fatih Şehir Tiyatrosu'nda,

şimdiki Reşat Nuri Sahnesi'nde sahneye koymasını istemiştim. Orada başarılı bir sahnelemeden sonra, iyi de bir kadrosu vardı, olağanüstü bir başarıya ulaştı ve o yılın ödülleri topladı. Yani o da kapalı gişe oynadı, iki-üç sezon gitti. Bazı oyunlar tiyatronun kaderini değiştirir, dünyanın tüm tiyatrolarında vardır bu olay. Buradan başka bir yere geçelim.

Çehov'un "Martı" adlı oyununun ilk temsili 1880'li yıllarda Petersburg'da, Aleksandra Tiyatrosu'nda yapılır. O temsilde şunu görürüz: Çehov da locadan oyunu izlemektedir. Fakat yönetmen oyunu başarıyla sahneye koyamaz. Oyuncular da çok benimsemezler. İyi çalışmadığını, bilinçaltı da bilinç üstü de olsa, oyuncular fark ediyorlar. İyi çalışmayan yönetmenin başarılı olmadığı oyunlarda böyle bir şeyle karşılaşılıyor. Onlar hisseder oyunda iyi çalışmadığını, oyunun iyi çıkmadığını; oyuncu olarak siz daha iyi hissedersiniz tabii.

- *Hissedilir tabii.*

- Üstelik o gece bir arkadaşlarının benefis gecesi varmış. Benefis, 17. yüzyıldan beri Rus tiyatrosunda bir gelenek haline getirilmiş. Tiyatronun en önemli oyuncularından birine, kadın ya da erkek fark etmez, 20. ya da 25. yıldönümünde düzenlenir. Ama jübile değildir. Buna yönetim karar verir ve bir benefis gecesi düzenlenir, bu gece onlar için çok önemlidir. İşte bütün biletler satılır, geliri o sanatçıya verilir. Bir katkı da sağlanmış olur. O gece birçok oyuncu "Martı" oyunu bir an önce bitsin ve gidelim, bir arkadaşlarının Puşkin Tiyatrosu'ndaki benefis gecesine katılalım diye düşünüyorlar. Fakat oyun kötü, seyirci sabırsız, yuh alıyor oyunu. Çok kötü yuhalanınca Çehov çok üzülüyor, ağlamaya başlıyor ve gizlice locayı terk edip kaçıyor. Temsil fiyaskoyla sonuçlanıyor. Oysa "Martı" bir yarışmada ödül almış bir oyun; oynanmadan önce almış ödülü. Ostrovski adındaki oyun yazarı adına düzenlenen bir yarışma var Çarlık zamanında, oraya katılıyor yazarlar. İki oyun finale kalıyor, biri Çehov'un "Martı" oyunu. Diğeri Moskova

Sanat Tiyatrosu'ndaki büyük başarıyı Stanislavski'yle paylaşan Nemiroviç-Dançenko'nun oyunu. O gece ödöl verilecek, toplantı yapılıyor, ödölle açıklanıyor. Mansiyon alan, sonra üçüncü gelen, ikinci gelen, birinci gelen denince iki yazarın birincilik ödölünü paylaştığını açıklar jüri başkanı konuşmacı. Onun üzerine sahneye davet edilirler; sahneye çıkanlardan biri Anton Çehov'tur, diğeri de Nemiroviç-Dançenko'dur. Nemiroviç-Dançenko sahneye çıkar ilk sözü alır, der ki, Anton Çehov'un katıldığı ve birincilik ödölü aldığı bir tiyatro oyunu yarışmasında Anton Çehov'la bu birinciliği paylaşmayı kendim için uygun bulmuyorum, ben birincilikten feragat ediyorum, birincilik ödölü Anton Çehov'un hakkıdır. Bu da büyük bir özveri.

- *Evet, herkesin yapamayacağı türden bir şey.*

- Daha o zaman Nemiroviç-Dançenko ünlü olmamış. Oyunlar yazıyor, gençlerin rejisörlüğünü yapıyor, genç tiyatrolarda oyunlar sahneye koyuyor, aslında bir metalürji mühendisi. Böyle işler yapıyor, onu da keşfeden Stanislavski'dir. Akşamüstleri Moskova Sanat Tiyatrosu'ndaki çalışmasını bitirip şehir merkezine gidiyor Stanislavski, evi de orada. Bir tiyatro sahnesinin önünden geçiyor, o saatlerde bir genç yönetmen genç oyuncularla tiyatro çalışması yapıyor. Stanislavski'nin dikkatini çekiyor, boyu da uzundur ama onlara gözükmeyecek şekilde en arkadan bakıyor, provayı izliyor. Ertesi gün geçerken yine çalışmayı görüyor, tekrar izliyor. Üçüncü gün yine evine giderken yine bakıyor. Demek ki bunlar çalışan insanlar, paydostan sonra gelip amatör bir tiyatro çalışması yapıyorlar, herkesin işinin bittiği saatte onlar sahneye geliyorlar. Böyle sahneler çok yapılmış devrimden sonra, amatörler için bir sıkıntı yok Rusya'da. İstedğin kadar sahne bulabiliyorsun. İşte üçüncü kez izledikten sonra dayanamıyor ama provayı bekliyor. Provanın bitiminde en arkadan izleyen Stanislavski yavaş yavaş öne doğru yürüyor, sahnedeki herkes durup bakıyor. Tabii Stanislavski'yi tanıyorlar, ünlü bir adam. Sahneye yaklaşıyor, elini uzatıyor Nemi-

roviç-Dançenko'ya, ben Kostantin Stanislavski diyor. Kutlarım sizi, üç provadır izliyorum, çok güzel çalışıyorsunuz, çalışma temponuzu, yorumunuzu çok beğendim, ben Moskova Sanat Tiyatrosu'nun genel sanat yönetmeniyim diyor. Nemiroviç-Dançenko biliyorum diyor. Stanislavski, sizi Moskova Sanat Tiyatrosu'na davet ediyorum, gelin buyrun birlikte çalışalım diyor ve Nemiroviç-Dançenko çalışmayı devam ettiriyor.

Moskova Sanat Tiyatrosu'na giriş o giriş. Stanislavski 1938'de ölüyor, Nemiroviç-Dançenko birkaç yıl daha yaşıyor. Moskova Sanat Tiyatrosu'nda zaman zaman darılmaları oluyor, bazı oyunlar konusunda anlaşmazlıklar çıkıyor, bunlar doğal. Ama her zaman dost kalarak çalışmalarını sürdürüyorlar. Nemiroviç-Dançenko oyun yazdığı için, bir dramaturg tarafı da var. Stanislavski bunun o yönünü keşfediyor. Tabii böyle bir insana ihtiyaç var. Israrla onun gelmesini istiyor ve geliyor adam, ölünceye kadar orada kalıyor. Stanislavski'nin üçüncü ya da dördüncü sırada adı yazar Moskova Sanat Tiyatrosu'nda, şimdi neye getireceğim. Ölümüne kadar çalışıyor orada. Oyunu yönettiği zaman tabii sahneye çıktığı oluyor ama oturduğu bir yer, bir koltuk var. O koltuğun arkasında Konstantin Stanislavski yazar. Hep oradan oyunun provasını yaparmış. Evet, o duruyor. 1967'de Moskova Sanat Tiyatrosu'nun oyununa ilk gittiğim zaman, bir rastlantıydı sanıyorum, "Karamozof Kardeşler"i görmeye gittim. O üç ciltlik romanı dört saatlik bir oyun yapmışlardı; belki de dört buçuk saat. Evet ama inanın hiç sıkılmadan seyrettim. Rusça bir oyunu hiç sıkılmadan seyretmek nasıl olur demeyin. O kadar şiirsel bir dil, sahneye, müziğe, şiire, edebiyata o kadar yakışan bir dildir ki Rusça. Romanı okuduğum için konuyu da biliyordum. Çok da güzel oyunlaştırılmıştı ve olağanüstü bir başarıyla oynandı, üç bölümlük oyun. Keyifle izlemiştim. Arkadan "Üç Kız Kardeş" oyunu var, bunu mutlaka gör dediler. Neden diye sorduğumda, Nemiroviç-Dançenko'nun ölümünden önce en son sahneye koyduğu "Üç Kız Kardeş", biz onu hâlâ koruyoruz dediler.

- *Aa ne kadar güzel.*

- Hâlâ onun yorumu. Tabii oyuncular gitse de yerine yenileri giriyor. Uygulama aynı, çoğu aktör yaşıyor zaten, hepsi bir anda ölmüyor ki, ölenin yerine de bir başkası plase ediliyor. O oyunu izledim ama oyunu izlediğimde ilk dikkatimi çeken şu oldu: Perdeler açılıp kapanırken alkışlar ayakta devam ediyor. Uzun zamandır oynayan bir oyun ama seyircisi dolu, sahne dolu. Ben yalnızım, yanımda tercümanım mercümanım yok, bıraktılar tiyatroya, orada izliyorum. Dört saat kim kalacak benimle orada? Umurumda değil, çıkınca otelimi de biliyorum, gidiyorum. Böyle bir durumum var. Şimdi perdeler açılıyor, kadife, çok şık, güzel, lüks perdeler, fakat üzerinde martı resimleri var. Böyle açılıp kapanırken martılar uçuşuyormuş gibi geliyor ve gerçekten uçuşuyor. Olağanüstü. Tiyatronun fuayesinde yazılan zarfın üzerinde amblem martı. Onun hikâyesi de şu: Petersburg Aleksandra Tiyatrosu'ndaki başarısız oynanıştan sonra bir daha "Martı"ya izin vermiyor Anton Çehov. Yıllar sonra Moskova Sanat Tiyatrosu'na gelince Konstantin Stanislavski bu oyunu sahneye koymayı düşünüyor ve karar veriyor, Anton Çehov'u çağırıyor. Anton Çehov diyor ki, hayır, bir daha o günleri yaşamak istemem, bu oyunun oynanmasını istemiyorum, başka oyunlarımı oynayın. Stanislavski çok ısrar ediyor, diyor ki oradaki farklı, ben farklı bir reji yapacağım. Bu oyun çok mükemmel, bırakın ödül almasını, bana göre de en mükemmel oyunlarınızdan biri. "Martı" farklı bir oyun, farklı bir yorum gerekir. O yorum, her şey kafamda, tedirgin olma, üzülme, ben bu oyunun başarılı olacağına inanıyorum, yeter ki siz izin verin, ben bu oyunu koyacağım, karar verdim diyor. Bütün ısrara rağmen sonunda koyuyor sahneye. "Martı" öyle bir sahneye geliyor ki, işte o zaman gerçekten kanatlanıp uçuyor. Ve Moskova Sanat Tiyatrosu'nun amblemini oluşturacak boyutta olağanüstü bir gösteri haline dönüşüyor. Yönetmen ne kadar önemli, kadro ne kadar önemli. Çok Çehov oyunları seyrettim; Sovyetler Birliği'nde, Rusya'ya her gidişimde, şimdi bile... Moskova'ya gittiğimde bir iki gün boşluğum

oluyor, eğer bir Çehov oyunu varsa, o bir günlük boşlukta o Çehov oyununa gider, o tiyatrodaki görürüm, öyle dönerim. Şimdi başka, o zaman çok vaktim olurdu, kalabiliyordum. Şimdi buradaki işlerimin yoğunluğu nedeniyle öyle bir olanağım yok. "Martı" hem Moskova Sanat Tiyatrosu'nda büyük bir olay oluyor, hem de Çehov'un yazgısını değiştiriyor, yeniden hayata dönüşünü sağlıyor. O kötümserlikten çıkıyor. O yıllarda rahatsız, o zaman tedavisi olmayan verem hastası. Kendi hekim olduğundan bakabiliyor ama kışları hep Karadeniz sahillerinde geçiriyor, ılık yerlerde. İşte bahara doğru gidiyor, Moskova'da oyunu olduğu zaman. Olga Knipper diye çok ünlü bir kadın oyuncuyla evleniyor Çehov. Olga Knipper Çehova oluyor kadının adı. Evlilikleri sürüyor, Olga Knipper Çehova da çok önemli bir oyuncu. Stanislavski'nin çok önemli rollerde oynattığı, başrol oyuncularından biri. Şimdi "*Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*" bizi buraya getirdi. Yani bazı tiyatroların yazgısını oyunların nasıl değiştirdiğini gördük. Çehov'un da yazgısını değiştirdi, bu oyunu artık bir daha oynanmayacak diye düşünen Çehov yeniden yazarlık yolunda güçlendi. Devamlı yazıyor ama "Martı"nın oynanmasını istemiyordu. "Martı" oyunuyla Çehov rejilerine başlayan Konstantin Stanislavski böylece bir çıkış açıyor.

Zaten modern tiyatronun kurucularının başında geliyor. Stanislavski yöntemi konservatuvarlarda okutulan bir yöntem. Bizim Ankara Konservatuvarı açıldığı zaman da bu yöntem uzun yıllar kullanıldı. Bilenler biliyor, birçok ünlü oyuncularımız bu yöntemi kullanır. Karl Ebert dâhil oradaki hocaların verdiği sistemde Stanislavski yöntemi vardır, zaten dünyanın kabul ettiği bir yöntemdi. Bu yönetime göre uygularsanız Çehov sahneye koyulabiliyor. Belki 42 yılda otuza yakın Çehov izledim, çeşitli tiyatrolardan değişik yorumla. Özellikle Sovyetler ya da Rusya Cumhuriyetlerinin dışındada da, Rusya Federasyonu'nda çok Çehov oynanır, her tiyatronun klasik bir oyunu vardır. Ne kadar iyi Çehov görmüşsem şunu da gördüm: Stanislavski yöntemini bir kere temelde alfabe gibi iyice bilen rejisörler başarılı oluyor, bir de bu işi Rus yönetmenler çok

iyi yapıyor. Her Rus yönetmen için söyleyemem. İkinci sınıf üçüncü sınıf yönetmenler de var. Arada buraya geldikleri oldu ama birinci sınıf yönetmenlerden söz ediyorum. Onların Çehov yorumları hep birbirinden güzel olur. Tabii ki Stanislavski'nin yönettiği Çehov oyunu görmedim ama Nemiroviç-Dançenko'nun yönettiği "Üç Kız Kardeş"i gördüm. Galina Volçek'in "Üç Kız Kardeş"ini de gördüm. "Vanya Dayı", "İvanov", işte bunlar belli başlı oyunları. Kısa oyunları geçen yıl Ukrayna Taganrog'daki festivalde oynandı. Rus tiyatrosu konuk olarak gelmişti Taganrog'a, orada "Düğün ve Evlenme" adlı kısa oyunlarını birleştirerek, yani arka arkaya oynadı. Ukrayna tiyatrosu gelmedi, Rus tiyatrosu geldi. Onlar da başarılıydı ama Taganrog'daki Çehov Tiyatrosu'nda Anatoli Vasilyeviç İvanov'un sahneye koyduğu "Benim Sevgili Meleğim" bir başkaydı. Bu Çehov'un 16 yaşındayken yazdığı ilk oyundu, ilk denemeydi ama çok başarılıydı. Bu oyunun Türkiye'ye Trabzon festivaline gelmesini önermiştim. Dekorun Trabzon Sahnesi'ne sığmayacağını gördüğümde üzüldüm. Metallerden yapılmış çok ilginç bir malikânede geçer Çehov'un oyunu. O zamanki evler öyle. Bu oyunu 95 yılında Varonej'de öyle gördük. Varonej Akademik Drama Tiyatrosu'nda Anatoli Vasilyeviç İvanov sahneye koyuyordu. Çehov bir tek "Sevgili Meleğim" adlı şiiri yazmış hayatında. Oyunun adı da aynı, o tek şiirini İvanov buluyor. Nereden buluyorsa araştırma sonunda, o şiirini şarkı sözü olarak oyunda leitmotif gibi kullanıyor, şarkı oluyor. O kadar yaratıcı, yeni buluşlarla yaptığı bir Çehov çalışmasıydı. Aynı yönetmenin bir başka versiyonunu Taganrog'daki Çehov Tiyatrosu'nda gördüm. 2002'de oraya gittiğimde, bu oyun kalkmıştı, orada yeni sahneye koyduğu "Vişne Bahçesi" vardı, işte oraya sözü getireceğim. 97'de Çehov altın madalyasını aldı İvanov; en büyük ödülü aldı yani. Bu oyun çünkü bir türlü oynanamamış, yapılamamış. İki yerde yaptı, bir kendi tiyatrosunda bir de Taganrog'daki Çehov Tiyatrosu'nda. Taganrog kenti Çehov'un doğduğu yer. 350 bin nüfuslu güzel, şirin bir kent. Karadeniz'e de çok yakın, bir saatlik uzaklıkta, Azak Denizi'nin kenarında. Ruslar buraya Azok der.

Şimdi İvanov'un "Vişne Bahçesi"ni gördüm. 86'da Varşova'da gelen bir başka yorumu da izlemiştim. O zaman Lubimov Maktan-gov, Taganrog Tiyatrosu'ndan ayrılmış, İsrail'e gitmiş, İsrail'den de İtalya'ya. O tiyatrodan ayrılınca Anatoli Efros'un sanat yönetme-ni olarak atandığını duydumdu. Sonradan gördüm zaten Anatoli Efros'u. 68 yılında tanımıştım. Stalin döneminde ünlü "Üç Kız Kar-deş" yüzünden başı belaya girdi. Stalin'in haberi yok ama bağnaz eleştirmenler "Üç Kız Kardeş"i öyle bir eleştiriyorlar ki burjuva "Üç Kız Kardeş" diye. Halbuki Çehov yazdığı dönemde başka bir atmosferde yazmış o oyunu. Anatoli Efros da çok başarılı bir Çe-hov yorumcusu olduğundan, kendi yorumuyla yaptığı oyun büyük ilgi görüyor. Ama oyunun aleyhinde yazılıyor, oyun kaldırılıyor. Bakın, eleştirmenlerin ağız birliği ederek eleştirdikleri bir oyun kaldırılıyor ve adam da rejisörlük görevinden alınıyor. Uzun yıllar hocalık yaptı GITIS'te. Rejisörlük yaptırmadılar. 68'de rejisörlüğe döndüğü zaman tanıştım, sonra 86'da Varşova'da karşılaştık. Lu-bimov Avrupa'dayken onun kurduğu tiyatronun başına Anatoli Efros getiriliyor. Efros üç oyunla Varşova'daki uluslararası tiyatro festivaline katıldı. Ben o üç oyunu da gördüm. Biri İkinci Dünya Savaşı'yla ilgili belgesel tarzda, savaşı anlatan anılar. O savaş anı-ları, savaş günlükleri yazmış gazeteci bir kadının yapıtları birleş-tirilerek oyunlaştırılıyor, belgesel yönü de var, onu Efros çok güzel koymuştu sahneye. Onu oynadılar, arkadan Gorki'nin "Ayaktaki-mı Arasında" oyununu oynadılar, olağanüstü güzeldi. Fakat asıl patlama üçüncüde oldu. Varşova, Varşova olalı bir oyuna böyle ilgi göstermemişti belki. Bu oyun, Anton Çehov'un ünlü "Vişne Bahçesi"ydi. O yorumu Polonyalılar o kadar beğendiler ki birkaç temsil oynanmasına karşın biletler çok önceden bitmişti. "Ayakta-kımı Arasında" oynandıktan sonra ben Anatoli Efros'un yanına, sahne gerisine gittim. En son o sahneye çıkmıştı, oyuncuların sonra tek başına seyircileri selamlıyordu. Dönerken beni gördü, el sıkıştık, tanıdı tabii, 68'de uzun uzun konuşmuştuk onunla. Kut-ladım, heyecanlıydı ama sakinliğini koruyordu, çünkü kalbinden

rahatsızdı. Onun 68'de tiyatroya rejisör olarak yeniden dönüşünü Moskova tiyatro seyircisi bir şölen şeklinde karşılamıştı. Bu şölen devrim sonrası 1933'leri anlatan "Platon Krechet" diye bir oyunun yeniden sahnelenişiydi. Kendisinden randevu istedim o gece, herkes ağlıyordu bu oyunu izlerken ve ben de etkilendim, ben de ağlamaya başladım. Oyun sahnede Rusça oynanıyordu. Yanımda Beklan Algan oturuyordu, sandalye konmuştu bize, salonda yer yoktu. Sandalye pek koymazlar Rusya'da, yasaktır. Konmuştu, çünkü tek baş rejisörün isteği tabii. Baktım, Beklan'dan da gözyaşları dökülüyor. Beklan hiç Rusça anlamadığı halde çok etkilenmiş; o kadar gerilimli, dramatik sahneleri vardı ki. Kendisini kutladık, ertesi gün için randevu aldık. Tevfik Melikov vardı, Moskova Üniversitesi'nden bir Türkologdu. Tevfik Melikov'la birlikte gittik, Beklan da yanımdaydı, birlikteydik üçümüz. Bir randevu rica ettik. Ertesi gün saat 11'e bir randevu verdi bize, tiyatroma gelin dedi.

Ertesi gün ilk sorum şu oldu: Anatoli Efros nasıl oldu bu oyun? Eski bir oyun, yıllardır oynanmış oyun, bunu neden seçtiniz? Bu oyunu o kadar etkili bir şekilde sahneye koymuştunuz ki hepimiz etkilendik ve salondaki bütün seyircinin ağlamasına biz de katıldık. O zaman biraz daha iyiydi Rusçam. Siz "Üç Kız Kardeş"ten sonra uzun yıllar tiyatroya veda etmişsiniz, 52'lerden 68'e kadar hiç rejisörlük yaptırmamışlar ama Tiyatro Akademisi'nde hocalık yapıyor. Maaşı var, geçimi sağlıyor ama adam çok büyük rejisör. Vaktangov tiyatro ekolünden gelme, yani büyük Rus Sovyet tiyatro ustaları zincirinin son halkalarında biriydi işte. Ondan daha sonraki halkada, daha önce bahsettiğim "Sevgili Meleğim"i sahneye koyan yönetmen var, söz ona da gelecek. Onu yine ayrı anlatacağım ama Efros'la bir bağlantısı var. Efros ertesi gün dedi ki, zaten konuşamazdık dün gece, arkadaşlarla o kadar çok içtik, o kadar çok içtik ki hâlâ alkolün etkisi üzerimizde, duş alıp gelmeme rağmen hâlâ müthiş etkisi sürüyor alkolün. Onlar da içince müthiş içiyorlar.

- *Votka içiyorlar değil mi?*

- Votka içiyorlar, üstelik az buz değil. Randevuya da yalnız gittim ben. Beklan gelmemiști sanıyorum. Tercüman olarak Tefik Melikov vardı. Mükemmel Türkçe bilirdi, birçok Türk şiirini Rusçaya çeviren, özellikle Fazıl Hüsnü Dağlarca'dan çeviri yapan biri, onun şiirlerini çevirmek de zordur. Melikov simultane çeviri yapıyor, ben notlar alıyorum. Tam söze başlamıştı, bana Dorak Kitiessisin anlattı, ben de size anlatacağım, diye, durdu. Ya bu olmayacak dedi, asistanına döndü, gidip bir öğrencisini çağırmasını söyledi. Adını şimdi anımsayamıyorum, sonradan çok ünlü bir tiyatro oyuncusu oldu. O zaman son sınıf öğrencisi, yüksek bölümün sonunda öğrenci. Adam "Romeo ve Juliet"i sahneye koyduğunu söyledi, bu kız orada Juliet'i oynuyormuş. Bir ad söyledi, gelsin de hepimizin gözü gönlü açılsın dedi, bu deymi kullandı. O oyuncunun adını bir arkadaşına soracağım. Rus tiyatrosu üzerine doktora yapmış Huraman Nevruzova var, ona soracağım, çünkü o Efros'u da iyi tanıyor. Doktorasını Moskova'da Rus tiyatrosu üzerine yaptığı için kadını da tanıdı. Yönetmenle kızın arada büyük yaş farkı vardı, kadınla son sınıftayken başlayan o ilişki sonunda evlilikle sonuçlandı. Kız geldi, gerçekten çok güzeldi.

- *Rus kızlarının güzelleri çok güzel oluyor gerçekten.*

- Seçilmiş özel kızlardan biriydi ve görünüş olarak da tam Juliet'ti. Onu seçmişti zaten, son sınıf öğrencisiyken 17 yaşında falandı. Neyse kız biraz durdu, sonra gidebilirsin dedi. Çünkü kızın konuşacak bir şeyi yok, sadece provası olacaktı. O gün prova için gelmişlerdi. İşte o arada bizi tanıştırmış oldu, gelsin gözümüz gönlümüz açılsın esprisini yaptı. O gün yaşam hikâyesini bana anlattı. Onu da hemen anlatmak, bitirmek istemiyorum, böyle kısa kısa veriyorum. Buradan şuna bağlayacağım: GITIS'te hocayken, Varonej Akademik Drama Tiyatrosu'nun genel sanat direktörü Anatoli Vasilyeviç İvanov da, Anatoli Efros'un öğrencisi oluyor. Eski oyuncu zaten, sonradan sınava girip kazanıyor, rejisörlük sınavı veriyor

orada. Rejisörlük sınavında başarılı oluyor ve onun sınıfından mezun oluyor.

Ben 2002'de yedi sekiz oyun izledim bir hafta içinde. Varonej Akademik Drama Tiyatrosu'nda bir genel prova izledim, yedi oyunu da gösterim saatlerinde izledim. Anatoli İvanov'un bana yaptığı jesti hayatım boyunca unutamam, bana üniversitenin doçenti Eldar Sadıkov'un tercümanlık yapmasını sağlamıştı. Azeri asıllı Sadıkov, üniversitede kimya bölümü öğretim üyesiydi; kimya dalında çok nitelikli ve çok kültürlü bir insan. Orada kültürlü, üniversitelerde okuyan Azeriler çok. Varonej'de ticaretle uğraşıyorlar, hepsi üniversite mezunu, iki üniversite bitirmiş olanlar bile var, yani Rusçaları çok iyi. Ama Eldar Sadıkov'u seçiyor, çünkü hem kültürü ile hem kariyeri ile bana onu uygun buluyor. Sadıkov da bana yardımcı oluyor önemli konularda. Pazartesi günleri Türkiye'de olduğu gibi Rusya'da da tiyatrolar tatildir. Oyun olmaz, fakat İvanov o oyuncular üzerinde o kadar etkiliydi ki. 28 yıl orada çalıştıktan sonra 28 Haziran 2009'da Varonej'de hastanede yaşamını yitirdi. İşte pazartesi gecesi de oyun izletti bana, bir fazla oyun görevim diye.

- Ooo!

- Evet. Ve oyuncular her zamanki gibi yürekten oynadılar. En önden seyrettiğim için, biraz yürekten oynamasalar hissederdim. Bu da Rus tiyatro tarihinde pek olmayan bir şey, yani protokol dışı bir şey.

- Evet, çok özelmiş.

- Çünkü Rusları tatil günü çalıştıramazsın. Para vermek yetmez, onlar zaten aylıklı. Fakat buna tanık oldum, benim için Pazartesi gecesi de oyun oynattı. Oda tiyatrosunda iki kişilik oyundu ama oyundu işte, ne olursa olsun. Belki kalabalık oyun izlemişimdir, bilmiyorum, defterime bakmam gerekiyor. Normal olmayan, anormal iki insanın buluşması ve evlenmeleri konusunda didişmeleri gibi bir konusu vardı. Oyun çağdaş bir Rus kadın yazarına ait, ola-

ğanüstü iyi oynanıyor ama böyle bir oyunu Pazartesi gecesi oynaması beni gerçekten çok etkiledi. Bu gece de mi oyun var dedim. Evet, sizin için oynayacağız dedi bana. Öğle yemeğini tiyatronun restoranında yiyorduk, çok büyük bir tiyatro, 500 kişilik salonu var. En eski tiyatro 207 yaşında şimdi, o restore ediliyordu, restorasyona girmeden önce yeni bir tiyatro yapmışlar. Ama bunlar o eski tiyatronun restorasyonu biter bitmez dönmeyi arzu ediyorlar. O kadar seviyorlar. İtalyan mimarisi ama gittim, restore edilen halini gördüm dışından. Olağanüstü büyük bina, oradaki opera da öyle, İtalyanlar yapmış 19. yüzyılda, müthiş şeyler. Varonej'deki tiyatro şimdi 207 yaşında, düşünün Rusya'nın en eski Akademik Drama tiyatrosu, hemen yakınındaki opera bale tiyatrosu ki onlar opera bale tiyatrosu diyorlar, bina tiyatro binası olduğu için. Opera bale tiyatrosu da şimdi 182 yıllık, neredeyse 185 yıllık bir opera balesi var Varonej'in. Varonej Rusya Federasyonu'nun en eski kentlerinden biri. İkinci Dünya Savaşı'ndaki mücadelesiyle de ünlü.

Varonej bende önemli bir birikim yarattı. İvanov, Efros'un öğrencisiydi, sözü oraya getireceğim. O gidişimde, 2002'de "Vişne Bahçesi"ni izledim; İvanov'un sahneye koyduğu "Vişne Bahçesi"ni. Tabii Efros'tan farklıydı yorumu, bunu yazdım da ben, yazılarımda var. İvanov'un üslubu, biçimi içinde çok önemli yeri vardı. Döner sahne vardı, oraya basbayağı bir malikâne kurmuşlardı. Sahneye iki katlı ev kurulmuş. Çıkıyorlar, üst katta penceresi var, aşağıda oynanıyor, evde oynanıyor. Bir temsil ki Anatoli Efros'un "Vişne Bahçesi"nden sonra Sovyetler Birliği ve Rusya'da gördüğüm en önemli "Vişne Bahçesi"ydi. İnanılmaz başarıyla oynandı. Hiç unutamam, onun Türkiye'ye gelmesini çok istedim ama bu dekor Trabzon'a uymazdı. Ancak Atatürk Kültür Merkezi gibi büyük bir salona girebilirdi, döner bir sahne çünkü. Onu da gerçekleştiremedik. O değerli insanı çok erken yitirdik maalesef.

Şimdi bunları şunun için anlattım: Bunlar önemli buluşmalardı. 86'da seyrettiğim oyun, 2002'de seyrettiğim diğer oyun, benzersiz ama müthiş çıkışları olan, doruğa çıkmış yorumlarıyla

büyük yapımlardı. Bunların insanın yaşam galerisinde unutulmayacak izler bırakan oyunlardan olduğunu söylüyorum. Benim sanat dünyamda, sanat galerimde bu iki ayrı temsilin çok ayrı yeri olduğunu belirteyim. Aynı yönetmen sonra "Müfettiş"i Trabzon'a getirdi. Önce hangi oyunu getireyim, diye bana sordu. Çok güveniyordu bana, benim Rus tiyatrosunu tanıdığımı biliyordu ve son zamanlarda benim yazdığım kadar Rus tiyatrosuna eğilip yazanların kalmadığını da yazık ki itiraf ediyordu zaman zaman. Gogol'un "Müfettiş"ini getirin dedim, onun genel provasını görmüştüm. Onun da olağanüstü aktörleri var, çok komedyenleri var. Çok popüler bir oyun, bizde o zaman tercümesi verilemiyordu sahnede, iki yıldır veriliyor Trabzon Devlet Tiyatrosu'nda. O zaman verilemiyordu, seyirci anlamakta güçlük çekebilirdi. Varonej ne zaman temsil vermişse Trabzon'da, beş kez geldi, hepsi ayakta izleyenlerle doldu. Çünkü Trabzon seyircisi de kavradı Rus tiyatrosunun önemini. Hep ciddi oyunlarla geldiler, hep kaliteli oyunlar getirdiler. İşte bu yıl telefonla çağrılıp çağrılmadığını sorduğum Taganrog'un Çehov Tiyatrosu Trabzon'a gelmeyi çok arzu ediyordu. Çünkü Trabzon'la kardeş şehirler. Vali bizzat tiyatroya geldi. Geçen festivalde ben oradayken tanıştık ve konuştuk Taganrog valisiyle. Halk onu çok seviyor, çünkü tiyatroyla çok ilgilenen bir vali. Halk da kültürlü insanlar tabii.

- *O çok etkiliyor gerçekten.*

- Çok önemli tabii, onların bu farklılıkları her zaman vardır. İki seçenek vardı, "Sevgili Meleğim"i götüremezler. DVD'lerini CD'lerini getirdim, gönderdim Trabzon'a. Gogol'un "Evlenme"si vardı yine İvanov'un rejisiyle, dekor bakımından onu tercih etmelerini söyledim ama neye karar verdiler, bilmiyorum. Davetiye almadık diye Nuran Aydın Moskova'dan bana bildirdi. Taganrog'la bağlantımızı Nuran Aydın sağlıyor. Nuran Aydın Moskova'da Rus dili ve edebiyatını okuduğu için Rus kültürüne hâkim bir arkadaşımız, hemşerimiz.

- Öyle mi?

- Evet, yakın aile dostumuz Hasan Aydın-Nuran Aydın çifti. Hasan Aydın 20 yıldır orada, Nuran Aydın da 18 yıldır Rusya'da yaşıyor. Şimdi Ruslara Türkçe öğretiyor, Türklere de Rusça. Sosyal yaşamı da iyi. Üç de çocukları var.

- Şimdi tiyatrodan basına geçelim. Sizin basında tanınmanız nasıl oldu?

- Efendim, *Kim* dergisi benim yazarlığımda önemli bir işlevi yerine getirmiştir; adeta yetişmem açısından okul olmuştur. Yani ne gazetecilik enstitüsü ne hukuk fakültesi ne de çalışma hayatı, hiçbir *Kim* dergisinde yaptığım çalışmaların yerini tutmaz. Çünkü dergicilik öyle bir iştir ki, orada yazı işlerinde görev aldığınız zaman çok şey öğrenirsiniz. Dergi haftalıktır, hafta sonunda basılır ve mutlaka saatinde baskıya girmesi gerekir. Dizgileri yapılır. Ben derginin başından sonuna kadar sorumluydum. İşte *Kim* dergisi benim için basında bir okul niteliğini kazandı. Ama bir şeyi anlatmayı unuttuk.

Ben Şahap Balcıoğlu tarafından *Kim* dergisine önerildim. Tekrar edeyim, kurucu dört ortaktan biriydi Şahap Balcıoğlu; diğerleri de Ali İhsan Göğüş, Orhan Birgit ve Özcan Ergüder. Hepsi yazardı, hepsi basının çok seçkin insanlarıydı. Ama dergiyle birebir, sürekli olarak ilgilenen Orhan Birgit'ti. Orhan Birgit'le çalışmamda, kısa sürede çok şey öğrendim ondan. Çünkü o deneyimli bir gazeteciydi, çok titiz bir çalışması vardı. Bu dört isim zaten Batı basınında ünlü kişilerdi. Ben yeniydim. Yeni şeyler öğrenme heyecanı ile bu işe büyük gönül vermiştim. O yüzden başardıkça bana derginin içinde değişik görevler yükleniyordu. Yazmaktan redaksiyona kadar, gerektiğinde bir önemli kişiyle haber toplamak gibi, görüşüp bilgi edinmek gibi, her şeyle ilgilenmek durumundasınız, yazı işleri budur. Gazetelerde olduğu gibi; gazetelerde günlere yayıyorsunuz, dergide hafta içinde her şeyi bitirmek zorundasınız. Şahap Balcıoğlu'na beni öneren tanınmış yazar dostum, şimdi dostum

diye söz ediyorum, o zamanlar *Cumhuriyet* gazetesinde çok güzel yazılar yazan Hıfzı Topuz'du. Daha sonraları bizi dış ülkelerde, Fransa'da, Afrika'da kültür alanında başarı ile temsil etti. Hıfzı Topuz kanalıyla Şahap Balcıoğlu'na gittim. Yakın akrabam Hilmi Gülbeyaz işadamıydı, fakat politikayla da ilgiliydi ve iyi bir okurdu. Hıfzı Topuz'la komşuydular, çok iyi görüşüyorlardı. Beni Hıfzı Topuz'a anlattı, Hıfzı Topuz da Şahap Balcıoğlu'na telefon etti. Şahap Balcıoğlu hemen ertesi gün çağırdı beni. Konuştuk, beni bir yokladı tabii. Çünkü Şahap Balcıoğlu yaptığı her röportajda, kültür alanında olsun sanat alanında olsun, politika alanında da birincilik alan bir gazeteci idi. Köşe yazarlığı yapmıyordu ama yazıları çok kaliteli ve düzeyliydi.

Şahap Balcıoğlu Galatasaray Lisesi kökenliydi, herkesi de tanıyordu; zaten Galatasaray Liseliler birbirlerini çok iyi tanırırlar. Beni öneren Hıfzı Topuz da Galatasaray Liselidir. Sonra hukuk okumuştur, o ayrı ama Galatasaraylılık özeldir. Artık liseler öyle değil ama sizin okuduğunuz İTÜ'de okumak da özeldir. Yıldız Teknik Üniversitesi'nde okumak özeldir. ODTÜ'de okumak özeldir. Boğaziçi'nde okumak eskiden özeldi, bana göre o özelliğini kaybetti, onu da belirtiyim. Ama diğer saydığım üniversite kurumları özelliklerini koruyorlar. Bir de İstanbul Üniversitesi'nin seçkin bölümlerini saymak yerinde olur. Siyasal Bilgiler Fakültesi de öyle idi. Bugün aynı nitelikte mi, biraz tartışılır ama yine de bir geleneği var, bir yaratıcılık tarafı var. Orada eğitim görenlerin hayata bakış açılarında bir farklılık, bir ayrıcalık ortaya çıkmaktadır, bunu da yadsıyamayız.

Tabii basının ayrı bir hikâyesi var. *Vatan* gazetesinin kurucusu, uzun yıllar başyazarı olarak çalışan Ahmet Emin Yalman'ın yıllar geçtikten sonra, ben *Kim* dergisinde çalışırken *Vatan* gazetesinden ayrılmak zorunda kaldığını görüyoruz. Ekonomik güçlükler arttıkça gazeteye ortaklar alınır, hisse senetleri satışa çıkarılır. O hisse senetlerini ağırlıklı olarak elinde toplayabilen kişi yönetime de hâkim olabiliyor. Çünkü paylaşımda hisse senetlerinin yüzde elli birini alan, yüzde kırk dokuzu geride bırakıyor. Bu paylaşımda Naim

Tirali'nin ağırlık kazandığını ve gazeteye sahip çıktığını görüyoruz. Kendisi de gazeteci ve ünlü bir hikâyecimizdir, daha sonra milletvekilliği yapacaktır. Ahmet Emin Yalman yıllardır büyük mücadeleler verdiği, hatta bu uğurda suikasta uğradığı *Vatan* gazetesinden böylece ayrılmak zorunda kaldı. O ayrılınca başka arkadaşları da ayrıldı. Hemen arkasından *Hareket* adlı bir günlük gazete çıkarıldı. Ama o günün koşullarında televizyon reklamları yoktu, radyo ve afişlerle reklamı yapılan *Hareket* beklenen ilgiyi görmedi. Güzel bir gazete çıkarılmıştı, hatta ben de o gazetede görev aldım. Çünkü *Kim*'den birkaç arkadaş katılmıştı ve ben de o arada kendimi *Hareket* gazetesinin içinde buldum. Ahmet Emin Yalman bizim başyazarımızdı. Türker Haceroğlu derleme müdürüydü ama arşiv üzerine uzman olduğu için orada arşiv işlerine bakıyordu. Mesaisi biter bitmez gazeteye, Çağaloğlu'na geliyordu, işyeri zaten vilayetin karşısındaydı. Ben ondan arşivlemeyi öğrendim.

- *Gazetenin ömrü ne kadar oldu?*

- Günlük siyasi gazete olarak Ahmet Emin Yalman'ın her zamanki başarılı köşe yazılarıyla güzel bir gazeteydi, iki yıldan fazla sürdü ömrü. Fakat beklenen tirajı yakalayamadığı için *Vatan*'a kıyasla çok geriledi, yani bitkisel hayata girdi neredeyse. *Hareket* yeterince tanınmadığı için o beklenen tirajı alamadı, o nedenle iyi bir gazete çıkarılmasına karşın ömrü fazla uzun olmadı. İki ya da üç yıl oldu. Tarihini saptamak kronolojik olarak mümkün değil ama benim bildiğim, 62'de ilk basın kartımı almış olmam. Bunca yıl basında çalışıyorum, bunca yıl basında yazıyorum ama basın kartını geç aldım. *Kim* dergisinde belli bir kontenjana basın kartı verebilme hakkı vardı. Derginin dört kurucusu, bir de yazı işleri müdürü vardı. Ben yazı işleri müdür yardımcılığı yapıyorum. Bana basın kartı sırası gelmiyordu orada, daha sonra gelecekti ama o aşamada gelmedi. 1962 yılına kadar zaten diğer gazetelerde de çalıştım. Zaten sanat ve kültür yazıları üzerinde çalışanların bir gazete ile sözleşme imzalayıp bu işi sürdürmeleri olanaksızdı. Serbest

yazıyorlardı dışarıdan. Gazete kadrosuna girmeden basın kartı almak olası değildi. O nedenle 1954'ten bu yana basında yazmama, görevler yapmama karşın bir türlü basın kartı sıram gelmiyordu. Sigortam da daha sonra yapıldı, basın kartı sözleşmesine göre basın kartım da 1962'de elime geldi. İşte o gün bugün, 1962 yılından beri basın kartı sahibiyim. Ama bunu elde etmek için de sürekli gazetede çalışmak gerekti. Gazeteci yazar kimliğimi sevmemek mümkün değil, o iyi bir meslekti ama dürüst ve ilkeli gazetecilik yapmak koşuluyla. Ben sol gazeteciliğimi kendimce sürdürürdüm, yani kendi ilkelerimi, kendi ilkelerime göre kurallarımı uyguladım.

- Basının her yönüyle ilkeli olması gerekir, 1962'de itibaren toplu sözleşmelerde değişiklik olmuştu. 1961 yasasına göre, sarı basın kartı sahiplerinin cumartesi ve pazar günleri, haftada iki gün izin yapma hakkı doğdu. Bu da 27 Mayıs 1960 devriminin gerçekleştirdiği bir olaydı. Ondan da tabii yararlandık. Uzun yıllar bize iki gün izin, büyük bir dinlenme gibi geliyordu. Çünkü hele o yıllarda, bilgisayarlı basın da yok. O dönemlerdeki gazetecilik çok ağır yük. Muhabirinden köşe yazarına, başyazarına, yazı işleri müdürüne, genel yayın müdürüne kadar herkes büyük sorumluluk içindeydi.

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelince basının muhalefeti kaldıramayıp birçok insanı hapse atması, o da üzerinde ayrı durulması gereken bir konudur. O konuya da değinmek istiyorum, çünkü yaşanmış olayların basındaki yankısı elbette derin ve üzücü oluyordu. 80 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın'ı hapse atmak, ancak Demokrat Parti yöneticilerinin kafasıyla gerçekleşiyordu. Ne yapıyordu Hüseyin Cahit Yalçın? Meşrutiyet döneminden beri siyasi yazılar yazan Hüseyin Cahit Yalçın *Tanin* gazetesinde başyazarlar yazar ve kendi düşüncelerini açıklardı. Hükümetin icraatından memnun değilse bir vatandaş, bir gazeteci, başyazar olarak yazması normaldi. Yılların deneyimi olan çok büyük bir gazeteciydi, böyle bir insanın hapse atılması ne anlama gelirdi? İşte bu da basına uygulanan bir sansür modeliydi. Yani bunları yaşıyorduk,

o bakımdan ilkeli olmak o kadar kolay değildi. Ama insan azmettiği zaman ilkeli olabiliyordu.

Ben sorumlu müdürlükler yaptım. Basında sekreter olarak çalıştım. Sekreter olarak derken bildiğimiz sekreter anlamında değil, yazı işleri müdürü yardımcılığı ya da sayfa sorumluluğu aldığınız zaman o sayfanın sekreter olarak sorumlusu oluyordunuz. Basın dilinde öyle idi. Bu işlerin hepsini yaptık. Çünkü alfabesini öğrenmeden olmaz. Bakın arşiv işini de Türker Haceroğlu'ndan öğrendiğimi söylüyorum. Gerçekten Fransa'da bunun eğitimini almış, çok bilgili bir insandı. Ben işi öğrendiğim ustalarımı hiçbir zaman yadsımadım, ne öğrendiysem büyüklerimden, bilgili, bu işin uzmanı kişilerden öğreniyordum. Bu bana büyük yarar sağlıyordu. O nedenle arşiv nasıl yapılır, o tarihlerde öğrenmeye başlamıştım. Büyük bir arşivim oluşmuştu, kendi özel arşivim.

- *Ne oldu o arşive?*

- Ne yazık ki 1971 olaylarında bu arşivimin tümü alındı bir evden, sahip olduğum bir odadan alındı, orada bulunan yerli yabancısı bütün dergiler, gazeteler, fotoğraflar olduğu gibi götürülüp yakıldı. Ne oldu, Hitler de yaktı Almanya'da. Kitaplar yaktırdı, yakıldı. Wagner'in dışında hiçbir operayı dinletmez hale getirdi. Şimdi bu bir özgürlüktü Hitler'e göre ama aslında bir sansürdü. Yani sanata getirilmiş, edebiyata getirilmiş, yazarlığa getirilmiş büyük bir sansürdü. Eh, zaten sonra ne oldu, faşizmi getirdi, sonra ne oldu, Führer oldu, iktidar oldu, sonra ne oldu Hitler, yerle bir oldu, eridi gitti. Böbürlendi, bütün dünyaya çattı, herkesle savaşa girdi, sonunda öyle bir belaya çattı ki: Sovyetler Birliği'ne saldırdı. 1940'ta 20 Haziran'ı 21 Haziran'a bağlayan gece sabaha karşı Barbarossa kod adlı büyük bir harekâtla, Polonya'dan Sovyetler Birliği'ne yıldırım savaşıyla girdi. Moskova'ya da bir hayli yaklaştı. Ne oldu, 3 ayda Sovyetler Birliği'nin canına ot tıkayacağını düşünen Hitler başaramadı, ters yüz oldu. 5 yıl sürdü bu savaş, sonunda Hitler yok oldu. Ne oldu, intihar etti. Yani başarısızlığını intiharla

ödedi. Napolyon da geldi Moskova'yı işgal etti, Moskova'ya girdiği zaman içecek su bile bulamadı Napolyon, değil yiyecek. Her şey saklanmış, her şey boşaltılmıştı. Mareşal Fütuzov böyle bir taktik uygulamıştı. Sonuçta ne oldu, Napolyon da ters yüz oldu ve büyük bir yenilgiyle, ordunun büyük bir kısmını da yitirerek, telef ederek Fransa'ya boynu bükük döndü. Yani emperyalizmin sonu yok. Neden yok, çünkü işgal eden ülke, asla uzun zaman o ülkenin toprakları üzerinde barınamıyor, yaşayamıyor. İngiltere İmparatorluğu en çok Hindistan'da kaldı, Pakistan'da kaldı oralar bölünmeden önce. Sonunda ne oldu, ters yüz oldu gitti. İşte bugün koca Hindistan ve Pakistan iki ülke, ayrı ayrı yaşamlarını sürdürmektedirler. Yani sömürgeciliğin özel bir boyutu yok. Evet, anında başarı elde ediliyor. Bu bazen yıllarca sürüyor. Bütün Afrika sömürgecilerin elindeydi, bugün 21. yüzyıla girilirken Afrika büyük ölçüde kendi yağıyla kavrulmaya başladı. En azından bağımsızlığını kazanmış ülkeler topluluğu halinde, bu kara kıta topluluğu yaşamını sürdürüyor. Nerede kaldı o Avrupalı sömürgeciler? Yani tarih ders veriyor ama herkes tarihten ders alamıyor. Mustafa Kemal tarihi iyi biliyordu, nereden ders alınacağını hem görüyor hem seziyor hem de tarihi geçmişle geleceği ile birleştirerek, büyük bir dehanın analiz ve senteziyle yorumluyordu.

Şimdi bakın, *Hareket* gazetesinin kültür yazarlığından, basın kartından nerelere geliyoruz. Gazeteciliğin de bir ilkesi var; bütün dünyayı elinizin altına getiriyor. O zaman radyolar, ajanslar büyük haberler veriyor size. Televizyon çıkıncaya kadar, bilgisayarlar o zaman yok tabii, telgrafların ve telefonların büyük işlevi vardı. Yıllarca başarıyı gazeteler böyle elde etti. Türkiye ve bütün dünya basını böyle çalıştı. Basının ilkeleri vardır. Basın Yasası 1961 Anayasası'nda yer aldı ve basına toplu sözleşmeler getirildi. Uzun yıllar uygulandı. Fakat Türkiye'nin ekonomik yaşamında sık sık darboğazlara girildi, ekonomik darboğaza girildiğinde basın mensuplarının bu toplu sözleşmelerde takıldıklarını gördük. Grevler falan oldu ama geçici süreyle oldu. Çünkü gazete patronları eninde so-

nunda başardılar, 1982 Anayasası bunu kaldırdı. Bugün görüldüğü gibi, bu toplu sözleşmeler artık yürürlükte değil. Hiçbir gazete toplu sözleşme yapmamaktadır. Bir yazarla bir gazete, kadrosunda bulunduracaksa sözleşme imzalıyor. O gazeteciler sözleşmeden yararlanıyorlar ama gazetenin sahibi herhangi bir gazeteciyi çıkarmak istediğinde o sözleşmeyi feshediyor, tazminatını veriyor ve işinden çıkarmış oluyor.

- *Sizin gazeteciliğe başladığınız günlerde durum nasıldı?*

- Bugün basın özgürlüğünün tam olduğunu söyleyemeyiz. Ama Demokrat Parti zamanında da başka türlü baskılar vardı. 27 Mayıs devrim hareketiyle devrilen Demokrat Parti ülkeyi darboğaza sokmuştu. Hem ekonomik hem siyasal bakımdan kötü durumdaydık, hem de iktidar insan haklarını, siyasal hakları çiğniyordu. Örneğin muhalefet lideri İsmet İnönü'yü Kayseri'de taşa tutuyorlar. İnönü taşa tutulup başı yarılmasına rağmen gezisine devam ediyor, çünkü o da Kurtuluş Savaşı geçirmiş bir insan. Öyle taş atmalara pabuç bırakacak bir insan değildi İsmet İnönü. İstanbul'a geldiğinde ben de İstanbul'daydım. Genç bir gazeteciydim. Topkapı'da karşılaşmaya gittim. İnönü'nün bile belki hayatında görmediği bir kalabalık vardı. Topkapı'ya İnönü geldiği zaman insan selinin Beyazıt'a kadar uzandığını gördüm. Evet, bütün İstanbul sanki İnönü'yü karşılıyordu. Aslında ihtilali İnönü yaptırdı dediler ama öyle bir şey yok. Çünkü 54'te artık Demokrat Parti iyice hırpalanmıştı. 57'de daha da geriledi. Bu yeni seçimde Demokrat Parti kaybedecekti ve İnönü ilk kez büyük bir çoğunlukla iktidara gelecekti. 27 Mayıs 1960 devrimi İnönü'nün iktidara gelişini engelledi aslında. 27 Mayıs'ın başarısız olduğunu söylemek istemiyorum, onun da çok özel yönleri var. 1961 Anayasası'nı kurucu meclis kurarak çıkarmaları çok önemli olaydı Cumhuriyet tarihimizde.

Konumuzdan uzaklaşmayalım. Demokrat Parti çok büyük bir duyarsızlık içerisinde dikta rejimine gitmek istiyordu. Menderes hiçbir eleştiriye tahammül edemiyordu, çünkü Menderes'in böy-

le bir ileri görüşü yoktu. Neden tahammül edebilsin? Demokrat Parti dini propaganda yapıyor. Atatürk'e deccal diyecek kadar haddini bilmeyen bir insan, tabii ki İnönü de bunlara eleştiri getiriyordu Meclis'te. İnönü'nün muhalefeti gerçekten çok ilgi çekiydi, çok önemli konuşmalar yapıyordu. İşte bir gün böyle büyük tartışma çıkınca, gideceksiniz, çok fena gideceksiniz, ben de sizi kurtaramayacağım dedi. Bu söz 27 Mayıs'tan sonraki idamların sanki ilk habercisi oldu ama idamların durdurulması için İnönü büyük bir baskıda bulundu Cemal Gürsel'e. Bayar yaşı nedeniyle idamdan kurtarıyordu ama diğer idamların durdurulması için Devlet Başkanı konumunda olan Orgeneral Cemal Gürsel Yassıda'ya telgraf çekiyor ve idamlar durdurulsun diyor. Fakat her idam sabaha karşı yapılırdı, bu üçü güpegündüz, saat 13.00'de idam edildi. Bunu idam edenler de sonra MHP kanadına girdiler. On dörtler denirdi bunlara, şiddetli idam taraftarı olan bu on dörtlerdi. Sonra Milli Birlik Komitesi'nden ayrılmak zorunda kaldılar ve onları yurtdışında çeşitli görevlere atadı o zamanki meclis. Çünkü askeri bir yönetim vardı o zaman. Alpaslan Türkeş bu on dörtlerin lideri konumundaydı. O idamların yapılmasının başını çekiyordu. Güpegündüz idamlar gerçekleşti, bu tarihi, vahim bir hatadır. İnönü'ye mal ederler bu idamları, oysa Cemal Gürsel'in telgrafı var. Bu arşivlerden çıkarılıp yayınlanmalı, telgrafı yürürlüğe koymadan, götürüp güpegündüz öğleyin asıyorlar. Bu da çok vahşice bir davranış. Biz idamlara karşıyız. Ama Menderes de 80-85 yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın'ı gözünün yaşına bakmadan hapse atabiliyordu. O da hiç boyun eğmeden gitti hapiste yattı. Daha niceleri, niceleri, niceleri.

O zaman sol basın da yoktu. Demokrat görünümünde olan gazeteler vardı, yani liberaldi aslında. Liberal fikri savunan *Tan* gazetesi bile basıldı, tahrip edildi. *Tan* basın özgürlüğünü, insan haklarını iyi savunan bir yayın organıydı. Zekeriya ve Sabiha Sertel çıkartıyordu *Tan* gazetesini. Ne var ki, birtakım milliyetçi gençler görünümü altında büyük Tan Matbaası basıldı, kırıldı döküldü,

gazete makineleri parçalandı, yayını durduruldu. Ne oldu, Türk basınına büyük bir darbe vuruldu. Büyük bir leke oldu eylem. Bu olaylardan sonra, Kurucu Meclis'te Nedim Aydın birtakım haklar kazanılmasını sağladı, basın görece özerk oldu. Ama bu görece özerklik çok uzun sürmedi. Yine hükümetle iktidarlar değişecekti. Bir İnönü koalisyonu var, devrimi yapan askeri yönetim çekildikten sonra bir koalisyon var. İnönü başbakan oldu. Yani İnönü'nün bu başbakanlığı, cumhurbaşkanlığından sonra yapılacak bir şey değildi ama ülkenin selameti bakımından başbakan oldu. Başbakanlık yaptı, sonra ilk seçimde Adalet Partisi iktidar oldu. Çoğunluk oraya geçti.

Basın Ahlak Yasası'nın çıkmasından sonra daha özen gösterildi, işte yazdılar künyenin içine, "Bu Gazete Basın Ahlak Yasasına Uymaktadır" diye, uzun yıllar sürdü bu. Ama Basın Ahlak Yasası'nın bozulmasının da bir öyküsü var ilerleyen yıllarda. Son olarak şunu söylemek istiyorum: Rahat hareket edebilmek, yazı yazabilmek için basın kartı sahibi olabilmek çok önemliydi o zaman. Çünkü ben çok seyahat etmeyi seven biriydim. Sık sık Ankara'ya gidiyordum. Orada opera, bale gibi sanat etkinliklerini, devlet tiyatrolarını izliyordum. Basın kartı büyük kolaylık sağlıyordu.

Kim dergisinin ve *Hareket* gazetesinin benim yazarlığıma, eleştirel yazarlık alanında büyük yararlar sağladıklarını söylemek zorundayım. Çünkü insan bilgisini, yeteneğini, gördüklerini, anlatmak istediği konuları yazıya dökmek zorundadır. Profesyonel gazeteciliği seçmeme karşın, o profesyonel gazeteciliğin iç yönetiminde, sekreteryasında, sekreteryaya derken yazı işleri müdürü, genel yayın müdürü ve diğer yardımcılarını belirtmek gerekiyor, bu kadronun içinde var oldum *Hareket* gazetesinde. Dergide de bu işi zaten çok kısa sürede benimsedim. Düzeltmenlikten tutun, derginin haftalık bütün yükünü derleyip toparlayıp yönetim kurulu sunmak görevlerini de üstlenmiş oluyordum. Çünkü onlara bütün haftalık haberleri toparlayıp sunuyordum. Dört kurucunun hepsi profesyonel gazeteciydi, onların da istihbaratı vardı, onlar

da kendi konularını getiriyorlardı ama haftalık bir yayın organı, o zaman çok satan bir dergiydi *Kim*. Bu yayın organı muhalif bir dergiydi, daha 60 öncesi tabii, yer alacak yazılar haberler önem kazanıyordu. O bakımdan diğer gazetelere karşı Demokrat Parti'nin uyguladığı sansür, bizim dergiye de uygulanıyordu ama derginin dört kurucusu da bu konuda ataktılar, cesur ve yürekliydiler. Ve Menderes'in bütün baskılarına karşın direniyorlardı. Menderes'in basın özgürlüğü diye bir sorunu olmadığı ortaya çıktı ki bu tehlikeli gidiş Vatan Cephesi olgusuyla doruğa ulaştı. Demokrat Parti, uydurma Vatan Cephesi kayıtlarıyla kendisini diri ve canlı tutmaya çalışıyordu. Tabii *Kim* dergisi bunun bilincindeydi, biz o bilinçle dergide konuları işliyorduk. Hatta bir kapatılma olayı da yaşadı *Kim* dergisi, bu sefer *Mim* dergisi diye çıktı. *Markopaşa*, *Malumpaşa* diye çıkmıştı, *Kim* dergisi de *Mim* dergisi diye çıktı. Yani basın özgürlüğüne karşı iktidarların seviyesiz çıkışları oldu. Bu seviyesiz sözcüğünü özellikle kullandım, çünkü basın özgürlüğü dendiği zaman bunun anlamı ve kapsamı çok farklıdır. Öyle resmi devlet ilanlarıyla baskı kurmak da bu kapsama girer. O zaman özel sektör bu kadar gelişmiş değildi. Yani devlet resmi ilanları engellemekle de güçlükler çıkarıyordu. Gazete kapatmak ise tabii 20. yüzyılın demokrasi anlayışına aykırı düşüyordu. Ama ne yazık ki Menderes bunu yaptı ve Menderes başka çok yanlış işler de yaptı. Ve 1960 devrimini Menderes bizzat kendisi hazırladı. Tabii arkasında Celal Bayar duruyordu. Belki birçok şeyin fikir babası Celal Bayar'dı. Anlattım köy enstitülerinin, halkevlerinin kapatılışını. Bunlar Menderes'in gençliğinde açılmış kurumlardı. Celal Bayar Kuvayı Milliye'ye katılmış bir insandı. Nasıl oluyordu da Atatürk ilkeleriyle kurulmuş halkevleri ve köy enstitülerinin kapatılmasını, Tevfik İleri'yle birlikte gerçekleştiriyordu? İşte bunun peşi sıra basın özgürlüğünü kısıtlamak, basına olmadık engeller çıkarmak, ilanlarını geciktirmek, devlet resmi ilanlarını geciktirmek gibi engelleme konuyordu. Yani basın özgür değildi. Bu geleceğin bir açıdan karartılmak isteniyordu. İşte 1960 devrimi de böyle hazırlandı.

- *Demokrat Parti'nin eğitim konusunda attığı adımları sürekli eleştiriyorsunuz.*

- Şimdi o ayrı bir konu, oraya da kendi gözlemlerimi söyleyerek değinebilirim. Çünkü yaşanmış bir olayın tanığıyım. O zaman üniversite öğrencisiyim, aynı zamanda genç bir gazeteciyim. Cumhuriyet eğitimi üstüne yaptığım araştırmayı 1997'de Yıldız Teknik Üniversitesi'ndeki kolokyumda sununca, görmüş olduğu ilginin odak noktası köy enstitüleri ve halkevleriydi. Onun dışındaki eğitimi zaten Batı'dan gelmiş profesörler, doçentler, bilimadamları biliyorlardı, eğitimin ne olduğunu onlara anlatacak değildik. Ama köy enstitülerinin kuruluşu, kurgusu ve yükselişi konusundaki açıklamalarım, onların büyük ilgisini çekmişti. Halkevlerinin etkinliklerini, kültür merkezi olarak halkevlerinin ne denli başarıyla çalıştıklarını anlattığım zaman onların büyük ilgisini çekmişti. O kadar uzman içinde konuşmanın odak noktasında buldum kendimi. Çünkü seçtiğim konu ilgi çekiciydi. Bu konuyu da bana veren Profesör Dr. Hasan Anamur'du. Israrla Cumhuriyet dönemi eğitimini benim hazırlamamı istemişti. Bunun altından kalkabileceğimi söylemişti, ben de bunu uzun sürede hazırlamıştım. İlgi çekme temelinde bunlar yatmaktaydı. Zaten 60 devrimi de Demokrat Parti'nin kulaklarını tıkaması, gözlerini kapatması ve Batı'ya açılımın değil, demokratik yolda yürümenin koşullarını engeller hale getirmesi yüzünden gerçekleşmiştir.

Belki yine döneriz 60 devrimine, şimdi Şehir Operası'nın kurulmasına değinmek istiyorum. İstanbul'da bir opera yoktu. Ama daha önce anlattığım gibi, II. Mahmut döneminde Donizetti Paşa'nın İtalya'dan getirtilerek sarayda bir müzik topluluğunun kurulması önemli bir olaydı. Bu tam da Tanzimat Fermanı dönemi. Tanzimat Fermanı'nın da yanlış ve doğru, yararlı ve zararlı yönleri vardır. Osmanlı bunu bilinçle gerçekleştirememiştir. Uyarı üzerine Tanzimat Fermanı'nı ilan etmek durumunda kalmıştır. Ama 1960 yılında Tepebaşı'nda bir tek dram tiyatrosu kalmıştı. Dram ve komedi yan yanaydı. Komedi ne hikmetse bir yangın sonunda

yok edilmişti. Bu yangınlar da İstanbul'un gerçekten bir kâbusu biçiminde. Ta 16. yüzyıldan beri süregelmekte olan toplumsal bir olay. İşte o sırada Muhsin Ertuğrul tekrar Şehir Tiyatrosu'na geliyor. İstanbul'a geldiği sırada, İstanbul Belediye Başkanı Demokrat Parti'den Kemal Aygün. Açık fikirli, eskiden Emniyet Genel Müdürlüğü yapmış, sonra İstanbul'da görev almış ünlü bir kişi. Muhsin Ertuğrul onunla görüşüyor. Kurucusu Aydın Gün diye bilinir ama İstanbul Şehir Operası'nın temelini atılmasında ilk isim Muhsin Ertuğrul'dur; her ileri adımda olduğu gibi. Ama opera sanatçısı, opera eğitimi kökenli olduğu için Aydın Gün de genel müdür yardımcılığını üstlenmiştir. Bu idareciliği de tabii opera yönetimini bilmesinden kaynaklanıyor. İdari görevde bulunduğu için İstanbul'a gelmesi söz konusu oluyor. Genel müdürlükten zaten ayrılmış durumda, birbirine bağlı olmakla birlikte Devlet Tiyatroları ve Devlet Operası bir ikiz halinde, daha kesin ayrılmamış ama 48'den sonra bunların bütçeleri belirleniyor.

Muhsin Ertuğrul önce Kemal Bey'i ikna ediyor. Binamız var, diyor. Şehir Operası'nı açalım, haftanın belirli günlerinde Tepebaşı'ndaki yerimizde Şehir Operası temsil versin. Şehir Operası deniyor o zaman, çünkü Belediyenin mülkü. Her şeyi Belediye'ye ait. Kadro da oradan çıkacak. Muhsin Ertuğrul bu olayı sağladıktan sonra Aydın Gün Ankara'daki görevinden ayrılıyor, eşi ile birlikte İstanbul'la geliyorlar, bir yıl öncesinden. Hatta Şehir Tiyatrosu'nda Aydın Gün bir oyun koyuyor. Oyunun adı da Yaramaz Çocuk. Azra orada başrolü, yaramaz çocuğu oynuyor. Pabloviç'in bir oyunu, Polonya asıllı bir yazar olacak, öyle anımsıyorum. Yıllar çok eski tabii, elimizde belgeler yok. O arada hazırlıklar yapılıyor. İstanbul Belediyesi'nin bir konservatuarı vardı, orada şan bölümü vardı. Ankara Devlet Operası kurulduktan, 48'de opera bağımsız olarak temsiller vermeye başladıktan sonra, Taksim'de bir salon kiralanarak orada şan eğitimi veren bir stüdyo açtı Devlet Operası. Konservatuarın şan bölümü ile bu stüdyo bir çeşit işbirliği halindeydi, yani orda çalışan çıkıp burada da çalışabiliyor. Her iki tarafta da

iyi şan hocaları bulunmakta ve bu eğitimi vermekteler. Bu eğitimi alanların bir korusu var. Şehir korusu zaman zaman ortaya çıkıyor, çünkü müzik eğitimi 1914'ten beri var. Yani müzik konusunda İstanbul geri değil. Çoksesli müziğe yatkın. Ta Donizetti Paşa'dan beri böyle bir gelenek oluşuyor yavaş yavaş. Beyoğlu'nda İtalyan operaları İtalyanca oynanıyor ama Türkiye'de bir opera kavramının değeri kazandığını görüyoruz. Ankara da var, Ankara temsil-ler için buraya geliyor. İşte burada temsiller verdiği zaman büyük ilgi görüyor. Böyle bir potansiyel var. Bu potansiyeli en iyi bilen Muhsin Ertuğrul'du. Çünkü o doğma büyüme İstanbullu ve Türkiye'nin sahne sanatı konusunda nabzını tutabilen tek kişi. Üstelik uluslararası çalışmaları ile tanınan tek kişi. Müthiş bir insan. O bir tiyatro insanı, sanat insanı. Onun da 60. sanat yılı jübilesinde bulunma onurunu taşıyorum. O kurulda da görev aldım; kendime düşen görevi yaptım.

İşte Şehir Operası'nın böyle bir altyapı oluşturacak birikimi de var. İtalyan Kültür Merkezi'nde şan dersleri veriliyor, bizim sanat-çılarımız gençlerimiz gidiyor, orada şan eğitimi alıyorlar. İstanbul Belediyesi Konservatuvarı'nda şan eğitimi var. Hatta benim eşim Güner Karabacak da orada, önce şan bölümüne giriyor, fakat sesi operadan çok Türk halk müziğine yatkın olduğu için değiştirerek Türk müziği ve halk müziği eğitimine dönüyor. Oradan çıkanların, İstanbul Şehir Operası'nda, Taksim'deki Opera stüdyosunda ve İtalyan Kültür heyetinde yetişenlerin hepsinin bir katkısı olduğunu belirtmek isteriz. Sonra sınav açılıyor. O sınavla koroya solist olarak birçok sanatçılar kazanılıyor. Atilla Manizade, Mete Uğur, hepsini saymak gerekir. Bunlar hep Şehir Operası'nın kuruluşunun ilk sanatçıları. Hatta açılış törenine Leyla Gencer de gelecektir.

- Ooo!

- Evet. Onu da anlatacağım. Konservatuvar daha ciddi şekilde eğitim verdiği için, onlar solist ve korist olarak sınavı kazananlar oluyor. Burada böylece bir koro ve solist kadrosu oluşturularak,

Tepebaşı Dram Tiyatrosu'nda 59-60 döneminde ilk Puccini'nin Tosca operası ile perdelerini açıyor Şehir Operası. Bu da tarihi bir olgu. İstanbul'da Türk operası ilk kez kuruluyor ve ilk kez gösterimini yapıyor. Çok önemli bir şey. Ve Tosca'yla açılışı yapıyor. Leyla Gencer geliyor İtalya'dan, Tosca'yı oynuyor. Orhan Günek geliyor, ikinci büyük rolü paylaşıyor Leyla Gencer'le. Bariton Orhan Günek de o zaman İtalya'da sahneye çıkıyordu. Leyla Gencer'in gelmesi olayı vitrine taşıdı, basına taşıdı. Çok ilginç, o cesaretimle Leyla Gencer'e yaklaşarak o kadar güzel şeyler söylemişim ki randevu istedim. Nişantaşı'nda dairesi vardı, provadan sonra beni evine davet etti. Fotoğrafçımı alarak oraya gittim. İlk röportajı bana verdi. Çok ilginç, gene bir ilk. İtalya dönüşünde ilk röportajı bana verdi. O zaman büyük gazetelerde yazmıyordum. Ama günlük bir küçük gazetede yazıyordum. O röportajı tam sayfa orada yayımladık. Çok ilginç şeyler anlattı tabii. Aslında Ankara'dan, Ankara Devlet Opera Balesi'nden ayrılış nedenlerini de anlattı bana. Üzülerək gidiş nedenlerini de açıkladı. Ama onları yazmayın dedi. Ben hâlâ o kurala uyuyorum.

- *Peki, uyun.*

- Basın Ahlak Yasası, 1961 Anayasası ile ortaya çıkmıştı. Basın Yasası da bu kapsamda çıkarılmıştı. İleri bir yasaydı, toplu sözleşmeler giriyordu. Basın Ahlak Yasası'na göre, yazmayın dediği şeyi yazmak etik olmazdı. Ben bu konuyu da çok irdelediğim için Leyla Gencer'in anlattıklarını gizli tuttum. Ölümünden sonra da yine gizli tutuyorum. Bilmiyorum açıklamam etik olur mu? Ama o zaman bana izin vermemişti. Sonradan, Zeynep Oral'ın kitabında böyle bir açıklaması var mı, sanmıyorum. Ben rastlamadım, Leyla Gencer kitabına yeniden bakmak gerekir. Ama şunu belirtmek isterim, gerçekten Leyla Gencer Türkiye'yi Avrupa'da, Amerika'da en iyi tanıtan Türk sanatçılarından biri ve başta geleni oldu. Tabii İtalya'da uzun yıllar yaşaması ve kendine seçtiği repertuvar nedeniyle İtalya'da bir özellik kazandı. Oynanmayan klasik birçok İtal-

yan operalarını arşivden çıkarıp onları çalıştı. Onları gün ışığına çıkardı. Leyla Gencer'in İtalyan operalarına yaptığı bu hizmeti de belirtmek çok yerinde olur. Büyük bir sanatçı özverisiyle bu çalışmalarını gerçekleştirdi.

Hatta o röportajında bana, ben ilk kez burada Tosca'yı oynuyorum dedi. Tosca'nın bir öyküsü var tabii, onu da burada anlatmadan geçemeyeceğim. Devlet Konservatuarı'nın kurulmasına doğrudan emeği geçen Mustafa Kemal Atatürk'tü. Bunu yadsımak olanaksız. Meclis'ten bu yasaı çıkartarak Konservatuarı kurdu. Zaten daha önce de söylemiştim. Cumhuriyet ilan edildikten hemen sonra 1924'te Musiki Muallim Mektebi kurulmuştu. 34'te bu Musiki Muallim Mektebi binası onarılarak işlevsel hale getirilmiş ve Devlet Konservatuarı'na çevrilmişti. Burada öğrenciler eğitim aldılar ama Karl Ebert de bu işi bilen bir usta yönetmendi. O hocaydı, şan ve tiyatro bölümünün sorumlusuydu. Ne yaptı? Tatbikat Sahnesi'nin oynadığı ilk oyun Goldoni'nin bir yapıtı ise, operada da Puccini'nin Tosca operasının ikinci perdesi olmuştu. Demek ki o kadro o gün için tümünü oynama olanağına sahip değildi ama ikinci bölümü oynanmıştı.

Tosca'nın Türk operasındaki bu öyküsü ne olabilirdi? 1913'te, Birinci Dünya Savaşı çıkmadan önce Mustafa Kemal askeri atışe olarak Sofya'ya atanır. Mustafa Kemal'den kıdemli olan Ali Fethi ki soyadı yasası çıkınca Ali Fethi Okyar diye geçecektir, binbaşı iken ordudan ayrılır. Mustafa Kemal yüzbaşı o binbaşıydı ama yakınlıkları derindi, dostlukları derindi, arkadaşlıkları vardı. 1909'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Selanik'te enikonu eleştirmiştir Mustafa Kemal. Şunu söylemiştir: Askerlikle siyaset birlikte yürümez. Ya asker olarak kalırsınız ya da siyaseti tercih edersiniz, askerliği bırakırsınız. Tabii bu eleştiriye çok öfkelenir Enver Paşa. Enver Paşa zaten hayatında hiç Mustafa Kemal'i sevmemiştir nedense. Demek ki ondaki o ileri görüşleri sezebilen biriydi ki onu kıskanıyordu. Başka nasıl izah edilebilir? Mustafa Kemal'in Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki yaptığı bu konuşmanın

tarihsel bir içeriği vardır. Burada bu ikilemi ayırır ve üzerinde durur, ısrarla durur, altını çizer ve der ki, askersek askerlikte kalmalıyız, siyaset yapmamalıyız. Siyaset yapacaksak o zaman askerliği bırakmalıyız, der. Sonunda Ali Fethi, ordudan ayrılır. Üç dil bilmektedir ve o dönemin hükümeti onu Sofya'ya büyükelçi olarak atar. O büyükelçi olunca Mustafa Kemal'in oraya askeri ataşe olarak gitmesine önayak olur. Mustafa Kemal de Sofya'ya gider ama 13 ay kalabilir orada. Neden 13 ay kalabilir, daha süresi dolmamıştır. Çünkü 13 ayın sonunda Birinci Dünya Savaşı çıkacaktır. Osmanlı İmparatorluğu Almanlarla birleşip, Fransa, İngiltere ve Çarlık Rusyası'na karşı savaş açacaktır. Üstelik Osmanlı İmparatorluğu'nun öyle bir gücü de kalmamıştır. Osmanlı Genelkurmayında Alman askerleri bulunmaktadır. Ünlü Alman mareşali Liman von Sanders bunlardan biridir. Çanakkale Savaşı sırasındaki stratejist genel komutandır. Mustafa Kemal orada yarbay konumundadır.

Bu siyaset ikilemi içinde Ali Fethi Bey büyükelçiliği seçer. Büyükelçi olunca da Mustafa Kemal askeri ataşe olarak orada görev alır. Tabii Ali Fethi Bey'le birlikte, protokol gereği Sofya'daki opera temsillerine giderler. Düşünün, tam bağımsızlığını almamış Bulgaristan'da opera var. Tam bağımsız Osmanlı İmparatorluğu'nda opera yok. Sadece II. Mahmut döneminde kurulmuş Müzikayı Humayun grubu var. Mustafa Kemal, Ali Fethi Bey ve o dönemde Sofya'da bulunan işadama Şakir Zümre, bu üçlü operayı seyreder. İlk seyrettikleri, bir rastlantı belki, Tosca operasıdır. Tosca Mustafa Kemal'i çok etkiler. Tosca operasında sevgili uğruna bir cinayet işlemektedir. Bir İtalyan bestecisi Puccini bestelemiş ama aslı Fransız tiyatro yapıtıdır. Onu çok beğendiği için librettosunu yazdırıyor ve Tosca operası Puccini'yi Avrupa'da her yere tanıtıyor. La Bohem dünya çapında tanıtıyor. Yani böyle sıçrama tahtaları vardır. İtalya'da ilk büyük çıkışını Manon Lescaut'yla yapıyor. İtalya'da herkes Puccini'yi Manon Lescaut ile bilir, ilk denemeleri o kadar başarılı olmuyor. Manon Lescaut Abbe Prevost'un 19. yüzyılda yazdığı çok önemli bir roman. O dönemin en büyük yeniliği belki de bu

roman. Aslında Prevost papazlık eğitimi almış bir yazar. Yazarlığı seçmiş ama yazdığı roman, romantizmin doruğuna varan bir aşk öyküsü. Bu eserle Puccini büyük bir çıkış yapıyor İtalya'da. Ondan sonra Tosca'yla bütün Avrupa'da tanınıyor. Çünkü çok başarılı operalar bunlar. Üçüncüsü La Bohem dünya çapında. Sonra bestelediği Turandot operası ki olay Çin'de geçer, Amerika için yaptığı besteler de var. Bu saydıklarım Puccini'nin opera galerisini dünyaya tanıtan yapıtlar. Puccini'nin de lirizmi, gerçekçiliği çok önemli ve kadın seslere çok yükleniyor. Yani soprano'lar çok önemli onun yapıtlarında. Leyla Gencer'in gelip ilk kez Tosca'yı oynamasının bir nedeni de, Tosca rolünün bir soprano için en önemli yapıtlardan biri olmasıdır.

Ne demiştik, Mustafa Kemal çok etkileniyor Tosca operasını Sofya'da izlediği zaman. Ali Fethi'nin ve Şakir Zümre'nin belirttiğine göre, gözlerinden yaşlar akıyor, ağlıyor. İşte bu kulaktan kulağa geliyor. Mustafa Kemal'in ilk gördüğü opera Tosca, ikinci gördüğü opera da Bizet'nin Carmen operası. Carmen de çok etkiliyor, oradaki aşk da çok gerçekçi ve cinayet vardır orada. Mustafa Kemal bu iki arkadaşıyla birlikteyken yumruğunu masaya vurur ve der ki, ben ülkemde operayı kuracağım. Tosca'nın kilit noktası bu. Ben ülkemde operayı kuracağım dediği zaman önyüzbaşı, daha hiçbir şey yok ortada ve 13 ay kalabiliyor Sofya'da. 13 ayın sonunda Birinci Dünya Savaşı çıkıyor, onun görevi bitmemiştir ama o diyor ki, ben bir askerim, ordunun bana ihtiyacı var. Orduya başvuruyor, gönüllü savaşa katılıyor. 1914'te savaşıyor, kendi zorlamasıyla 1915'te Çanakkale'ye kadar gidiyor. Çanakkale'ye gidişini bile Enver Paşa engelliyor. Önce ordu veriliyor, ordu yok ortada. Mustafa Kemal'in yöneteceği bir ordu yok. Neyse, sonra derme çatma bir ordu hallediliyor. Tekirdağ tarafından oluşturuluyor ve o ordu ile Çanakkale'ye doğru gidiyor Mustafa Kemal. Anafartalar kahramanı, dünya tarihinin yazdığı en büyük zaferin kahramanı Mustafa Kemal Çanakkale'de ortaya çıkıyor. Eğer Ali Fethi'ye uyarak gönüllü savaşa katılmasaydı Çanakkale kahramanı olmayacaktı. Ama

Tosca'yı ve Carmen'i izlediği zaman, ben ülkemde operayı kuracağım diyor. Bu çelişkili bir konuşma, kolay bir iş değil.

Sonra ne oluyor, Çanakkale zaferini kazanıyor. Sonra ne oluyor, Anadolu'ya gönderiyorlar, Paşa oluyor, Bitlis'i Rus orduları işgal etmiş, onları yeniyor. Mustafa Kemal'in Osmanlı ordusunda hiç bir yenilgisi yok. Hangi cepheye gitmişse o savaşı kazanmış. Çok ilginç, Osmanlı ordusu çöküyor ama Mustafa Kemal hangi cephe- de savaşmışsa kaybetmiyor, hep kazanıyor. Ama bizim konumuz Tosca'ydı. 1923'te Cumhuriyet ilan ediliyor, 24'te Musiki Muallim Mektebi'ni kuruyor. 1934'te Ankara Cebeci'deki Musiki Muallim Mektebi bir reformla Devlet Konservatuarı'na çevriliyor. Mimar Egli'nin yaptığı bir restorasyonla Konservatuar haline dönüşüyor. Şimdi bu bina çok önemli bir bina, tarihi bir bina.

Rengin Gökmen Opera Genel Müdürü iken, bir gün Kültür Bakanını alıp götürüyor bu binaya. Rengin Gökmen anlattı bir görüşme- mizde. Kültür Bakanı Ertuğrul Günay'a bir başvuruda bulunuyor. Diyor ki, bu eski Konservatuardır, tarihi binadır, işte özellikleri malum. Zaten Günay da bu konuda bayağı bilgili bir insan. Kendi- sini 30 yılı aşkın tanırım, özelliklerini de bilirim. Bunu müzeye çe- virelim diyor. Bakan sıcak bakıyor ve bina tiyatro ve müzik müze- sine dönüştürülüyor şimdi. Bir ara Mamak Belediyesi'nin evlenme salonuymuş. Böyle tarihi bir Konservatuar nikah dairesi yapılır mı, başka yer mi kalmadı? Ankara böylesine bir müzeye sahip ola- cak. Çünkü daha önce cer atölyesi vardı Ankara'da, o cer atölye- si modern sanat müzesi olarak açıldı. Cer atölyesi metruk halde duruyordu. Bakanlık onu onardı. Ben bu Cebeci'deki binaya çok üzülüyordum. Böyle bir müzeye dönüşmesi onun yeniden yaşama girmesi demektir. Mustafa Kemal'in kurduğu bir Konservatuar, bir de tarihi niteliği var. İlk açılışı han, otel görevi yapan bir han. O zaman Anadolu'da oteller yok. İşte Faruk Nafiz Çamlıbel edebi- yat öğretmeni olarak Kayseri Lisesi'ne atandığı zaman Ankara'dan yola çıkar. Tayinini alır, neyle yola çıkar? At arabasıyla, yani yaylı arabayla yola çıkar. Han Duvarları adlı uzun destansı şiiri o Kay-

seri'ye gidişini anlatır. İşte ne zaman bir han görürsem irkilirim, çünkü sizde gizlenen dertleri ben bilirim, ey dönen kıvrılan yollar. Böyle anlatır yolları. Han Duvarları önemlidir şiirimizde. Cumhuriyetin kuruluş dönemlerinin, bir Cumhuriyetçi bir eğitimcinin gözüyle yazılması, o yolculuğu anlatması çok önemlidir.

~ FOTOĞRAFLAR ~

Münir Özkul ve Hayati Asilyazıcı

Hayati Asilyazıcı, Yuzef Şayna ve Beklan Algan

Hayati Asilyazıcı ve Yuzef Şayna

Hayati Asilyazıcı ve Fahrünnisa Zeyd

Füreyya Koral, Hayati Asilyazıcı ve Fahrünnisa Zeyd

Hayati Asilyazıcı ve Haldun Taner